

วารสาร วิจัยสังคม

JOURNAL OF
SOCIAL RESEARCH

2555 ปีที่ 35 ฉบับที่ 2

บทบรรณาธิการ: ความสัมพันธ์ทางสังคมในการจัดการ
ทรัพยากร

การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรประมงโดยชาวประมง
เวียดนาม ในวิถีเศรษฐกิจนอกระบบที่โตนเลสาบ
ประเทศกัมพูชา

แนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอำเภอเมือง
นราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

กุนทางสังคมของกิจกรรมธุรกิจการเกษตรในระบบ
สุบาก: กรณีศึกษาสุบากในกัวมาและสลาบนาวิก บาห์ลี
ประเทศอินโดนีเซีย

การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมกรณีศึกษาพระธาตุศรีสองรัก
จังหวัดเลย

บทความปริทัศน์หนังสือเรื่อง “รัฐสวัสดิการ”
จาก European Welfare States: Comparative
Perspectives

วารสารวิจัยสังคม

Journal of Social Research

ปีที่ 35 ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2555

ISSN 0857-9180

กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร.เบญจมา ยอดคำเนิน-แอตติกัจ
มหาวิทยาลัยมหิดล

รองศาสตราจารย์ ดร.อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์
นักวิชาการอาวุโส

อาจารย์ ดร.เลิศชาย ศิริชัย
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ผศ.ดร. กนกวรรณ มะโนรัมย์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผศ.ดร. โสวัตรี ณ ถลาง
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผศ.ดร.เสาวลักษณ์ ขายทวีป
มหาวิทยาลัยแม่โจ้

อาจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.ศยามล เจริญรัตน์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายบวร ทรัพย์สิงห์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวพิชญา สุรพลชัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางปารีชาต ชิตนุกูล
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการประจำฉบับ

นายปรกรณ์ เลิศเสถียรชัย

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานที่ติดต่อ

กองบรรณาธิการ “วารสารวิจัยสังคม”

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารวิศิษฐ์ประจวบเหมาะ ชั้น 5 ถนนพญาไท
กรุงเทพฯ 10330

โทร. 02 218-7394 โทรสาร. 02 215-5523

Email: cusri@chula.ac.th, pparicha@chula.ac.th

www.cusri.chula.ac.th

วารสารวิจัยสังคม

เป็นวารสารวิจัยรายปี มีกำหนดออก

2 ฉบับต่อปี มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่
ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หรือ บทความ
วิชาการด้านสังคมศาสตร์ และสาขา
ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อเป็นการเผยแพร่
ความรู้แก่คณาจารย์ นักวิชาการ นิสิต
นักศึกษา หรือผู้ที่มีความสนใจ

วารสารวิจัยสังคม

Journal of Social Research

ปีที่ 35 ฉบับที่ 2 (2555)

Vol.35 No.2 (2012)

สารบัญ

	หน้า
บทบรรณาธิการ:	i
ปกรณ์ เลิศเสถียรชัย	
เศรษฐกิจข้างทาง: ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของ คนค้าขายริมถนน	1
พัชรี พิจิตร และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ	
Access to Fishery Resources among Vietnamese Fishermen in the Informal Economy of Tonle Sap Lake, Cambodia	27
Theavy Chhom	
แนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส	67
ดวงพร จันทร์แก้ว และ สุวลักษณ์ สารมณีสพันธุ์	

วารสารวิจัยสังคม

Journal of Social Research

ปีที่ 35 ฉบับที่ 2 (2555)

Vol.35 No.2 (2012)

สารบัญ

	หน้า
Social Capital on Agribusiness Activities in Subak System: Case in Subaks of Guama and Slanbawak, Bali-Indonesia Gede Sedena และ Wayan Windia	93
การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม กรณีศึกษาพระราชบุตรสองรัก จังหวัดเลย ฉิรดา รัตนาสีทธิ	133
ปริทัศน์หนังสือ “รัฐสวัสดิการ” จาก European Welfare States: Comparative Perspectives.	157

บทบรรณาธิการ

ปกรณ์ เลิศเสถียรชัย

Pakorn Lertsatienchai¹

บทความทั้งหมดในวารสารเล่มนี้ ล้วนบ่งถึงความสัมพันธ์ทางสังคม ในการจัดการทรัพยากร ไม่ว่าจะเพื่อยังให้เกิดคุณค่า หรือยังให้เกิดมูลค่า

เริ่มจากบทความแรก **เศรษฐกิจข้างทาง: ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของคนค้าขายริมถนน** โดย พัชรี พิจิตร และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ บทความนี้เน้นไปที่พื้นที่ข้างถนน ที่จังหวัดอุบลราชธานี ที่กลายเป็นพื้นที่ค้าขายของบรรดาผู้คน ประวัติชีวิตของเขาล้วนแสดงให้เห็นว่าเคยต้องไปร่วมแบกรับความเสี่ยงอันเกิดจากลักษณะทางสถาบันของตลาด กล่าวคือ เมื่อผู้คนส่วนหนึ่ง ที่ด้อยสถานะทางสังคมถูกผลักดันให้ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน ตลาดสินค้าการเกษตร พวกเขาโดยมากก็เป็นเพียงรายย่อยที่ไร้อำนาจต่อรอง ดังนี้ เมื่อเกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจ หรือความเสี่ยงจากตลาด คนเหล่านี้ก็กลายเป็นกันชนที่ต้องรองรับความผันผวนเอาไว้ อย่างไรก็ตาม พื้นที่ข้างถนน ในฐานะพื้นที่สาธารณะรูปแบบหนึ่ง ได้กลายเป็นสวัสดิการให้กับคนยากไปด้วย เมื่อผู้คนที่แบกรับผลกระทบจากการถูกผนวกเข้าสู่ตลาดเหล่านั้น ได้อาศัยช่องทางการค้าขายข้างถนน ที่ต้นทุนค่อนข้างต่ำ มีความยืดหยุ่นสูง มาเป็นแหล่งรายได้เกื้อหนุนจุนเจือชีวิต กระนั้นความ

¹ นักวิจัย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

researcher, Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI),

pakornlulu@yahoo.com

สามารถค้าขายข้างถนนนั้น ต่างก็ประกอบด้วยกลเม็ดเด็ดพรายและวิธีการเอาตัวรอด ซึ่งบทความนี้ได้แสดงให้เห็นว่า เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม และการเรียนรู้ทางสังคม ของบรรดาผู้คน ที่มีทั้งความเป็นปัจเจกและมีความเป็นเครือข่ายหลวม ๆ แต่ก็พอทำให้ยืนได้ด้วยลำแข้งตนเอง ลดภาวะพึ่งพิง

ในขณะที่บทความแรก ทำให้เห็นว่าคนชายขอบ สามารถเข้ามาใช้พื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นสวัสดิการให้ตนเองนั้น บทความที่สอง **Access to Fishery Resources among Vietnamese Fishermen in the Informal Economy of Tonle Sap Lake, Cambodia** โดย Theavy Chhom มองในอีกด้านหนึ่งของสถานการณ์คล้ายคลึงกันแต่น่าหดหู่ยิ่งกว่า บทความนี้เล่าถึงชีวิตชาวเวียดนามในบริเวณตอนลесаป กัมพูชา ที่ตกเป็นเบี้ยล่าง จากการที่ไม่ได้เป็นพลเมืองกัมพูชาและไม่ได้รับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำเพื่อการยังชีพแม้ว่าจะดำรงอยู่บริเวณนั้นเป็นเวลานานแล้วก็ตาม อนึ่ง ที่ตอนลесаปนั้น เพื่อการดำรงทรัพยากรสัตว์น้ำไว้ไม่ให้ถูกช่วงใช้จนสิ้นสภาพ การเข้าถึงทรัพยากรถูกกำกับโดยการเมืองท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ข้อเสียคือระดับการมีส่วนร่วมจากชุมชนและความโปร่งใสนั้นอยู่ในระดับต่ำ ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดการฉ้อฉล เปิดช่องการเข้าถึงทรัพยากรเป็นพิเศษแก่พ่อค้าปลาซึ่งก็เป็นนายหน้าเงินกู้ให้แก่คนชายขอบเชื้อสายเวียดนามด้วย (รวมกลายเป็นเศรษฐกิจภายใต้ระบบอุปถัมภ์) กรณีนี้เห็นได้ชัดว่า ระบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรม เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผูกคนบางกลุ่มเอาไว้ให้อยู่แค่นั้นภาวะพึ่งพิงเท่านั้น

ส่วนบทความถัดมานั้น ทำให้พอเห็นทางเลือกทางรอดได้บ้าง บทความ **แนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส** โดย ดวงพร จันทรแก้ว และ สุวลักษณ์ สารภุณษ์สนธิ์ นั้น จะพาเราไปพิจารณาทรัพยากรชายฝั่งที่จังหวัดนราธิวาส ที่นั่นทรัพยากรส่วนหนึ่งเสื่อมโทรมเพราะการใช้ชายฝั่งให้เป็นแหล่งให้ได้มาซึ่งสินค้าอย่างเกินตัว ไม่ว่าจะการประมงโดยเรือขนาดใหญ่มาก หรือการใช้พื้นที่เพื่อทำฟาร์มหอยนางรม กระนั้นการฟื้นคืนและการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งก็ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน บทความนี้แสดงสาระหลักต่อการจัดการว่า ตัวชุมชนท้องถิ่นที่ต้องอยู่ร่วมกับทรัพยากรนั่นเองจึงเป็นตัวดำเนินการหลักที่จะขับเคลื่อนการฟื้นคืนและการอนุรักษ์ได้ อีกนัยหนึ่ง นี่หมายถึงการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้อง มากกว่าจะรวบอำนาจไว้จนเกิดการฉ้อฉล อย่างเช่นในกรณีของบทความที่แล้ว นอกจากนี้ กระบวนการจัดการอย่างมีส่วนร่วมนั้น สำคัญว่าต้องประกอบด้วย มิติของความรู้สึก ความตระหนักรู้ มิติของความรู้ และการประสานเครือข่ายเรียนรู้ และมิติของการกำกับ การดูแลและลงไปตามเกณฑ์ที่กำหนดร่วมกัน

สารสำคัญดังนี้จะไปส่องสะท้อนในบทความที่ดี **Social Capital on Agribusiness Activities in Subak System: Case in Subaks of Guama and Slanbawak, Bali-Indonesia** โดย Gede Sedena และ Wayan Windia ที่พาเราไปตระเวนชมสหกรณ์แห่งธุรกิจการเกษตรแบบบูรณาการ (หรือเรียกว่า **ซูบาก**) สองแห่ง ในประเทศอินโดนีเซีย บทความนี้เน้นย้ำว่าความสำเร็จของสหกรณ์ประเภทนี้ เกิดขึ้นได้เพราะการสร้าง **“ทุนทางสังคม”** ให้เกิดขึ้น อันประกอบด้วย ความเชื่อมั่น แนวทางร่วม และเครือข่ายทางสังคม นอกจากนี้ ทุนทางสังคมที่มี ยังทำให้ทุนเศรษฐกิจ ทรัพยากร และวัตถุ

ต่าง ๆ ไหลเวียนเพื่อเอื้อแก่การผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ (ในแง่ที่หมายรวมทั้งผลิตภาพที่เพิ่มขึ้น และความเป็นธรรม) อีกด้วย บทความนี้ยังส่งสารอีกด้วยว่า ความยั่งยืน และการแข่งขันในตลาดได้นั้น เกิดจากการสร้างหน่วยแบบรวมหมู่ ที่สามารถเสริมความสามารถในการพึ่งตนเอง และเสริมสร้างอำนาจต่อรอง

บทความสุดท้าย การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษาพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย โดย วิธดา รัตนาสีทธิ นั้น จะพาเราออกจากพื้นที่ของมูลค่า ไปพิจารณาเรื่องคุณค่า โดยมองผ่านกรณีการอนุรักษ์พระธาตุศรีสองรัก ทั้งนี้ บทความนี้ชี้ว่า การอนุรักษ์ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ ได้ แต่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของท้องถิ่นนั้น กรณีนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนในแต่ละขั้นตอน ต่างก็มีระดับความเข้มข้นต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับประเพณีความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิมที่เป็นตัวจัดลำดับความสัมพันธ์ทางสังคม และเหล่านี้ก็ล้วนผลิตซ้ำคุณค่าเรื่อยมา

ทั้งนี้ หากจะนำเอาบทความทั้งหมด มาตั้งบทสนทนาต่อแวดวงวิชาการสังคมศาสตร์นั้น พวกมันอาจแสดงให้เห็นว่า การผลิต/ผลิตซ้ำ สิ่งที่มีมูลค่า/คุณค่า หาได้เกิดขึ้นจากแค่ ปริมาณทุน ปริมาณแรงงาน ปัจจัยในการผลิต บรรจุลงในกรอบอันจำกัดเท่านั้น แต่ลักษณะเชิงสถาบัน อาทิ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม ก็เป็นตัวกำหนดอันสำคัญด้วย อนึ่ง หากพิจารณาสังคมอย่างคร่าว ๆ ว่าประกอบด้วยองค์ประกอบสามเ้า ระหว่างตลาด-รัฐ-ประชาสังคม ในบทความเหล่านี้เราจะได้เห็น ตลาด และ รัฐ รุกคืบประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะโดยฉีกให้เป็นปัจเจก หรือเอาแต่เกณฑ์ภายนอกมากำกับ อีกนัยหนึ่ง ดุลแห่งอำนาจที่แปรไปในทางที่ประชาสังคม

ด้อยลง เพื่อช่วงใช้ทรัพยากรที่เคยเป็นสมบัติร่วมให้แปรเป็นสินค้ามากขึ้น
ข้อเสนอแนะต่อการปรับตัวของประชาสังคมสู่ความยั่งยืนคือ การรวมหมู่เพื่อ
แบ่งส่วนอำนาจต่อรอง สร้างการเรียนรู้ การจัดการตนเอง และเสริมสร้างฐาน
ในการแข่งขันขึ้นจากการเต็มสมรรถนะในการพึ่งพิงตนเอง

เศรษฐกิจข้างทาง: ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของคนค้าขายริมถนน¹
Roadside Economy: Livelihood Strategies of the Vendors along the
Roadside

พัชรี พิจิตร²

ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ³

บทคัดย่อ

การค้าข้างถนน เป็นรูปแบบการค้าบนกระเบื้องหรือเศรษฐกิจนอกระบบประเภทหนึ่ง ซึ่งมีการค้าขายที่หลากหลายรูปแบบมาก เนื่องจากผู้คนเข้าถึงแหล่งสินค้าได้ง่าย การค้าข้างถนนมีทั้งรูปแบบการค้าที่อยู่ในเมืองและริมทางหลวง โดยเฉพาะเส้นทางที่มีการเดินทางสัญจรมากและมองเห็นได้ง่าย สินค้าที่จำหน่ายมักเป็นสินค้าทั่วไป โดยเฉพาะประเภทอาหารการกิน ร้านค้าส่วนใหญ่มักเป็นร้านค้าขนาดเล็ก ใช้พื้นที่น้อยในการตั้งร้าน มีมูลค่าการซื้อขายไม่มากมีการลงทุนต่ำใช้แรงงานของตนเองและครอบครัวเป็นหลัก

บทความชิ้นนี้ นำเสนอวิถีชีวิตคนขายของริมถนนสลัมมาควิลโดโกโล่เคียมมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี โดยแต่ละกรณีจะมีกลวิธีการขาย การเอาตัวรอดในอาชีพ การดำรงอยู่ในอาชีพค้าขายข้างถนนที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ บทความยังแสดงให้เห็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เข้ามาสู่อาชีพ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยอิสระ เรื่อง "การค้าข้างถนน: การศึกษาวิถีชีวิตคนขายของริมทาง" หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

² บัณฑิตสาขาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

³ อาจารย์ (ดร.) สาขาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ค้าขายข้างถนน ผ่านแนวคิดยุทธศาสตร์การค้าวางชีพและเศรษฐกิจนอกระบบ
ซึ่งสะท้อนถึงยุทธศาสตร์การค้าวางชีพและการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของ
คนขายของริมถนน

Abstract

Roadside commercial is one of the informal economy mixing with many trade patterns as people have easy access to the product along the roadside. In particular, it was found inside the city and along the highway with more traffic and easily visible. The product is usually general merchandise, especially food. Most shop are small booths, take up less space, low exchange, and low investment. Their families are engaged.

This paper presents the vendors' way of life along the highway near the Ubon Ratchathani University, their livelihood strategies, their survival, and the existence of different cases. This also shows the key factors driving into roadside commercial. By analyzing through the livelihood strategies and informal economy concept, it reflects the livelihood and striving of the roadside vendors.

คำสำคัญ: เศรษฐกิจข้างทาง เศรษฐกิจนอกระบบ ยุทธศาสตร์การค้าวางชีพ
ผู้ค้า

Keywords: Roadside Economy, Informal Economy, Livelihood
Strategies, Vendor

1. บทนำ

การค้าข้างถนน เป็นเศรษฐกิจนอกระบบประเภทหนึ่งซึ่งสามารถพบเห็นการค้าในหลากหลายรูปแบบ เป็นอาชีพทางเลือกให้กับผู้คนที่ดิ้นรนทำมาหากินในยุคที่ต้องแก่งแย่งแข่งขัน โดยเฉพาะจะพบตามเส้นทางที่มีการเดินทางของคนสัญจรมากและมองเห็นได้ง่าย ทั้งนี้ การค้าข้างถนนมักจะมีกิจการลงทุนต่ำ ตั้งกิจการได้ง่ายสามารถวางขายตามข้างถนนต่างๆ ได้ สินค้าที่จำหน่ายมีตั้งแต่อาหารตามฤดูกาล ผลไม้ ของขบเคี้ยว สินค้า OTOP พวงมาลัย เป็นต้น ร้านค้าส่วนใหญ่มักเป็นร้านค้าขนาดเล็ก ใช้พื้นที่ตั้งร้านไม่มากนัก และมีมูลค่าการขายไม่มาก ใช้แรงงานของตนเองและครอบครัวเป็นหลัก

เมื่อขับรถไปตามถนนสายหลักของในประเทศไทย จะพบการค้าขายริมทางเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายสินค้าตามฤดูกาล เช่น การค้าขายของป่า การค้าขายที่เป็นอาชีพประจำ เช่น ร้านค้าขายผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือการค้าขายประจำ การค้าขายมีทั้งในลักษณะแบบเป็นกลุ่มหรือเครือข่าย เช่น การค้าของกลุ่มคนขายวุ้นมะพร้าวท่าวาริ ริมถนนสายอุบล-ยโสธร อำเภอเขื่องใน จ.อุบลราชธานี การค้าขายข้าวหอมในถนนสายมิตรภาพช่วงขอนแก่น-อุดรธานี หรือจะเป็นการค้าขายแบบทั่วไปที่ไม่ได้เป็นกลุ่มหรือเครือข่ายที่พบมาก เช่น การขายน้ำอ้อย ข้าวโพดต้ม ขนม หรือบางครั้งก็จะมีสินค้าแปลกๆ ที่ไม่น่าจะขายได้ตามริมทาง เช่น ปูไข่ เป็นต้น ซึ่งผู้ค้าต่างมีกลยุทธ์ในการขายสินค้าที่แตกต่างกันไป

เศรษฐกิจข้างถนนเหล่านี้ มักจะถูกมองข้ามความสำคัญในแง่เศรษฐกิจ ในด้านหนึ่ง ผู้ค้าถูกมองเป็นผู้บุกรุกพื้นที่สาธารณะ เนื่องจากผู้ค้าไม่ได้มีสัญญาเช่าที่ดินข้างถนน เมื่อเกิดกรณีที่ต้องย้ายสถานที่ค้าขาย เช่น

การสร้างถนน ผู้ค้าส่วนใหญ่ก็มักจะปรับตัวย้ายออกจากบริเวณดังกล่าว และกลับมาตั้งร้านค้าในบริเวณเดิมเมื่อการสร้างถนนเสร็จสิ้น โดยที่ไม่ได้รับค่าชดเชยใดๆ โดยเฉพาะหากผู้ค้าเป็นคนจนและไม่ได้มีอำนาจในการต่อรอง ในการประกอบอาชีพ การย้ายสถานที่ค้าขายก็จะกลายเป็นเรื่องปกติ

นอกจากนี้ ความสำคัญของการค้าข้างถนนในฐานะที่เป็นวิถีการดำรงชีพของผู้ค้าเป็นประเด็นที่ไม่ได้รับความสนใจมากนัก บางครั้งการค้าข้างถนนถูกมองเป็นอาชีพเสริม แต่ในหลายกรณี สำหรับหลายคนที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากร เช่น ที่ดิน เงินทุน ในการประกอบอาชีพ การค้าเหล่านี้จัดเป็นรายได้หลักเพื่อใช้จ่ายยังชีพ

บทความชิ้นนี้ นำเสนอวิถีชีวิตคนขายของริมทางผ่านแนวคิดเศรษฐกิจนอกระบบและยุทธศาสตร์การดำรงชีพ โดยใช้วิธีการศึกษาแนวประวัติศาสตร์ชีวิต (Life history) กลุ่มกรณีศึกษาตั้งร้านค้าริมถนนสดลมาร์ควัฒนวิถีสถิตวิทยาวิทยาลัยอุบลราชธานี ถนนดังกล่าวมีการจรรยาบรรณที่หนาแน่นมากหลังจากมีการตั้งมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และมีชุมชนและประชากรที่อยู่บริเวณโดยรอบมากขึ้น ทำให้ถนนเป็นทำเลที่ตั้งที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการค้าให้กับผู้ค้าจำนวนมาก ผู้ค้าริมถนนแต่ละรายต่างมีกลวิธีการขาย การเอาตัวรอดในอาชีพ การดำรงอยู่ในอาชีพค้าขายริมทางที่แตกต่างกันไป ซึ่งสะท้อนถึงยุทธศาสตร์การดำรงชีพและการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของคนขายของริมทาง โดยนำเสนอเนื้อหาสามส่วน แบ่งเป็น ส่วนแรก นำเสนอแนวคิดเศรษฐกิจนอกระบบ ส่วนที่สองนำเสนอยุทธศาสตร์การดำรงชีพของผู้ค้าริมถนน และส่วนที่สามเป็นบทวิเคราะห์และสรุปผล

2. เศรษฐกิจนอกระบบว่าด้วยการค้าข้างถนน

Hernando de Soto (1989 อ้างถึงใน ภควดี วีระภาสพงษ์, แปล, 2542: 117-158) ได้สะท้อนความสำคัญของการค้าข้างถนนในเมืองว่าเป็นจุดกำเนิดของการค้านอกระบบ ซึ่งส่วนใหญ่ดำเนินอยู่ตามท้องถนน การค้าข้างถนนเกิดขึ้น เมื่อประชาชนเริ่มรุกเข้าไปในเส้นทางสัญจรสาธารณะซึ่งทุกคนมีสิทธิ์ใช้สอยเพื่อขายสินค้าและบริการต่างๆ รวมทั้งทำธุรกิจอื่นๆ โดยมีได้ขออนุญาตหรือจ่ายภาษี เขาแบ่งการค้าข้างถนนออกเป็น สองรูปแบบ คือ ผู้ค้าที่เดินเร่ไปทั่วเมืองเพื่อเสนอสินค้าหรือบริการโดยไม่มีสถานที่ประกอบการณ์แน่นอนเป็นหลัก และ ผู้ค้าที่ขายสินค้าหรือบริการที่มีหลักแหล่งการค้าขายแน่นอนบนเส้นทางสัญจรสาธารณะ โดยการค้าข้างถนนมีพัฒนาการมาจากการค้าเร่ เกิดขึ้นเมื่อผู้ค้าเห็นผลดีของการค้าขายในสถานที่ที่ผู้คนรู้จักเป็นหลักแหล่งและมีความต้องการหลักประกันเพื่อความมั่นคงในอนาคต และเมื่อหันไปปักหลักก็เกิดการบุกรุกตามมา

การศึกษาของสถาบันเพื่ออิสรภาพและประชาธิปไตย (ILD) ประเทศเปรู พบว่า ผู้ค้าข้างถนนมิได้บุกรุกถนนตามอำเภอใจหรือไร้เหตุผล แต่จะบุกรุกต่อเมื่อคิดคำนวณทางเศรษฐกิจอย่างถี่ถ้วน โดยสิ่งแรกๆ ที่ทำคือการประเมินคุณค่าของสถานที่แห่งนั้น และคาดหมายกำไรต้นทุนรายจ่ายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น รวมถึงการประเมินเรื่องอื่นๆ เช่น การต่อต้านจากผู้ค้ารายอื่นที่ตั้งแวงก่อนหน้า กฎหมาย เป็นต้น โดยแหล่งทำเลค้าขายของการค้าข้างถนนนี้สามารถแบ่งได้เป็น “ย่านรอบนอก” ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มรถเข็นขายสินค้า กับ “ตลาดย่อย” ซึ่งเป็นแหล่งที่ผู้ค้ารวมตัวกับตั้งเป็นศูนย์กลางใหม่ของกิจกรรมทางการค้าจนกลายเป็นตลาดใหญ่มีความซับซ้อน (de Soto 1989 อ้างแล้ว: 123-125)

การค้าข้างถนนที่ เดอ โซโต กล่าวถึงเป็นการค้าในถนนในเขตเมือง ซึ่งสามารถพบเห็นในประเทศไทยได้เช่นเดียวกัน ในลักษณะของหาบเร่แผงลอยข้างทาง รถเข็นขายสินค้า จากสถิติในปี 2555 กรุงเทพมหานคร มีจำนวนหาบเร่-แผงลอยในจุดผ่อนผัน 664 จุด จำนวนผู้ค้า 20,275 ราย และนอกจุดผ่อนผัน จำนวน 749 จุด ผู้ค้า 18,763 ราย (เดลินิวส์, 2555) แม้ว่าการค้าข้างถนนจะเป็นกิจกรรมที่มีมานาน แต่ทว่าก็ถูกจัดระเบียบควบคุม โดยได้เกิดตำรวจเทศกิจในปี 2520 และเจ้าหน้าที่เทศกิจของกรุงเทพมหานครในปี 2528 เพื่อจัดระเบียบควบคุมหาบเร่-แผงลอยดังกล่าว ในปัจจุบัน การค้าเหล่านี้มีพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 กำกับกิจกรรมเหล่านี้อยู่⁴ ซึ่งเรามักจะพบข่าวการปะทะกันระหว่างเทศกิจและผู้ค้าอยู่เนืองๆ อย่างไรก็ตาม หาบเร่-แผงลอยไม่ได้ตกอยู่ในสภาวะของการเป็นจำเลยของสังคมตลอด ในปลายปี 2554 กรุงเทพมหานครได้พัฒนาโครงการที่มีชื่อว่า “หาบเร่เสน่ห์”

⁴ มาตรา ๒๐ จะกำหนดไว้ว่า ห้ามมิให้ผู้ใด (๑) ปรงอาหาร ขายหรือจำหน่ายสินค้าบนถนน หรือในสถานสาธารณะ(๒) ใช้รถยนต์หรือล้อเลื่อนเป็นที่ปรงอาหารเพื่อขายหรือจำหน่ายให้แก่ประชาชนบนถนนหรือในสถานสาธารณะ (๓) ขายหรือจำหน่ายสินค้าซึ่งบรรทุกบนรถยนต์ รถจักรยานยนต์ หรือล้อเลื่อน บนถนนหรือในสถานสาธารณะ ความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่การปรงอาหารหรือการขายสินค้าตาม (๑) หรือ (๒) ในถนนส่วนบุคคลหรือในบริเวณที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ประกาศ ผ่อนผันให้กระทำได้ในระหว่างวัน เวลาที่กำหนด ด้วยความเห็นชอบของเจ้าพนักงานจราจร โดยหากฝ่าฝืน ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 2,000 บาท

เมือง”⁵ (ณปภัช จันทรอุดม, 2555) ซึ่งทำให้หาบเร่แผงลอยกลายเป็นจุดเด่นของเมือง และสร้างความร่วมมือระหว่างผู้ค้ากับเทศบาลในการจัดระเบียบหาบเร่แผงลอย และทำให้บางจุดกลายเป็นลักษณะของตลาดย่อยดังที่เดอ ไฮโต เสนอ

มีงานวิจัยหลายชิ้นที่ศึกษาวิถีชีวิตผู้ค้าหาบเร่แผงลอย ซึ่งต่างสะท้อนถึงการต่อสู้ดิ้นรนของคนจนในหลายรูปแบบท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท ตัวอย่างเช่น สุกัญญา แซ่ฟู (2547) ศึกษาวิถีชีวิตผู้ประกอบการหาบเร่ กรณีคนขายไข่ปิ้งในกรุงเทพฯ พบว่าคนขายไข่ปิ้งได้ย้ายถิ่นเข้ามาขายไข่ปิ้งด้วยสาเหตุจากเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมได้เปลี่ยนไป กล่าวคืออดีตเป็นการเกษตรแบบพอเพียงใช้ภายในครัวเรือน แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นเกษตรเพื่อขายจึงก่อให้เกิดหนี้สิน อีกทั้งสภาพสังคมและ

⁵ โดยคัดสรรจุดหาบเร่ทั่วกรุงเทพฯ จาก 50 เขต และพัฒนาในปัจจุบันมี 3 จุดหลักจุดแรก คือ “หาบเร่ เสน่ห์ดอกไม้” เขตปทุมวัน ที่เป็นแหล่งจำหน่ายพวงมาลัยดอกไม้สดและเครื่องบูชา ที่หน้าพระพรหมเอราวัณ เนื่องจากเป็นจุดที่มีเอกลักษณ์ชัดเจนและเป็นสินค้าหลักในการทำการค้า จุดที่สองคือถนนราชปรารภทั้ง 2 ฝั่ง ย่านประตูน้ำ เขตราชเทวี ซึ่งเป็น “หาบเร่เสน่ห์แฟชั่น” ซึ่งเป็นจุดผ่อนผันเดิมที่ได้มีการพัฒนา จัดระเบียบทั้ง 2 ฝั่งถนนให้มีความสวยงามเป็นระเบียบ ซึ่งเป็นผู้ค้าเดิมที่มีการค้าขายอยู่แล้ว กว่า 400 ร้าน โดยคัดสรรให้เป็นการค้าขายที่เป็นสินค้าที่เป็นประเภทแฟชั่น คือเสื้อผ้า รองเท้า เครื่องประดับ ฯลฯ โดยไม่ให้สินค้าประเภทอาหารหรือของสดเข้ามาจำหน่าย จุดที่สามคือบริเวณวัดอรุณราชวราราม เขตบางกอกใหญ่ ซึ่งอยู่ระหว่างการดำเนินการ ซึ่งเป็นย่านเมืองเก่าที่มีความสวยงามทางประวัติศาสตร์ “หาบเร่เสน่ห์กรุงเก่า” จากเดิมเป็นผู้ค้าหาบเร่ที่มาตั้งร้านอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ ที่ไม่ค่อยเป็นระเบียบอยากตั้งขายตรงไหนก็ตั้ง ทางเขตจึงมีการดำเนินการทำแผงค้าให้เป็นตามมาตรฐานและอยู่จุด ๆ เดียว โดยให้แต่ละร้านจัดร้านเป็นแนววิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย โดยสินค้าที่จำหน่าย อาทิ สินค้าโอท็อปของท้องถิ่น ของที่ระลึก ขนมโบราณ เป็นต้น (ณปภัช จันทรอุดม, 2555)

วัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปทำให้สังคมชนบทที่เคยอยู่อย่างเรียบง่าย เปลี่ยนเป็น วิถีชีวิตแบบสังคมเมืองที่ต้องการความสะดวกสบายมากขึ้น เงื่อนไขทาง สังคมและวัฒนธรรมแบบสมัยใหม่จึงเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดความต้องการ เงินมากขึ้น เมื่อแหล่งงานและรายได้ในท้องถิ่นไม่สามารถตอบสนองได้ จึง ย้ายถิ่นเข้ามาขายไข่ปิ้งในกรุงเทพฯ ปณิธิ สุขสมบุญฤทธิ์ (2545) ศึกษาแม่ค้า หาบเร่ แผงลอยชาวอีสานที่อาศัยอยู่ในชุมชนนางเลิ้ง พบว่าเงื่อนไขที่จำเป็น ที่ทำให้ผู้หญิงประกอบอาชีพค้าขายหาบเร่ แผงลอย เนื่องจากการค้าขาย หาบเร่แผงลอยมีความยืดหยุ่นและหลากหลาย คือ เป็นอาชีพที่ไม่ต้องอาศัย การศึกษาขั้นสูง ไม่ต้องใช้เงินลงทุนสูง มีความเป็นอิสระ เชื้อต่อวิถีชีวิตของ ผู้หญิงย้ายถิ่นและบทบาทหน้าที่ของความเป็นผู้หญิง นอกจากนี้ จากการศึกษาคณหาบเร่ในเขตพื้นที่เมืองจังหวัดอุบลราชธานี ปาจรีย์ จินะ ปัญญา (2552) พบว่า ความหลากหลายของสาเหตุที่ผลักดันให้กลายเป็น คนหาบเร่ ทั้งสาเหตุทางครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม ซึ่งในคนๆ หนึ่งที่ตัดสินใจ มาประกอบอาชีพหาบเร่ มีปัจจัยในการตัดสินใจมาเป็นหาบเร่ ทั้งปัจจัย การหาเลี้ยงครอบครัวบวกกับเคยได้เห็นและได้สัมผัสกับชีวิตแม่ค้าจาก คนใกล้ตัว อย่างเช่น มีแม่หรือญาติเป็นแม่ค้าหาบเร่มาก่อนจึงเป็นสิ่งที่คุ้นชิน และมีทุนด้านการสืบทอดความรู้ และมีอีกหลายประเด็นที่ตัวของคนหาบเร่ ได้ให้เหตุผลไว้อย่างหลากหลายทั้ง “ผัวตาย” “จน” “เรียนน้อย” “ตกงาน” “ลูกที่ต้องเลี้ยงดู” โดยมีทั้งที่ยึดเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม อย่างไรก็ตาม คนหาบเร่ที่ยึดหาบเร่เป็นอาชีพหลักจะมีการต่อสู้ต่อรองในวิถีหาบเร่ที่เด่นชัด กว่าคนที่ทำเป็นอาชีพเสริม

จะเห็นว่ากลุ่มคนข้างต้นนั้น ต่างมีวิถีชีวิตที่มีส่วนคล้ายคลึงกัน เช่น รายได้จากอาชีพหลักไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในครอบครัว การสร้างเครือข่าย

ของผู้ค้า และโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมเดิมของตนเองผลักดันให้เข้าสู่อาชีพหาบเร่แผงลอย ซึ่งอาชีพนอกระบบทำให้คนเหล่านี้ขาดสิทธิในการประกอบอาชีพหลายอย่าง เช่น การขาดหลักประกันด้านสุขภาพ ความปลอดภัยในการประกอบอาชีพ การขาดความคุ้มครองทางกฎหมาย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บทความชิ้นนี้ให้ความสนใจการค้าขายข้างถนนที่ตั้งร้านค้าริมทางถนนสายหลัก ซึ่งมีวิถีชีวิตและรูปแบบการค้าที่ต่างจากการตั้งร้านค้าในเมือง แม้ว่าเงื่อนไขที่ผลักดันให้ประกอบอาชีพดังกล่าวจะมีความคล้ายคลึงกับหาบเร่แผงลอยในเมือง แต่ยุทธศาสตร์และกลยุทธ์การค้าก็มีความแตกต่างกัน ดังจะกล่าวต่อไป

3. ยุทธศาสตร์การค้าริมตัวของผู้ค้าขายริมถนน

“การค้าข้างถนน” ในประเทศไทยมีรูปแบบการค้าในหลายลักษณะ ทั้งในรูปแบบของหาบเร่และแผงลอย บทความชิ้นนี้สะท้อนการค้าข้างถนนที่นอกเหนือจากการค้าขายในเมืองดังที่ เดอ โซโต ได้ชี้ให้เห็นข้างต้น โดยในที่นี้ การค้าดังกล่าวเป็นการค้าที่ไม่ได้มีการจ่ายค่าเช่าพื้นที่ และไม่หมายรวมถึงการค้าริมถนนในพื้นที่ส่วนบุคคล ผู้เขียนแบ่งการค้าข้างถนน ออกเป็นสี่ประเภท ดังนี้

ประเภทที่หนึ่ง การเร่ขายของตามสี่แยกไฟแดง เช่น พวงมาลัย น้ำ อาหารตามธรรมชาติ ผลไม้ เป็นต้น การเร่ขายของเหล่านี้มักจะมีจุดพักในริมถนน แต่ไม่ได้ใช้พื้นที่จุดพักเป็นสถานที่ขายสินค้า ผู้ค้าจะเร่ขายสินค้าให้กับรถที่ติดไฟแดง เป็นหลัก ใช้ยุทธศาสตร์การเข้าถึงผู้บริโภคโดยตรง ผู้ซื้อไม่ต้องเสียเวลาจอดรถเพื่อซื้อสินค้า

ประเภทที่สอง การตั้งแผงลอยหรือรถเข็นในริมทางหรือบนบาทวิถีในพื้นที่เมือง ซึ่งผู้ค้าเหล่านี้มักจะเป็นปัญหาในการทำผิดกฎหมายและเผชิญกับไล่ที่ของเทศกิจบ่อยครั้ง

ประเภทที่สาม การตั้งแผงลอยชั่วคราวในพื้นที่สาธารณะนอกชุมชนมีลักษณะเป็นตลาดย่อย การตั้งแผงลอยนี้จะพบเห็นในบริเวณพื้นที่สาธารณะริมทาง เช่น ป่าชุมชน ซึ่งการตั้งแผงลอยจะห่างจากไหล่ทางเข้าไปพอสมควร สินค้าที่ขายมักจะเป็นการขายสินค้าตามธรรมชาติ เช่น ของป่า เห็ด ผลไม้ตามฤดูกาล เป็นต้น

และ ประเภทที่สี่ การตั้งแผงลอยชั่วคราวในพื้นที่ไหล่ทางหรือซิดดิดไหล่ทางทั้งในและนอกเขตชุมชน เราจะพบการค้าประเภทนี้ในสองรูปแบบ

แบบแรกคือ แบบที่เป็นจุดขายสินค้าประเภทเดียวกันวางเรียงรายต่อกัน ตัวอย่างสินค้าที่ขายเช่น ข้าวหลาม มะพร้าวเผา ปลา เป็นต้น ผู้ค้าในกลุ่มนี้จะมีทั้งเครือข่ายที่รับเหมาสินค้า หรือรับจ้างขายสินค้า มีทั้งการผลิตซ้ากวิธีการขายสินค้าจนกลายเป็นจุดขายสินค้าหลัก เมื่อผู้ค้าคนหนึ่งได้ทำเลขายเป็นหลักแหล่งแล้วจะมีผู้ค้าอื่นๆ เข้ามาตั้งรายรอบ หากสถานที่นั้นเป็นทำเลใหม่ ความสำเร็จของผู้ค้ารายแรกจะเป็นตัวกำหนดว่าจะมีรายอื่นตามมาตั้งร้านใกล้ๆ หรือไม่ (de Soto, 1989 อ้างแล้ว: 125) ยกตัวอย่างเช่น การขายข้าวหลามในช่วงระหว่างเขตอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี กับอำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งจะมีผู้ค้าข้าวหลามสูตรหนองมนขายข้าวหลามข้างทางเป็นเจ้าแรก ต่อมาก็มีคนที่ทำข้าวหลามขึ้นมาขายในจุดที่ใกล้เคียงกันเพิ่มมากขึ้น

และแบบที่สอง เป็นการขายสินค้าต่างประเภท ผู้ค้าต่างคนต่างค้าขาย มีความเป็นปัจเจกสูง และจุดที่ขายสินค้าส่วนใหญ่จะห่างกัน หากเป็นสินค้าต่างชนิดก็อาจจะตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน เป็นต้น

บทความนี้นำเสนอยุทธศาสตร์การดำรงชีพของผู้ค้าใน**ประเภทที่สี่** ซึ่งมีการขายสินค้าต่างชนิด สินค้าที่ขายต่างเป็นประเภทอาหารการกิน ผู้ค้าขายจะเป็นคนที่มีฐานะอยู่ในระดับยากจน และใช้การค้าข้างถนนเป็นอาชีพเสริม โดยมีอาชีพหลักคือการทำเกษตรกรรม ซึ่งอาชีพเสริมนี้กลับเป็นรายได้หลักของครอบครัวก็ได้ ซึ่งจะพบว่าผู้ค้าริมทางจะมีกิจกรรมและทางเลือกที่หลากหลายรูปแบบที่ผสมผสานกัน ที่ใช้ในการบรรลุเป้าหมายในการขายสินค้า ภายใต้เงื่อนไขของครอบครัวและปัจเจกบุคคล ผู้ค้ามีการพัฒนาวิถีต่างๆ เพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เงื่อนไขเชิงโครงสร้างมีผลต่อสถานะภาพการครอบครองทรัพย์สินหรือทุน สถานภาพดังกล่าวมีผลโดยตรงต่อความสามารถในการเลือกใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพประเภทต่างๆ

3.1 ผู้ค้าริมทางและเหตุผลในการค้าขายริมทาง

ผู้เขียนนำเสนอกรณีตัวอย่างที่ตั้งร้านค้าริมทางบนถนนสถลมารค บริเวณรอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีจำนวนทั้งสิ้น 5 กรณี ผู้ค้าแต่ละรายต่างประกอบอาชีพค้าขายริมทางในฐานะอาชีพเสริม โดยอาชีพหลักคือทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำสวนยาง บางคนเปลี่ยนอาชีพจากอาชีพเดิมที่เคยทำมา เช่น รับจ้าง ค้าขาย ทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ แต่ไม่สามารถที่จะทำต่อไปได้เนื่องจากมีสาเหตุในหลายๆ ด้าน ตัวอย่าง เช่น ขาดทักษะบางอย่างเกี่ยวกับงานที่ทำ อายุมากไม่สามารถทำงานต่อไปได้ เป็นต้น

ในกรณีของน้ำแฉัส ได้เล่าถึงชีวิตของตนเองว่า เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 น้ำแฉัสได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนต้นแต่เรียนถึงแค่ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 ก็ออกจากโรงเรียนเพราะว่าพ่อและแม่ไม่มีเงินส่งให้เรียนต่อ พ่อออกจากโรงเรียนจึงไปอยู่กับน้ำที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อไปทำงาน สาเหตุที่น้ำแฉัสต้องลงไปหางานทำถึงภาคใต้ก็เนื่องจากว่าแต่ก่อนที่จังหวัดอุบลราชธานีไม่ค่อยมีงานทำ ส่วนมากนั้นมีแต่งานก่อสร้าง จึงตัดสินใจลงไปทำงานกับน้ำที่ภาคใต้ เมื่อไปถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งได้ทำงานรับจ้างต่างๆ อาทิ เช่น เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา เป็นชาวประมง ก่อสร้าง ก่อสร้าง เป็นต้น โดยเดินทางไปมาระหว่างจังหวัดสุราษฎร์ธานี พังงา ภูเก็ต ได้ประมาณ 10 ปี จึงได้แต่งงานกับภรรยาซึ่งเป็นคนจังหวัดสกลนคร น้ำแฉัสและภรรยาได้พบกันที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีนั่นเอง หลังจากแต่งงาน น้ำแฉัสและภรรยาทำงานที่ภาคใต้ได้อีกประมาณ 3 ปี หลังจากพอมีเงินเก็บได้จำนวนหนึ่งจึงชวนภรรยาคลับมาอยู่ที่อุบลราชธานีเพื่อนำเงินมาลงทุนทำธุรกิจเป็นของตัวเอง พอมาอยู่ที่อุบลราชธานีน้ำแฉัสได้นำเงินที่ตนกับภรรยาเก็บไว้ไปซื้อที่อยู่ที่อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานีจำนวน 10 ไร่ เพื่อทำการปลูกยางพารา หลังจากปลูกยางพาราเสร็จก็ต้องรอให้ต้นยางกรีดได้อีก 7 ปี ในขณะที่รอให้ต้นยางกรีดได้นั้น ไม่มีงานทำจึงคิดหาอาชีพที่พอหารายได้เสริมให้กับครอบครัว ช่วงนั้นภรรยาของน้ำแฉัสไปรับจ้างขายสายนมริมทางที่ถนนเส้นตระการพืชผลได้มีลูกค้ามาแนะนำให้อาใหม่อยู่ชยามาขาย เพราะมันอร่อยดีและเป็นสายใหม่ที่ขึ้นชื่อ ซึ่งเดิมนั้นภรรยาของน้ำแฉัสขายสายนมมหาชัย น้ำแฉัสและภรรยาจึงตกลงกันว่าจะเปลี่ยนไปรับใหม่อยู่ชยามาขายเองจึงลงไปที่อยู่ชยาเพื่อรับใหม่ จากตำบลประตู่ชัย อำเภอเมืองจังหวัดอุษายามาขาย (พิชิตชัย ที่อุทิศ, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2554)

ในกรณีของน้ำหนัก เธอเล่าว่า “ที่เลือกขายข้าวโพดต้มเพราะว่าเป็นอาชีพที่น่าสนใจอีกอย่างข้าวโพดก็ขายง่ายไม่ต้องง่วนววยที่ต้องจัดเตรียมจัดหาอุปกรณ์อะไรให้มาก บางครั้งข้าวโพดเราก็ปลูกเองหรือไปรับเอาจากสวนมาบ้าง” และบางฤดูกาลน้ำหนักจะทำขนมตาลมาขายเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มรายได้แต่ที่สำคัญน้ำหนักได้ยึดการขายข้าวโพดต้มเป็นหลัก (ปราณี คำภา อุตม์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2554)

สำหรับเหตุผลที่เลือกขายของริมทางนั้น น้ำหนักไม่ไปตั้งร้านร่วมกับคนอื่นเพราะพื้นที่ๆขายของนี้สะดวก พื้นที่ในการขายของเป็นพื้นที่โดดเด่นคนมองเจอง่าย และที่น้ำหนักไม่ตั้งร้านขายในหมู่บ้านเพราะในหมู่บ้านขายไม่ดีคนไม่ค่อยซื้อเหมือนริมทาง อาชีพขายข้าวโพดต้มริมทางสามารถทำรายได้ให้น้ำหนักเอาไว้ใช้จ่ายในครอบครัวได้เกือบ 60-70% ของรายจ่ายทั้งหมดซึ่งสามารถช่วยหารายได้เข้าครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง รายได้ที่ได้รับมานั้นน้ำหนักไม่ได้เก็บแต่เอาไว้ใช้ส่วนตัวแต่น้ำหนักเอาไว้ใช้จ่ายภายในครอบครัวทั้งหมด ส่วนสมาชิกในครอบครัวนั้นเห็นด้วยและยังสนับสนุนให้มาขายของริมทางเพราะว่าเป็นอาชีพที่อิสระและที่สำคัญนั้นอยู่ใกล้บ้าน (ปราณี คำภา อุตม์, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2554)

ในกรณีของ น้ำจ้อยให้เหตุผลว่า “ที่น้ำไม่ไปตั้งร้านร่วมกับคนอื่นเหมือนที่หน้ามหาวิทยาลัยอุบลราชธานีก็เพราะว่าที่มันเต็มหมดแล้วอีกอย่างค้าเช่าที่มันก็แพงมาก ถ้าเกิดขายในหมู่บ้านมันก็ไม่ใช่เส้นทางที่คนพลุกพล่านเหมือนริมถนนเพราะที่ริมถนนนี้มีคนสัญจรไปมาเยอะ” (สุวรรณ ไชยการณ์, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2554)

สำหรับยายสมนึกผู้ค้ำน้ำอ้อยริมทางได้เล่าว่า “ถ้ายายขายน้ำอ้อยอยู่ที่บ้าน มันไม่ค่อยได้ขาย มาขายที่ริมทางคนมันเยอะ คนนี้ไม่ซื้อแต่อีกคนเขาก็ซื้อ มันดีกว่าขายอยู่ที่บ้าน อีกอย่างยายเคยเห็นเขาขายน้ำอ้อยอยู่ตามริมทางกัน ยายเลยลองมาขายดู ที่เลือกขายน้ำอ้อยสดก็เพราะว่ามีอ้อยเป็นของตัวเอง อยู่แล้วเลยลองมาขายดู ที่เลือกขายน้ำอ้อยสดก็เพราะว่ามีอ้อยเป็นของตัวเองอยู่แล้ว พอมาขายปรากฏว่าขายดีเลยตัดสินใจขายมาจนถึงทุกวันนี้” (สมนึก คำดี, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2554)

ในกรณีของพี่แดง ซึ่งขายสายไหมริมทางอีกรายหนึ่ง เล่าถึงวิถีชีวิตความเป็นมาในการมาประกอบอาชีพขายสายไหมริมทางว่า “เดิมทีนั้นพี่เป็นคนศรีสะเกษ แต่มาค้าขายที่อุบลฯ แต่ก่อนพี่กับสามีทำงานอยู่ที่โรงงานที่จังหวัดสมุทรปราการ รายได้จากการทำงานที่โรงงานมันก็ดีนะ แต่ว่ามันเหนื่อยมากไม่ค่อยเวลาพักผ่อน เมื่อเพื่อนของสามีที่เขาชวนมาขายสายไหม เพราะที่เขาทำอยู่นั้นรายได้ดีมาก พี่กับสามีก็เลยคุยกันว่า จะลาออกจากโรงงานดีไหมแล้วลองไปขายสายไหมดูมันน่าจะมียอดดีกว่าการทำงานเป็นลูกจ้างเขา หลังจากที่พี่กับสามีตกลงกันได้แล้วว่าจะออกจากโรงงานเพื่อไปขายสายไหม พี่และสามีก็ได้ไปเรียนการทำสายไหมและแผ่นแป้งห่อสายไหมกับเพื่อนของสามีที่ที่อยู่จังหวัดเลย หลังจากที่ทำสายไหมเป็นแล้วพี่กับสามีก็ต้องหาทำเลตั้งร้าน พี่และสามีจึงตั้งร้านอยู่ที่จังหวัดเลยนั่นแหละ เพราะยังไม่รู้ว่าจะไปขายที่ไหนอย่างน้อยเพื่อนสามีพี่ก็ขายอยู่ที่นั่น พี่แดงตั้งร้านขายสายไหมอยู่ริมถนนเส้นทางไปมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย พี่ขายสายไหมอยู่ที่นั่นได้ 2 ปี ก็ต้องย้ายร้านใหม่เพราะว่าถนนเส้นที่พี่ขายอยู่นั้นมีพ่อค้าแม่ค้าขายสายไหมเยอะต้องแย่งลูกค้ากันพี่ก็เลยตัดสินใจหาทำเลใหม่ แต่ขายที่จังหวัดเลยรายได้ดีมากเลยนะ หลังจากนั้นพี่ได้ไปขายสายไหมอยู่ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ พี่

ไปตั้งร้านอยุธยาถนนเส้นทางไปมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ อยู่ที่นั่นขายดี
 มากเลย แต่ก็ขายได้แค่เดือนเดียวก็ต้องย้ายร้านอีกเพราะว่าเขาไม่ให้ขายริมน
 ถนน พอเขามาได้ที่พื้กับสามีก็มองหาที่ขายของใหม่ พื้ได้ย้ายมาขายของที่
 จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งร้านขายอยุธยาถนนเส้นบุรีรัมย์-มหาสารคาม ขายอยู่ที่นั่น
 มั่นขายไม่ค่อยดีเลยนะคนเขาไม่ค่อยซื้อ พื้จึงต้องย้ายร้านขายใหม่มองหา
 พื้นที่ที่คิดว่ามันน่าจะขายดีพื้กับสามีก็เลยคุยกันว่าจะกลับบ้านแล้วมาขาย
 สายไหมอยู่ที่จังหวัดอุบลฯ ดีกว่า เพราะใกล้บ้าน อีกอย่างพื้ก็จะได้มีเวลา
 กลับบ้านบ่อยขึ้น พื้มาขายที่อุบลฯพื้ก็มาตั้งร้านอยุธยาถนนสถลมารคเลยนะ
 เพราะพื้คิดว่ามันเป็นเส้นทางสัญจรไปยังมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีมันน่าจะ
 ขายดีเพราะที่ผ่านมามีพื้ก็มองหาทำเลที่เป็นเส้นทางการเดินทางไปยัง
 มหาวิทยาลัยอยู่แล้ว พื้มาขายอยู่ที่นั่นได้ 3 ปีแล้ว มาขายช่วงแรกๆมันก็ขายไม่
 ค่อยดีเพราะลูกค้ายังไม่ค่อยมากแต่ตอนนี้พื้ก็มีลูกค้าประจำเยอะแล้ว
 รายได้มันก็ดีกว่าเดิม ส่วนสามีของพื้ก็ไปตั้งร้านขายสายไหมอยุธยาถนน
 ทางไปศรีสะเกษอยู่ตรงบ้านทางสายไหม พื้กับสามีแยกกันขายเพราะว่า ถ้ามา
 ขายอยู่บนถนนเส้นเดียวกันลูกค้าก็อาจจะไม่เยอะแยกกันขายคนละที่มันจะ
 ดีกว่า” พื้แดงยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ทำเลที่ตั้งร้านขายของนั้นพื้แดงไม่ได้ไป
 ขออนุญาตใคร หากต้องการตั้งร้านตรงไหนก็ตั้งได้ ถ้าหากว่าที่ใดไม่สามารถ
 ที่จะตั้งร้านขายของได้ กรมทางหลวงจะเป็นผู้บอกว่าที่ตรงนั้นไม่สามารถขาย
 ของได้ (อมรฯ เวียงจันทร์ดา, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2555)

เมื่อเปรียบเทียบสาเหตุที่เลือกตั้งร้านค้าริมทางกับผู้ค้าในประเภท
 ที่ตั้งร้านค้าริมทางในลักษณะของกลุ่มจะพบว่าไม่มีความแตกต่างกันมากนัก
 ตัวอย่างเช่น จากบทความของธนจักร กมล (2553: 22) ที่กล่าวถึง คุณเข้มพร
 บุญสิทธิ์ เจ้าของซุ้มข้าวหลามแม่เข้มพรเล่าถึงความสำเร็จของร้านข้าวหลาม

แม่เข้มพรว่า ข้าวหลาม เป็นอาชีพเสริมที่ครอบครัวทำขายมามากกว่า 10 ปี ตั้งแต่สมัยรุ่นปู่ย่า โดยสืบทอดสูตรการทำ (แต่ละเจ้าสูตรไม่เหมือนกัน) มาจนถึงปัจจุบัน โดยเน้นรสชาติเข้าเคี้ยวเหนียวกรอบ หวานมัน ใครได้รับประทานต้องกลับมาซื้อใหม่ ดังนั้นลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นหน้าเดิมๆ หลังจากออกมาเปิดร้านขายริมถนนยอมรับว่า ขายได้ดีกว่า เดินขายตามบ้าน เพราะเราได้ขายให้กับคนมากมาย ทั่วทุกถิ่นที่เดินทางผ่านถนนมิตรภาพ ซึ่งทำให้ขายได้ทั้งแบบขายส่งกับพ่อค้าในขอนแก่นหรืออุดรฯ หนองคาย เพื่อนำไปขายต่อ ซึ่งจะส่งอยู่ในราคาไม่สูงนัก 15-20 บาทตามแต่ขนาด

3.2 ปัจจัยที่ผลักดันให้เข้าสู่อาชีพค้าขายริมทางและการค้า นอกระบบ

ปัจจัยที่ผลักดันให้เข้าสู่อาชีพค้าขายริมทางนั้น พบว่า สาเหตุที่กลุ่มตัวอย่างคนขายของริมทางเข้ามาสู่อาชีพค้าขายริมทางมาจากภาวะทางเศรษฐกิจที่ไม่มีความแน่นอน การเป็นหนี้สิน และระดับการศึกษาที่จบเพียงประถมศึกษาและมีมัธยมศึกษาตอนต้น นอกจากนี้ ยังพบว่าปัจจัยด้านอายุและด้านกฎหมายก็มีส่วนที่ทำให้ประกอบอาชีพอื่นได้ยากขึ้น จึงต้องมาขายสินค้าริมทาง

ประการแรก **ด้านเศรษฐกิจ** ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ค้าขายของริมทางคือความต้องการหารายได้ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างมีภาระหนี้สิน ทั้งหนี้ในระบบและหนี้นอกระบบ รายได้จากอาชีพหลักไม่เพียงพอ ต้องการหารายได้เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว ตัวอย่างเช่นในกรณีของยายสมนึกที่ขายน้ำอ้อยริมทางเนื่องจาก การทำอาชีพหลักคือการทำนาซึ่งไม่พอกิน ขาย

ข่าวก็ไม่ได้เงินมากและที่สำคัญคือยายสมนึกไม่มีเงินส่ง ธ.ก.ส. ยายสมนึกและสามีจึงช่วยกันคิดหาหนทางที่จะหางานทำจึงตกลงกันว่าจะทำเศรษฐกิจพอเพียง ยายสมนึกเล่าว่า “ช่วงที่ปลูกผักขายพอปลูกได้ก็ขายไม่ได้ราคา จากนั้นก็หันมาปลูกอ้อยแทนเพราะช่วงนั้นได้ราคาดีมาก แต่พออ้อยปลูกได้ผลผลิตดี ราคาอ้อยก็ต่ำลง เลยตัดสินใจมาทำน้ำอ้อยสดขายแทน”

ประการที่สอง **ด้านครอบครัว** กล่าวคือ ต้องการแบ่งเบาภาระครอบครัวไม่อยากเป็นภาระของครอบครัว เช่น ยายสมนึก ที่กล่าวว่า “ที่มาทำอาชีพนี้เพราะว่ายายไม่อยากเป็นภาระของลูก ถ้ายายยังหาเงินได้ ยายก็ควรจะหาดีกว่ารอให้ลูกหาให้ใช้” ในทางกลับกัน คนในครอบครัวก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้กลุ่มคนขายของริมทางมีกำลังใจในการทำงานทั้งให้การส่งเสริมและช่วยเหลือในการประกอบอาชีพ ดังเช่นในกรณีของน้ำแฉัสและภรรยาที่ช่วยกันขายสายไหม พี่แดงที่ขายสายไหมเพราะสามีชวน น้ำหนูต้องการหารายได้เสริมเพื่อช่วยสามีส่งลูกเรียน เป็นต้น

ประการที่สาม **ด้านสังคม** ส่วนใหญ่คนที่เข้ามาสู่อชีพค้าขายริมทางนั้นเกิดจาก เพื่อนที่ทำอาชีพนี้อยู่แล้วชวนมาทำ บางคนเห็นคนอื่นทำแล้วรายได้ดีจึงทำตาม ซึ่งทำให้เห็นว่ากรรมมีทุนทางสังคมก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ค้าหันมาประกอบอาชีพนี้

ประการที่สี่ **ด้านกฎหมาย** จากการศึกษาพบว่ากลุ่มคนขายของริมทางส่วนใหญ่ไม่ต้องการเข้าสู่การค้าในระบบเนื่องจาก ไม่ต้องการเสียค่าเช่าที่และที่สำคัญกลุ่มคนขายของริมทางมีความเป็นปัจเจกสูง ไม่ต้องการการรวมกลุ่ม เพราะไม่ต้องการความยุ่งยาก โดยมองว่ามากคนก็มากความ นอกจากนี้คนเหล่านี้มองว่าการรวมกลุ่มต้องจ่ายภาษีและต้องเสียค่าเช่าที่จึงเป็นสาเหตุหลักที่กลุ่มคนขายของริมทางส่วนใหญ่ไม่ต้องการเข้าสู่ระบบ กลุ่ม

คนขายของริมทางจึงเลือกที่จะอยู่นอกระบบเองโดยที่ไม่ได้ถูกกีดกันให้เข้าสู่ระบบ

3.3 กลวิธีในการขายสินค้า

สำหรับกลวิธีในการนำเสนอขายสินค้าของกลุ่มคนขายของริมทางแต่ละคนนั้น แต่ละคนต่างก็มีกลวิธีและการนำเสนอสินค้าที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ

ประการแรก *กลวิธีในการเจรจา* มีเทคนิคการขายทั้งคำพูดคำจา ที่เอาใจใส่ลูกค้า มีการชวนลูกค้าคุยอย่างเป็นกันเอง ทำตัวสนิทกับลูกค้า เปรียบลูกค้าเป็นเหมือน ลูกหลาน ญาติพี่น้องของตน มีการขายสินค้าในราคาที่ไม่แพง เอาของที่สดใหม่มาขายทุกวัน

ประการที่สอง *กลวิธีส่งเสริมการขาย* โดยบางรายมีการลด แจก แถม ให้กับลูกค้าประจำและลูกค้าที่ซื้อจำนวนมาก

และ ประการสุดท้าย *กลวิธีในการดึงดูดลูกค้า* ผู้ค้าได้ดึงดูดลูกค้า โดยการพยายามจัดร้านให้น่าสนใจ เช่น การใช้ร่มที่มีสีสันสดใสชวนมอง และมีการสร้างจุดเด่นเพื่อให้รู้ว่าตนเองขายสินค้าอะไร เช่น ร้านขายข้าวโพด และร้านขายพุทรา จะนำข้าวโพดและพุทรามาแขวนไว้ตามรั้ว ส่วนร้านขายสายไหมและร้านขายน้ำอ้อยสดก็มีการติดป้ายขนาดใหญ่ไว้ข้างทางก่อนที่จะถึงร้าน⁶

⁶ในกรณีของการขายสินค้าริมทางของกลุ่มสินค้า เช่น การขายมะพร้าวเผาในเขต ถนนแจ้งสนิทเส้นทางอุบลฯ-ยโสธร หรือการขายข้าวหลามที่บ้านสี่แฉก ต.ผาสุก อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี จะพบการกวักมือเรียกลูกค้า ด้วยท่าทางอันอ่อนช้อย โบกมือไปมาพร้อมกับการย่อ-ยื่น สลับขึ้นลงซึ่งเป็นการโบกรถของแม่ค้าเพื่อให้จอดซื้อ (ธนจักษ์ กมล, 2553: 22)

3.4 ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการขายของริมทางรวมทั้งแนวทางแก้ไขปัญหา

สำหรับปัญหาและอุปสรรคที่กลุ่มตัวอย่างคนขายของริมทางประสบคือ

ประการแรก ปัญหาเกี่ยวกับตั้งร้านขายของในพื้นที่ริมทางหลวง เนื่องจากการตั้งร้านค้าบนไหล่ทางหรือเขตทางหลวง จะมีกฎหมายพระราชบัญญัติทางหลวง พ.ศ. 2535 ควบคุม โดยมาตรา 44 ระบุว่าห้ามมิให้ผู้ใดซื้อ ขาย แจกจ่าย หรือเรียโรบนทางจราจรและไหล่ทาง และ มาตรา 45 ระบุว่าห้ามมิให้ผู้ใดทิ้งขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูล น้ำเสีย น้ำโสโครก เศษหิน ดินทราย หรือสิ่งอื่นใดในเขตทางหลวง หรือกระทำได้ด้วยประการใดๆ เป็นเหตุให้ขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูล เศษหิน ดิน ทราย ตกหล่นบนทางจราจรหรือไหล่ทาง (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2549) ทำให้เจ้าหน้าที่จากกรมทางหลวงออกมาเตือนเกี่ยวกับการตั้งร้านที่บางครั้งมีการตั้งร้านติดกับถนนจนเกินไปทำให้เกิดขวางการจราจร และเรื่องของการทิ้งเศษขยะทำให้ถนนสกปรก การแก้ไขปัญหของผู้ค้า คือ ทำการตกลงกันกับเจ้าหน้าที่กรมทางหลวงโดยการถอยร้านเข้าไปข้างในไม่ให้ชิดขอบถนนเกินไปและไม่ทำความสกปรกบริเวณริมถนนที่ตนเองขายของ

ประการที่สอง ปัญหาด้านสุขภาพ ที่ทุกคนต้องพบเจอคือ ฝุ่นละอองบนถนน ควันรถและยาง วิธีการแก้ปัญหาคือ จะเอาผ้ามาปิดปากปิดจมูกถ้าหากมีถุงก็จะใช้ยาจุดกันยุงเพื่อไม่ให้ยุงกัด

ประการที่สาม ปัญหาจากการขาดลอกคลอง ที่ทำให้ไม่มีพื้นที่ในการตั้งร้านเนื่องจากพื้นที่เดิมที่เคยใช้ตั้งร้านโดนขุดเป็นคลองทำให้ไม่สามารถตั้ง

ร้านได้ วิธีการแก้ปัญหาคือ มีการทำสะพานข้ามคลองแล้วก็ตั้งร้านบนสะพานหรือบางคนก็จะหาพื้นที่ในการตั้งร้านตรงที่ไม่เป็นคลอง

ประการที่สี่ ปัญหาจากผู้ค้าด้วยกันเอง ที่พยายามมาบอกว่าพื้นที่ตรงนี้ไม่สามารถขายได้ เนื่องจากกลัวว่าจะมาแย่งลูกค้าไปจากตนเอง วิธีการแก้ปัญหาคือ การอยู่เฉยๆไม่ตอบโต้ และไม่นานเขาก็เลิกมาวุ่นวาย

ตัวอย่างเช่น ยายสมนึกให้สัมภาษณ์ว่า “กรมทางหลวงที่เขามาไล่ที่ให้ถอยร้านเข้าไปข้างในอย่าคิดถนนจนเกินไป แต่ว่ายายก็ยังไม่ยอมถอยเข้าไปข้างใน เขามาไล่ 2-3 ครั้ง หลังจากนั้นกรมทางหลวงเขาก็ให้ตำรวจมาไล่อีก แต่ว่าตำรวจเขาก็เข้าใจเลยทำข้อตกลงกัน เขาขอให้ยายอย่าทำพื้นที่สกปรกก็พอ” ส่วนปัญหาที่พบอีกอย่างหนึ่งคือ ฝุ่นละอองและควันรถ ทำให้โรคหอบของยายกำเริบ ยายสมนึกแก้ปัญหาโดยเอาผ้ามาปิดปากและจมูกไว้ตลอดเวลาเพื่อไม่ให้ฝุ่นละอองเข้าไป และช่วงที่มีโครงการลอกคลองที่ผ่านไป ทำให้ยายสมนึกต้องรื้อร้านออกเมื่อโครงการลอกคลองเสร็จจึงลื้อลงยายสมนึกก็กลับมาตั้งร้านใหม่ ยายสมนึกเล่าว่า “ในเร็ววันนี้มีโครงการด้านหลังร้านของยายเป็นโครงการที่เราจะทำห้างสรรพสินค้า และเจ้าของที่เขาบอกว่าในอนาคตยายจะได้ไปขายในห้างสรรพสินค้าที่จะเกิดขึ้นถ้าเป็นอย่างนั้นจริงยายก็ต้องเข้าไปเพราะมันเลือกไม่ได้” (สมนึก คำดี, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2554)

3.5 การเอาตัวรอดในอาชีพค้าขายริมทาง

กลุ่มผู้ค้าข้างถนนปรับตัวในการทำการค้า มีการประนีประนอมกับเจ้าหน้าที่กรมทางหลวงรวมทั้งแม่ค้าด้วยกันเอง เช่น เมื่อเจ้าหน้าที่จากกรมทางหลวงที่พยายามบอกให้ถอยร้านให้ห่างออกจากริมถนน กลุ่มคนขายของริมทางก็ทำตามข้อตกลงที่เจ้าหน้าที่บอก เพื่อที่จะได้ไม่มีปัญหาและที่

สำคัญเพื่อให้ตนเองดำรงอยู่ในอาชีพค้าขายข้างถนนต่อไป สำหรับกับกลุ่มแม่ค้าด้วยกันเอง ก็จะพยายามไม่ตั้งร้านค้าใกล้กันซึ่งจะทำให้แยงลูกค้ากันเอง และหลีกเลี่ยงการทะเลาะเบาะแว้งระหว่างกัน

3.6 การดำรงอยู่ในอาชีพค้าขายริมทาง

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างกลุ่มผู้ค้าข้างถนนริมทางเหตุผลของการยังคงทำอาชีพค้าขายริมทางอยู่นั้น ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านหนึ่งกล่าวว่า “สิ่งที่ทำให้พวกเขายังคงดำรงอยู่ในอาชีพค้าขายข้างถนนเนื่องจาก อาชีพนี้เป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ มีความเป็นอิสระไม่ต้องไปเป็นลูกจ้างใคร ไม่ต้องโดนนายจ้างโกงค่าแรง อยากรหยุดวันไหนก็ได้ และอาชีพค้าขายริมทางไม่จำเป็นต้องมีเงินมาลงทุนมากก็ทำได้ ถ้าหากเป็นอาชีพอื่นก็ต้องใช้เงินลงทุนมาก ที่สำคัญคือ การขายของริมทางไม่ได้เสียค่าเช่าที่”

เมื่อผู้วิจัยสอบถามว่าหากมีนโยบายที่สนับสนุนการทำอาชีพในหมู่บ้าน เช่น โครงการ OTOP กลุ่มผู้ค้าจะเลิกทำอาชีพค้าขายริมทางแล้วไปรวมกลุ่มกับชาวบ้านในชุมชนหรือไม่นั้น กลุ่มตัวอย่างไม่ต้องการเข้าร่วมโครงการ OTOP ของหมู่บ้าน และเลือกที่จะทำอาชีพขายของข้างถนนแบบเดิม เช่น ดังต่อไปนี้

ในกรณีของน้ำจ้อยได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ในอนาคตถ้าเป็นไปได้น่าจะอยากให้รัฐบาลหรือหน่วยงานของภาครัฐเข้ามาดูแลอาชีพค้าขายริมทาง เพราะอาชีพนี้เป็นทางเลือกหนึ่งของคนที่ว่างงานและถ้าคนที่อายุมากขึ้นหน่วยงานและบริษัทเอกชนต่างๆก็ไม่อยากจ้าง อาชีพนี้จึงเป็นทางเลือกของพวกเราน้ำจ้อย

ว่าไม่กล้าที่จะเสนอความคิดเห็นต่อหน่วยงานภาครัฐเกี่ยวกับด้านอาชีพ เพราะกลัวว่าเสนอไปแล้วเขาจะให้เราไปขายของรวมกลุ่มกับคนอื่นในที่ๆเขา จัดไว้ให้เพราะน้ำจ่อยไม่ชอบ” (สุวรรณ ไชยการณ, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2554)

ส่วนนางนงภรรยาของน้ำแฉิสเห็นว่ “ไม่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาลหรือหน่วยงานของภาครัฐหรอกเพราะไม่อยากให้รัฐบาลหรือหน่วยงานของภาครัฐเข้ามายุ่งถ้าหากเข้ามาช่วยก็จะเอาหนี้สินมาเพิ่มให้อีก และสิ่งที่อยากเสนอแนะต่อหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่นก็คือขอแค่อย่ามาได้ที่ขายของก็พอ” (ภรรยา พิชิตชัย ที่อุทิศ, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2554)

พี่แดงกล่าวว่าสิ่งที่ทำให้พี่แดงยังคงทำอาชีพขายสายไหมเพราะ “พี่คิดว่าอาชีพนี้มันดีที่สุดแล้วนะพี่คงจะไม่ไปทำอาชีพอื่น อีกอย่างอาชีพนี้เป็นอาชีพที่อิสระเป็นนายของตัวเอง แต่ถ้ามีนโยบายที่เป็นอาชีพภายในหมู่บ้าน เช่น OTOP มาพี่ก็คงจะไม่ไปทำหรือขายสายไหมนี้แหละดีที่สุดแล้ว” (อมรา เวียงจันทร์ดา, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2555)

4. สรุป: วิถีชีวิตของผู้ค้าข้างถนน

ผลการศึกษา “การค้าข้างถนน: การศึกษาวิถีชีวิตคนขายของริมทาง” ริมถนนสถลมารค จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ผู้ค้าข้างถนนจะตั้งแผงขายของอยู่ริมทางหรือไหล่ทาง เป็นหลักแหล่งที่แน่นอน บางครั้งอาจย้ายแผงไปตั้งยังอีกจุดหนึ่ง แต่ไม่ไกลจากจุดเดิม การค้าข้างถนนของกลุ่มตัวอย่างมีลักษณะสำคัญ คือ อาชีพค้าขายข้างถนนเป็นอาชีพที่สามารถทำได้ง่าย ครอบครัวยังเป็นเจ้าของกิจการ มีการประกอบการขนาดเล็กและไม่ได้มีการจัดระเบียบแผงลอย ไม่ต้องมีการลงทุนสูง สินค้ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่นำมา

ขายเป็นสินค้าประเภทของกิน เช่น ข้าวโพดต้ม สลایใหม่ พุทรา น้ำอ้อยสด เป็นต้น ซึ่งสินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าที่ขายได้ง่ายและเป็นที่ต้องการของลูกค้าที่สัญจรไปมาบนท้องถนน โดยจะพบว่าผู้ค้าส่วนใหญ่เลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิมมาขาย เช่น สินค้าจากการเกษตร เป็นต้น

การค้าข้างถนนถือเป็นยุทธศาสตร์การค้าของผู้ค้าที่มีฐานะในระดับยากจน และเลือกใช้การค้าข้างถนนเพื่อหารายได้เพิ่ม อาชีพค้าขายข้างถนนเป็นอาชีพทางเลือกสำหรับคนทั่วไปที่อยากจะหารายได้เสริมหรือยึดเป็นอาชีพหลักเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัวซึ่งรายได้จากการขายของริมทางสามารถใช้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้เป็นอย่างดี ผู้ค้ากลุ่มตัวอย่างถือเป็นแรงงานกึ่งเกษตรกรที่มีการจ้างงานตัวเอง ผู้วิจัยเห็นว่าการค้าข้างถนนเป็นปฏิกริยาในเชิงสร้างสรรค์ของประชาชนที่เกิดขึ้นมาตามธรรมชาติแต่ไม่ได้ทำขึ้นตอบโต้กับความไร้สมรรถภาพของรัฐที่จะตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของมวลชนยากไร้ดังการศึกษาของ เดอ โซโต เพียงอย่างเดียว (โยชกา อ้างถึงใน de Soto 1989; ภัคดี วีระภาสพงษ์, แปล, 2542: 19) แต่การค้าข้างถนนเป็นพฤติกรรมในระดับครัวเรือนซึ่งเป็นยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอด (*Survival strategies*) ซึ่งคล้ายกับแนวคิดสายครัวเรือนศึกษา (Household studies) ดังที่ นอร์แมน ลอง (Norman Long) (อ้างถึงใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554: 61-62) นักมานุษยวิทยาสาขายการพัฒนาวงศ์อังกฤษ ได้สะท้อนว่า ก่อนที่การค้าข้างถนนจะถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นมโนทัศน์อย่างเป็นทางการในวงวิชาการด้านการพัฒนา ความสนใจในยุทธศาสตร์การค้าข้างถนนน่าจะเริ่มต้นมาจากกลุ่มงานในสายครัวเรือนศึกษาและแนวคิดด้วยยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอด ซึ่งสนใจพฤติกรรมทางสังคมเชิงจุลภาคของคนจนในการแสวงหาหนทางในการอยู่รอดจากวิกฤตการณ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น ราคาพืชผลตกต่ำ

ภัยแล้งและความอดอยาก งานศึกษาเหล่านี้มักจะเริ่มต้นด้วยความคิดที่ว่า คริวเรือน มีช่องทางในการเลือกที่ค่อนข้างอิสระ ขณะเดียวกันก็ยอมรับว่าในการตัดสินใจระดับคริวเรือนจะกระทำภายใต้ข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง ระดับความเป็นอิสระในการเลือกจึงมีเงื่อนไขกำกับอยู่ด้วย

จากกรณีศึกษาดังกล่าว สะท้อนถึงการค้าข้างถนนที่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประชาชนที่ต้องดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอด และสามารถเข้ามาทำได้ง่ายโดยไม่มีอุปสรรคกีดขวางโดยเฉพาะทางทักษะ เงินทุน และทรัพยากร การเป็นรูปแบบที่ครอบครัวเป็นเจ้าของกิจการเผยให้เห็นอิสระและทางเลือกในการปรับตัวและตอบสนองต่อชีวิตทางเศรษฐกิจ โดยจะเห็นว่าผู้ค้าดังกล่าวมีความเป็นปัจเจกสูงไม่ต้องการการรวมกลุ่ม เพราะมองว่าการรวมกลุ่มนั้นมีความยุ่งยากและไม่มีความเป็นอิสระต่อการตัดสินใจในด้านต่างๆ และที่สำคัญถ้ามีการรวมกลุ่มหน่วยงานภาครัฐต้องเข้ามาดูแล ซึ่งจะทำให้ผู้ค้าต้องสูญเสียการดำเนินงานภาครัฐจัดไว้ให้ การที่คนขายของริมทางไม่เข้าสู่การค้าในระบบเนื่องจากการค้าในระบบนั้นไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายการค้าขายตามที่กฎหมายได้ระบุไว้ เช่น ทะเบียนการค้า ไม่ต้องเสียภาษีการค้าและค่าเช่าพื้นที่ในการขายสินค้า เป็นการประกอบกิจการขนาดเล็ก มีตลาดที่ไม่ได้จัดระเบียบ มีการตั้งร้านขายสินค้าที่มีหลักแหล่งที่แน่นอนบนทางสัญจรสาธารณะ สินค้าที่นำมาขายเป็นสินค้าที่จำเป็นต่อความต้องการพื้นฐานของชีวิต ไม่มีการเสียค่าใช้จ่ายต่างๆตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ ทำให้เห็นว่าผู้ค้าพยายามหลีกเลี่ยงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่จะครอบงำวิถีชีวิตดังกล่าวอย่างเห็นได้ชัด และแม้ว่าจะมีความเสี่ยงในการทำงาน แต่ผู้ค้าต่างมองเป็นอาชีพที่สุจริต และสามารถสร้างรายได้เพื่อเลี้ยงตนเองและ

ครอบครัว การนิยามอาชีพดังกล่าวว่าเป็นอาชีพสุจริตถือเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการแสดงสิทธิในประกอบอาชีพเหล่านี้

เอกสารอ้างอิง

- ณปภัช จันทร์อุดม. (2555, 6 สิงหาคม). **เร่งพัฒนา "หาบเร่ เสน่ห์เมือง" สร้างความประทับใจนักท่องเที่ยว**. สืบค้นเมื่อ 11 กันยายน 2555, จาก <http://www.dailynews.co.th/thailand/147514>
- เดลินิวส์ (2555, 25 กุมภาพันธ์). **จัดระเบียบหาบเร่เสน่ห์เมือง**. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2555, จาก <http://www.dailynews.co.th/article/439/14358?page=18>
- เดอ โซโต, เออร์นันโด. (2542). **ปฏิรูปบนเส้นทางเศรษฐกิจนอก ระบบ: การปฏิวัติที่มองไม่เห็นในโลกที่สาม**. (ภักวดี วีระภาสพงษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- ธนจักร กมล. (2553). **เปิดถนนดูต๋อทรัพย์? ข้าวหลามริมทาง-เมืองอุดร?. เส้นทางเศรษฐกิจ**, 16 (261), 22.
- ปณิธิ สุขสมบุญ. (2545). **เครือข่ายทางสังคมและการแสวงหาทางเลือกของแม่ค้าหาบเร่-แผงลอย: กรณีศึกษาแม่ค้าหาบเร่ แผงลอยชาวอีสานที่อาศัยอยู่ในชุมชนนางเลิ้ง**. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาวินิจฉัยธรรมศาสตร์.
- ปาจารย์ จินะปัญญา. (2552). **วิถีและตัวตนคนหาบเร่ในเขตพื้นที่เมืองจังหวัดอุบลราชธานี**. ภาคนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). **มโนทัศน์การดำรงชีพ LIVELIHOODS.**

เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พัชรี พิจิตร. (2554). **การค้าข้างถนน: การศึกษาวิถีชีวิตคนขายของริม**

ทาง. งานวิจัยอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สุกัญญา แซ่ฟู. (2547). **วิถีชีวิตผู้ประกอบการหาเร่: ศึกษาเฉพาะกรณี**

คนขายไข่ปิ้ง. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2549). **พระราชบัญญัติทางหลวง**

พ.ศ. 2535 (ฉบับปรับปรุง 2549). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.

สัมภาษณ์

ปราณี คำถาตุตม์. (16 ธันวาคม 2554). **สัมภาษณ์.** ผู้ค้าข้าวโพดต้ม. บ้าน

แก่น้อย ตำบลธาตุ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.

พิชิตชัย ทีอุทิศ และภรรยา. (17 ธันวาคม 2554). **สัมภาษณ์.** ผู้ค้าสายไหม

บ้านกุดลาด ตำบลประทุม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.

สมนึก คำดี. (12 ธันวาคม 2554). **สัมภาษณ์.** ผู้ค้าน้ำอ้อย บ้านหนองหอ

ตำบลคูเมือง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.

สุวรรณ ไชยการณ์. (12 ธันวาคม 2554). **สัมภาษณ์.** ผู้ค้าพุทาสามรส. บ้าน

น้อยเจริญ ตำบลธาตุ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.

อมรา เวียงจันทร์ดา. (26 มกราคม 2555). **สัมภาษณ์.** ผู้ค้าสายไหมมหาชัย.

บ้านโนนสะอาด ต.ตูม อ.ศรีรัตน จ.ศรีสะเกษ.

Access to Fishery Resources among Vietnamese Fishermen In the Informal Economy of Tonle Sap Lake, Cambodia

*Theavy Chhom*¹

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้นำเสนอวิถียังชีพของชาวประมงเวียดนามที่ไม่ได้รับสถานะพลเมืองตามกฎหมายท่ามกลางการจัดสรรอำนาจในระดับท้องถิ่นและการแย่งชิงทรัพยากรอย่างหนักหน่วงและเป็นล่ำเป็นสัน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างข้อถกเถียงในประเด็นเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรประมง และการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานในท้องถิ่นที่กำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรในบริบทของเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการด้วยวิธีที่ติดกัน

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้จะให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในรูปของการแลกเปลี่ยน ตลอดจนพลวัตระหว่างบุคคลสามกลุ่ม ได้แก่ เจ้าพนักงานในท้องถิ่น กลุ่มผู้ค้าปลา และชาวประมงเวียดนาม ประการแรก จากการไม่

¹ Ms. Theavy Chhom is currently pursuing the MA degree in Sustainable Development at the Regional Center for Social Science and Sustainable Development (RCSD), Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University. She received the BA degree in Environmental Science from Royal University of Phnom Penh (RUPP), Cambodia. Before she attends a MA class, she has been working in a development-related project in Cambodia. Her research interests include development and local livelihoods, food security, and environmental and local resource management, all under the development process of regionalization. theavychhom@yahoo.com

ยอมรับข้อเท็จจริงที่ว่า ในยุคโลกาภิวัตน์ รัฐได้สูญเสียบทบาทลงโดยลำดับ ในประเทศกัมพูชา รัฐกลับมีบทบาทมากขึ้นในการกำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือ การเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิดต่อ “การเมืองท้องถิ่น” ที่รัฐจะลุ่มมือและสานสัมพันธ์กับกลุ่มเอกชนในรูปของการคอร์รัปชัน ยิ่งไปกว่านั้นเจ้าพนักงานระดับล่างกลับละทิ้งหน้าที่ในฐานะผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ให้กับท้องถิ่นและหันมาเป็นผู้ฉกฉวยผลประโยชน์เสียเอง สิ่งเหล่านี้ปรากฏขึ้นเบื้องหลังรัฐทั้งในระดับชาติและในระดับท้องถิ่น กล่าวคือ การปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานระดับล่างมีความเป็นอิสระมากขึ้น ทั้งยังจัดการกับสถานการณ์เพื่อผลประโยชน์ส่วนบุคคลอยู่บ่อยครั้ง ด้วยเหตุนี้กลุ่มชาวประมงเวียดนามจึงมักถูกกีดกันไม่ให้เข้าถึงทรัพยากรประมงอันเนื่องมาจากชาติพันธุ์และความเหลื่อมล้ำทางชนชั้น ผู้เขียนบทความต้องการเสนอว่า การกีดกันการใช้ทรัพยากรเป็นผลจากแนวคิดเรื่องชนชั้นและเชื้อชาติที่พัฒนามาอย่างต่อเนื่อง กระนั้นก็ตีมูลค่าทางเศรษฐกิจยอมเป็นเครื่องชี้แนะถึงโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรโดยปราศจากความเหลื่อมล้ำทางเชื้อชาติ ประการสุดท้าย ด้วยความไร้ประสิทธิภาพของรัฐ กลุ่มผู้ค้าปลากลกลับช่วยส่งเสริมให้เกิดระบบอุปถัมภ์ขึ้นผ่านความสัมพันธ์จากธุรกิจซื้อขายปลาและการให้ยืมเงิน ปรากฏการณ์ที่กล่าวมานี้ตรงข้ามกับข้อถกเถียงที่ได้รับการยอมรับของ Scott (1976) ที่มองว่าผู้อุปถัมภ์ต้องไม่เหยียบย่ำผู้พึ่งพา ในทางตรงข้ามงานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้อุปถัมภ์บรรดาผู้ค้าปลาทั้งหลายเป็นนักฉกฉวยผลประโยชน์รองจากเจ้าพนักงานในท้องถิ่น ที่ทำที่สุดหากผู้มีอำนาจทั้งสองกลุ่มยังมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันมากขึ้น กลุ่มชาวประมงเวียดนามย่อมมีสถานะการเงินฝืดเคืองกว่าที่เป็นอยู่

Abstract

This paper outlines a way toward Vietnamese fishermen who lack official citizenship, manage to survive within the context of local power manipulation as well as intensive resource competition. The aim points out around the question of access over fishery resources and explores how local officials restrict access through the power of exclusion in the context of informal economy.

This study highlights exchange relations and the dynamics between three key actors: local authorities, fish traders and Vietnamese fishermen. First, by dissenting from the demise of the state's role in an era of globalization, the state in Cambodian society become to have a growing role in control over access to resources. Key challenge is to pay a close attention to 'politics locality' where state's strategies compromise and build relationship with private actors in the forms of corruption, and more importantly lower state authorities no longer serve as local security, but rather act as exploiter. This lies behind that national-level state versus local-level state in the sense that lower state staffs become independent institution and often manipulate the situation for personal benefit. In this regard, Vietnamese tend to be more vulnerability related to exclude access to fisheries resources based on ethnic function and class inequality. I argue that exclusion from access operates through

a synthesis of class-based and race-based dynamics. However, economic value is indicative of inclusive access without racial inequality. Instead the state plays a key role in providing protection. Second, in the absence of an effective state, fish traders become an increasingly role to fulfill appropriate patronage through exchange relations of fish trading and money lending. It is the opposite of the classic idea of patrons who must not invade the clients based on Scott's (1976) discussion. Rather, this study shows that patrons of fish traders become the second exploiter. Above all, Vietnamese fishermen become impoverished if two powerful actors come to dominate everyday lives.

คำสำคัญ: เศรษฐกิจไม่เป็นทางการ, อำนาจท้องถิ่น, ชุมชนกลางน้ำ, ชาวประมง

Keywords: Informal economy, local power, floating community, fishermen

1. Introduction: Local State Power in Inland Fisheries Management

Cambodia underwent several political reforms of the past, thus political analysis of Cambodia can be described as a pessimistic viewpoint. Likewise, Tonle Sap Lake² has long experienced the changing management system. Historically, under the French Protectorate Administration (1863-1953), the richness of fishery resource has been envisaged and initiated for a national economy through tax collection. Indeed, the privatization of fishing lots was formalized for the first time through a royal ordinance since 1908. Unfortunately, the turbulent civil war of Khmer Rouge era (1975-79), management of fisheries and human resources were completely abolished as all forms of access to the lake were banned except order was organized and controlled by cadres in that regime and thus, fishery resource remained to be better conditions because of limitation of access. In post-war Cambodia and under a centrally planned economy (1979-89), new Cambodian state rebuilt and can be described as being almost from scratch. Similarly, the management of fishery sector was laid down based mainly on existing documents and law; and the privatization of fishing lot system also resumed. Starting from early the 1990's it was a major

² the Tonle Sap consists 6 provinces and from dry season the lake expands in size approximately 2,500 km² and its areas further increases to as much as 15,000 km² in wet season (MRC, 2003)

transition period for reconstruction and development of the country, shifting in direction from the command economy (1989) to the free economy or from the communist regime to the electoral democracy. It is important to note that the key resources of forestry and fishery have become extensive extraction. This transition leads to open up much room for corruptions through personal patronage networks especially a lack of capacity of state center controlled over lower levels of state officials. The flow of informal social networks has been formed as a mean of extraction of resources and also maintains loyalty and the power of a state apparatus through giving protection of rent seeking opportunities, which exploits the poor (Hughes 2003). This informal patronage networks also have active linkage between state and party which is well-functioned at local level as Hughes (2003) has highlighted that network exists in the forms of 'political allegiance, kinship, friendship, patron-client relations'. Le Billon (2000) emphasizes that the failure of Cambodian state to provide public services is the result of 'shadow state politics' that was legalized and characterized by illegal activities in which self-interests of actors maneuver within a state apparatus.

In fishery sector, lower state officials minimize intervention or ignore illegal fishing because they depend mainly on rent cost for personal benefits or perhaps maintaining state powers or hierarchy. This situation has encouraged private sectors who have an

increasing role in exploitation of natural resources. For example, lot owners usually develop their own management and operate exclusive right with a lack of state control over the fishing ground such as, encroachment on public fishing grounds, destructive fishing practices, and restricted access to local people and resource rights.

In 1999 such an unequal access gave rise to conflicts of the interest between small - and medium-scale fishing and large-scale fishing (fishing lot). As a result, Royal Government of Cambodia (RGC) re- and de-territorialized commercial fishing area for settling disputes because of an increase in local protests by fishers against fishing lot owners. Indeed, first stage of fishery reform of 2001 was that the 56 percent reduction of the total inland fishing lot area has been released for public fishing. However, critics have viewed that such a reform has been done in a quick way and the same problems were repeatedly reported because of poor management and implementation at local level, rather than resolved theoretically (Ballard 2007). In early 2011, the RGC gave more emphasis to fishery sector and announced publicly fishery corruptions. By mid-year 2012, finally and second stage is that entire commercial fishing lots of 35 in the Tonle Sap Lake have been released for both public fishing grounds and fish sanctuaries. The impact of the release has been ineffectual and far from the heart of the pragmatic idea. Perhaps because the state perceives difficulties of dealing, as the

lower levels of staff are underpaid and face budget constraints or such activities will subvert the power of state institutions or state bureaucracy. Indeed, illegal fishing is increasing as a form of defiance against the government. On the other hands, the state intervention is intermittent and short-lived attempt to clean illegal practices up although state itself recognizes negative outcome of lower levels of state official's manipulation. Local power remains strong and their practices depend on to extract fishing fees for support of basic administration cost and supplement to lower salary below subsistence.

As formulated by Hastings Donnan and Thomas M. Wilson, the informal economy refers to “second economies which are intended to cheat national economy or fail to contribute to by tax evasion or siphoning of income outside state or occupying state resources in costly surveillance operations” (pp.88: 1999). They point out that illegal activities attempt to subvert state institutions but not overthrow the state since their activities exist depending on such condition in order to gain personal benefits. The paper is not confined to only state actors, but also includes local people and private actors.

The purpose of this study investigates how local officials restrict access to fisheries through the powers of exclusion in the context of informal economy. If the Tonle Sap Lake has been created

by state's local power manipulation and being transformed into the context of informal economy in the sense that state rules are rarely enforced instead illegal fishing activities thrive, it must be key challenge to explore how Vietnamese fishers, being a lack of pure citizen, survive within the context.

This study will outline issues of exclusion, access, and protection freedom with specific reference to experience of Vietnamese fishermen from fieldwork conducted in 'Phat Sanday', one floating community. I argue that exclusion from access operates through a synthesis of class-and race-based dynamics. Sometimes, however, protection can be bought for the high amount of money and race will not matter. Thus, seeking protection will be legitimized by economic reason in the forms of inclusive access without racial inequality. This also highlights the dynamics between three key actors: local authorities, fish traders and Vietnamese fishermen. I also attempt to draw attention that given the lack of patrons from state agencies, fish traders increasingly fulfill more patronage at the expense of both fishermen and fishery resources.

2.Research Methods

Since my research site consists of small-scale Vietnamese fishermen, thus, I refer to them attached technically small-scale fishing gears and different forms of access to fisheries whether

informal or formal permission is. By contrast, classification of scale is not the primary concern of local people in the sense that small-scale fishing was commercially conducted, unless they are unable to compete with intensive fishing gears. Thus, the scale for subsistence in fishery law is not clear defined and is usually not consistent with real practices of local people.

To gather information for the research, research methods data collected in the fieldwork such as semi-structured interviews, key informant interviews, focus group interviews and non-participant observation. I also collected individual life history in the period of civil war in Cambodia. A small number of household heads was selected purposefully based primarily on a theoretical ground, and their certain criteria and relevance to my research questions. My inquiry focuses on in-depth interviews and captures mainly the explanation study.

3.Data Analysis

In processing data analysis, I followed mainly on field methods provided by Gery W. Ryan and H. Russell Bernard (2003). I found it useful in textual-analysis for my empirical data. First task is that I identified what are key themes discovered in field data collections. Then I classified them into main themes and sub-themes in my analysis. I took my time to scrutinize main themes in texts from

my writing materials and a process of transcribing tape. Key themes often appear when it is clear verbatim expressions made by Vietnamese fishermen in informal gatherings. I found a few useful words and phrases that were used repetitions by interviewees. For example, they said that scaling up of fishing gear is very common in return for paying fees, and more in the case of Vietnamese.

4. Findings and Results

Vietnamese and History of Conflicts and Politics

The flow of Vietnamese population in Cambodia was divided into three different waves of migration and two most distinct aspects in terms of both geographically separate and historically distinct population groups. First, the Vietnamese resided for an extended period which was marked by pre-war Cambodia under Prince Norodom Sihanouk (1953-70). Then, it should be noted that following war-time of the General Lon Nol (1970-75) and Khmer Rouge (1975-79), two regimes launched the same anti-Vietnamese policies toward ethnic Vietnamese living in Cambodia. As a result, a large number of Vietnamese populations was killed and expelled to Vietnam.

Second wave took place after the fall of the Khmer Rouge in 1979 because of invasion of Vietnamese troops to oust the regime. This was a large wave of migration happened noticeably during the ten-year Vietnamese occupation of Cambodia (1979-89). Vietnamese

backed government so-called the State of Cambodia (SOC-1989-93) didn't adopt anti-Vietnamese policy and welcomed the Vietnamese who had fled to Vietnam during the 1970s returned and settled down in Cambodia living as a normal life. Although such a policy tended to support prior Vietnamese residents, such pattern also brought gradually newcomers such as relatives, friends, and also Vietnamese soldiers who didn't return to Vietnam during the Vietnamese military withdrawal in 1989.

Lastly, recent migrants accelerated when Cambodia took up a free market economy (1993) and privatization policies during late 1980s. Such a wave consists of urban population who migrated mainly for economic reason such as construction workers, sex workers, mechanics and small business. They can speak Cambodian language at very basic level and retain distinct identity.

Historically, ethnic Vietnamese treats differently in a Cambodian society compared with ethnic Cham Muslim and Chinese. This is based at least on a history of Vietnamese colonization resulting in the loss of territory so-called the Mekong Delta from Khmer jurisdiction as well as ten-year Vietnamese influence (Huong & Nguyen³ 1992, Ehrentraut 2008). After evolution,

³ Relationship between Vietnamese and Cambodian can be dated back the reign of King Chey Chetta II which opens new era when Cambodian lost territory so-called the

in early 1980s, the Khmer Rouge continued the sporadic attacks on the ethnic Vietnamese especially after the 1991 Paris Peace Agreement and the preparations for the first elections in 1993, coordinated by United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC). Such attacks often have raided and pointed out all Vietnamese who stay in Cambodia without the separation of different waves of migrants. After the Khmer Rouge integrated into government and agreed to disarm their forces by the end of 1997, nowadays Vietnamese is no longer in danger of such attacks and live in peacefully. Economic booms also become more attractive in Cambodia.

Propaganda toward Vietnamese still exists today, in particular claiming recovery of the territory loss reinforced by opposition party and Khmer educated elites backed oversea Cambodian. The purpose of this can be fallen into two main ideas. First, this situation can be stimulated nationalism among Cambodian, which tends to put pressure on ruling party to take any actions related to the presence of Vietnamese living in Cambodia. Second, it has capitalized on racist ideology as it used to happen when Prince Norodom Sihanouk's ouster led by the Lon Nol. For instance,

Mekong Delta, as Southern part of Vietnam. Such a result shapes new relationship among Khmer toward Vietnamese up-to-present day.

dominant Cambodian's People Party (CPP), more specifically Hun Sen Party is currently accused of not taking any actions toward the issue of border with Vietnam⁴. Ethnic issue seems to be raised by a small group of opponents of government and it is less extreme at ground level. The extent of discrimination and vulnerability toward Vietnamese must differentiate depending mainly on the length of stay, immigration status, and work sector. This is also result of historical, political and current socio-economic contexts in Cambodia as Meng Tarr (1992) points out that racist ideology is less strong and common in everyday life of local people compared to a period of 1960s and 1970s. This is because there are many changing complex situations in a Cambodian Society and goes beyond internal influences.

Background of Vietnamese in Phat Sanday Community

Fishing is only indicative of well-being of local people in the Lake including Khmer, Vietnamese and Cham Muslim. An estimated 1.7 million people live on the lake and its floodplain (Keskinen, 2006; MRC, 2010; Keskinen et al., 2011 cited in Keskinen & Varis 2012) and depend directly on its resources. Nonetheless, the lake is also classified a high rate of poverty; between 40-60 percent of

⁴ Hun Sen was summoned during the parliament national Assembly meeting on 09 August 2012, by opposition Sam Rainsy Party (SRP) lawmaker Son Chhay.

households live below the official poverty lines (ADB 2006). In a context characterized by resource competition and local power manipulation, the effects of these are poorly addressed and understood among Vietnamese floating communities where the proportion of them dwelling on water is rather high although there is no reliable document about their population. However, researchers have been relatively little interested in studying Vietnamese communities perhaps because of their perceived unimportance to address as they are rather invisible in a Cambodian Society or rather a sensitive issue. By contrast, they are key resource users that cannot be ignored in fishing communities.

In Tonle Sap Lake, Vietnamese community is geographically scattered and collective. They lived for many decades and during the 19th century were predominantly in fishing grounds. Their presence results in the first wave and at least second wave of migration. Although they have long been in Cambodia, they granted for residency rights, not citizen. The Cambodian government didn't prioritize and avoid such an issue in immigration law by acknowledging that Vietnamese become a source of tension and sensitive case. This policy is loose and relaxed based on perpetually temporary residents and effects on everyday life of Vietnamese. There is a common belief within reasons related to history of conflicts and politics in Cambodia. Ehrentraut (2011) made a distinction

between national minority and immigration groups or citizenship and residency in a Cambodian society. In accordance to him, Vietnamese living in Cambodia are categorized into immigration groups. They seem to seek their legal status on a par with Cambodian, not claim a distinct society and self-governing. He also suggests that consideration of exclusive policies and practices of the state and Khmer majority towards them, it is necessary for tracing back historical background. Derks (2009) has pointed out that it is hard to give generalizations between ethnic inter-relation among Cambodian and Vietnamese. She found a diverse picture of relation on the ground. It is necessary to take into a consideration on the length of stay and the different waves of Vietnamese migration. She has summarized that the presence of Vietnamese has been perceived and seen among Cambodian as a political, economic and geographical threat to Cambodia.

In Phat Sanday community, Vietnamese is home to 149 households out of the total of 918 households. Majority of them were born in Cambodia and at least they are second generation. They are relatively small-scale fishers depended heavily on fishery resources for survival without owning agricultural land. They can also be classified into three parts. First, approximately 60 percent of them are poor but not destitute. They are more likely to face insufficient food every day. Remaining 40 percentages have been regarded as above

poor as they are able to have enough food to eat but remain less property ownership. Apart from this figure, remaining three or four non-fishing households who are better-off occupied fishing trading and merchandise shop. Nearly all have no schooling and are Khmer illiterate or perhaps have little schoolings for Vietnamese language.

Life history of Vietnamese hardly describes being stable and harmonious as they faced subsequent political attacks. It implied a limited extent of acceptance of Vietnamese resulting in historical implications. During the emergence of the Khmer Rouge, all of them were evicted to Vietnam and some of them were killed. Vietnamese in the Phat Sanday were forced to move out of the lake by a means of small paddling boat along Stung Sen River. In order to cross border, they had to report a situation of Cambodia in border checkpoint and border guards at Vietnam side issued a letter to show up their identity and allowed them to enter Vietnam. Given a letter, they were able to register to be village member and usually settled down within provinces near the border with Cambodia such as Tay Ninh, Dong Thap, and Long An province. It is not unusual for them to move out far away from border province in Vietnam as they are too poor. Some of them maintained to fish as they had done in the Lake.

After the overthrow of the regime in 1979, some of them who remain survive decided to settle down Vietnam and some returned to the lake during 1981-1985 in favor of the Cambodian government

(SOC) by paddling boat over the months along Mekong River down to the Lake. It was easy to cross border during that time as there was no border check from Cambodia side. SOC acknowledged that they were legal resident and issued the identity card and family booklet authorized by Cambodia authorities. Now, they still hold Cambodia identity card in that time granted their residency rights.

Once again, during early 1980's the Khmer Rouge has sporadic attacks toward collection of Vietnamese floating houses. Vietnamese's makeshift houseboat tend to float near open waterway where can easily be dismantled and transported and fled elsewhere. As a result, Vietnamese lives separately from Khmer village at present-day. Once again, before first Cambodia election of 1993, the Khmer Rouge continued sporadic attacks and more specially the 10 March 1993 massacre, attacked on Chong Kneas floating community of Siem Reap province was a single most violent accident to occur in UNTAC era thereby thirty three people died and thirty four wounded (Jordens 1996). Starting from the attack, interviewees consistently described that the Phat Sanday was immediately largely empty of Vietnamese and remaining three Vietnamese households didn't flee their homes as they were too poor. They fled by boat travel and bus to Vietnam or other parts in waterways around Phnom Penh. It is not the kind of forced migration as it used to happen in 1970s, as UNTAC staffs have played a key role in escorting their boat in large convoys

from the Tonle Sap down to Mekong River and to border. After the first national election in 1993, a situation was better and they returned to Cambodia.

Vietnamese in floating community is rather well-integrated and visible culture become more and more blurred. The study found that the attitude of Khmer toward Vietnamese is less discrimination and probably elsewhere in the Lake. This is partly because Vietnamese community exists for extended periods. Vietnamese mostly perceived themselves the same as Cambodian but difference is only race. They have treated the Lake as homeland where their descendants were buried and they strongly engage in fishing. That's one reason that some of them decided to re-migrate even though they faced a series of challenges in Cambodia such as the Khmer Rouge's attack in early 1980 and early 1993 election and the opponents of government continually raised their presence living in Cambodia.

Local State Control in Fishing Ground

A dominant view of Cambodia's government on Tonle Sap Lake has focused traditionally on revenue generation through bidding fishing lot system. From this point of view, the effect has two broad ideas in terms of establishing both formal centralized government institution and dividing area for management among

different sectoral organizations based on their mandates and interest (Keskinen & Varis 2012). First, management of all fisheries is vested in the Ministry of Agriculture, Forest and Fisheries (MAFF) through Fisheries Administration (FiA) which has centralized decision on privatization of fishing lot. Second, there are several concerned institutions including mainly on Ministry of Environment (focusing on environmental and biodiversity conservation) the Ministry of Water Resources and Meteorology (water resource management). Thus, actors at geographically and political levels have their own interest, mandates and different ways of management in the Tonle Sap Lake. At local level, there exist different decentralized institutions for ensuring livelihood and food security, more specially the establishment of community fisheries (CF). For example, CF in Phat Sanday was first established since 2001, but failed to be acknowledged until 2007.

Cambodia has put in place decentralization and deconcentration program in a context of natural resource management; a broad definition is a transfer power from the central to a low-level central government (Vandergeest & Wittayapak, 2010). The local authorities have therefore played a key role in the management of the Lake. The key agents working closely with fisheries are Fisheries Administration at National level and Provincial Department of Fisheries (PDoF) which has been regarded powerful

department because of its control over value resources. The Phat Sanday community is the fish-rich place and perhaps ecosystem itself is suitable for migratory fish where it is situated at the confluence of Stung Sen River and the edge of the Tonle Sap Lake. Perhaps the richness of fish becomes attractive to multiple stakeholders to come to control over the community. There are three levels of Fisheries Administration namely: Sangkat⁵ of Fisheries Administrative in Kampong Svay district; Fisheries Administration Unit at Phat Sanday; Fisheries Inspector Unit. In addition, others government staff have relocated their offices to the community. Indeed, Provincial Department of Environment or PDoE staff, post of Phat Sanday police administration, office of military waterway traffic, post of waterway security B06 (under the Provincial Royal of Gendarmerie in Kampong Thom province), so-called Personnel Military (PM) and PM at district level on waterway conflicts resolution, and soldiers are located along the Stung Sen River, further on a collection of village house, whose role prevents the Khmer Rouge guerilla cover from attacking local people since early 1980s. The presence of these concerned stakeholders has been an inconvenience and is often perceived by local people's viewpoint as exploitation, rather than local security.

⁵ Sangkat as in Khmer word means district

Although a collection of several units at village has been indirectly or directly involved in fishery management, the cross-sectoral linkages are poor and illegal fishing activities have been widespread. This is because many of them frequently come to claim their authorities to sell right to access to fisheries by allowing illegal fishing and by organizing who can access or who cannot access based mainly on the market-driven purposes. There is much more room among local authorities who manoeuvre to organize such a process. First, the classification of fishing gears into “subsistence” in the fishery law is not able to feed fishing families at practice. Fishers mostly think of gears which have capacity to catch more fish and to feed their families. Thus, they adopt any scales that secure their fish catches and those scales normally are illegal fishing based on the fishery law. Thus, local authorities are able to translate and exercise their interpretation of laws by forcing to pay fishing fees. It should not be taken for granted that the idea of insufficient food for family needs is not always the case. Since there is different social-economic status in the community, this is probably true for poor families and while for better-off households; their intention goes beyond such a reason such as the surplus and cash economy. Overall, it is believed that a complex set of factors affects and changes and they have a common idea that if they follow the law, fish catches will not provide enough food to feed their families, saving money and other living costs. More

importantly, current practices of lower state agencies motivate them to attach themselves to take part illegal fishing.

Acceptance of bribes has become a common in the Tonle Sap Lake. There is little secrecy about such a behavior. I emphasize that informal practices have been viewed as normal practices in the lake. Access to fishing is practiced predominately by informal fishing fees despite the fact that fishing ground is supposedly in the purposes of small-scale family or subsistence. Their practices are not based on clear reason of taxes or expropriation of the surplus profits from fishing. It is based mainly on their private practices in the fact that fees are paid without paper or any documents. Each of autonomous units intends to earn a living for personal pockets and for sustaining administrative cost in their office, rather than for the crackdown of illegal fishing activities. It is believed that they supplement their lower salaries as are normally underpaid and thus, have little incentive to take over their jobs, particularly fisheries sector constrained by budget shortages. For example, patrolling is costly to the suppression of illegal fishing activities with a limited number of staff compared with a large working area. Instead, patrolling has been done very often in trying to earn money rather than to stop illegal fishing.

Among lower state officials, the personnel military are powerful as they are equipped with gun. If fees are paid, the name of

owner of fishing gears is put on the list and their autonomous unit recognized that no disturbance is made. This is a kind of level protection though it is still somewhat insecure since it is informal consent. If others make complaints and require fishermen to pay, they have to make efforts to pay more. In the case of fishermen who sneak into fishing ground to avoiding fees and state officials who encounter, they are more likely to be arrested and a threat by using rude and offensive words. Furthermore, their fishing gears and boat machine will be seized immediately or destroyed and they have to pay double amounts of fees as fines.

Vietnamese perceived of concept power as 'power over' the same as a classic Max Weber's idea. Although exclusion from access has been operated widely, Vietnamese are more vulnerable than Khmer fishermen in terms of fishing fees despite using the same gears as Khmer did. This argument is supported and legitimated by a shared set of expression among Vietnamese fishers and also proved by indicative of fishing fees paid. They indicate that Khmer are able to make complaints and negotiate local authorities while they remain to be outsider. It is not to say that all lower state authorities operate exclusion based on ethnic bias and this reflects that many are dominantly of Khmer heritage and ethnic hatred are intentionally choose Vietnamese is targeted group by accepting that they should be more exclusive than Khmer fishers. This also can be

traced back historical conflicts in understanding of why Vietnamese fishermen are more vulnerable to fee collections by local authorities. Nonetheless, the dominant view of Tonle Sap Lake is based mainly on economic perspective, rather than ethnic inequality. Economic reason is an integral part of legitimacy and inclusion of access without ethnic bias. This is obvious that whoever either Khmer or Vietnamese afford to pay fees, they are able to operate fishing activities without any interruption.

The Forms of Fish Trading

There has been a little discussion which specifies and scrutinizes the role of local fish traders in the Tonle Sap Lake as Bryant and Bailey (1997) point out that local business contributes to even more destructive of resource degradation with the collusion of state officials but has less popular interest. Perhaps it is perceived that they are small in terms of buying fish from local people and providing a small amount of loan. But they are rather powerful and serve as more appropriate patrons in the absence of effective rules and regulations. This section examines how the linkages of fish traders to state agents and are affected by their relations with fishermen.

There is patron-client relation in the community where fish traders serve to buy fish catch as well as to provide a small amount

of loan and in return fishermen have to sell their fish catches in order to settle their debts. There is no ethnic distinction along the lines of Khmer and Vietnamese regarding the fish trading. It means that favorable treatment by fish traders toward either Vietnamese or Khmer is the same as their primary focus is the extension of credit to them to ensure their supplies of fish. Once debts will be repaid upon how much amount of fish catches are sold. If they catch fish less, debt repayments will not be imposed by fish traders. It is based on their mutual understanding and interest. Debts normally have been settled when a large amount of fish catches are sold especially during the peak of fishing season by deducting small amounts of total fish catches. Even though providing loan is said that there is no interest rate, fishermen have to sell catches in a lower market price ranging from 100-500 Riel/ kg of fish as the price of fish is set by fish traders. Such price is also low compared with non-indebted fishermen but not the primary concern and more likely to be accepted and satisfied among fishermen and they tend to sell their catches to their own local fish traders and moneylenders. This is based on their benefit and moral judgment. First, to get a rather higher price, they have usually traveled further distances outside the village and if they do so the cost of transportation will increase. Second, there is no sanction imposed by fish traders in the fact that they are able to sell their catches to others in order to avoid having to

pay debts and the lower price, but it is rarely practiced in the sense that they still maintain moral obligations and also acknowledge that need for further loans will not continue if fish traders get such information.

Needs for food, fishing gears and capital have been enabled fish traders to use their ability to control over local market and capturing the profit from local fishermen. Taking loans and debt repayments in return for selling fish have been very common, not only Vietnamese but also Khmer households. The purpose of debts usually has been taken such as food consumption, fishing fees and fishing gears, and urgent case such as illness. A growing amount of fishing fees imposed by several lower state officials has been mainly forced fishermen to call on loans. Food loan is very important for daily life and more importantly when they face hunger during lowest fishing season. They are also able to borrow from merchandise shop and repay in installation because of a small amount of loan. The merchandise owner doesn't impose returns as fish traders did because they have less influence and dealt with small things such as supplement of rice, gears and daily food consumption. Thus, it is obvious that fishing households have little available cash even daily food consumption. The loan for bribes is a large amount of money, when their gears are confiscated and when they are arrested. They are afraid, nervous, of how to get gears back as the gears and boat

are key assets for them. Such urgent loans are usually borrowed from fish traders and relatives. Respectively, the amount of money borrowed ranged from a very small amount of loans up to a maximum of 300,000-400,000 Riel (75-100 USD). It means that if they intend to borrow a large amount of loans, their intention will pay mainly for fishing fees rather than other purposes. Although an amount of borrowing is not so high but a number of taking loan have been done very often. In the past, the amount of loans provided was up to 500 USD. Nowadays, fish traders tend to cut down the amounts because they realize that fishermen are likely to be unable to pay off previous debt outstanding because of fish decline.

It has been common that majority of them are in debt outstanding to fish traders as a year circle because they have failed to repay debts while fish catches continue to decline. At the peak of fishing season of November-March, they make efforts to fish and have highly expected to pay off a small amount of debts, saving money and reserving it for the low fishing season. Thus, the need for fishing loans also increases and fish traders tend to provide a loan compared with the lower fishing season. This is because this period makes them more profitable when high fish catches are sold. In a lower fishing season and off-season, however, fishermen have to call on loans again, mainly for food consumption as they catch fish less, sometimes below family needs.

Formal credit agencies (banks) are not accessible among Vietnamese fishers mainly because they are too poor and property in floating community is less value than land-based community as land ownership and because complicate process is required by those agencies. Thus, Vietnamese don't fit such criteria including Khmer households. Vietnamese claim that a matter of limited access to credit goes beyond mainly because they are a lack of Cambodian citizen. Comparing it with a loan from fish traders, it is easy without complicated documents to be proved. More importantly, fish traders intend to be tolerant toward them as they don't call back debts when they are unable to pay off. This lies behind that their business runs and depends heavily on debtors to sell their catches. It is believed that profit making derived from fishermen is more than a current amount of debt outstanding. Fish traders seem to be less worried whether debts return or not but they care mainly about how to secure fish supply and maximize profits on fish sales.

The Modification of Patron-Client Relation in Fish Trading

Access to fishing is secured predominantly by paying informal fees to multiple local authorities. It is not my intention to argue that all fishing households have to pay fees unless they stick on small-scale fishing gears classified by the fishery law. By following the law, fish catches are unable to feed their families. In such

dilemmas, it is common that they have to rely on fish trader to provide credit either for upgrading gears or paying fees. Thus, having less capital, the need for credit compels them to clients of fish traders who enable to pursue economic and social benefits.

Fish traders are small but powerful mainly because of their ability to control solely to a fish trading and have their political local connections and powers. Although the nature of their local business is seemingly simple and deals with local fish trading, in one case, they also have connections with a few state agents whom they can either borrow money for expanding their business or complicity in illegal fishing. With monopoly control of small-scale fishermen through providing credit, fish traders are able to use such patronage relationships as a mean of securing their fish supplies and capture the profit. First, they acknowledge that indebted small-scale fishermen are unlikely to pay fishing fees and even buy intensive fishing gears. In order to secure fish supply, they provide material supplies such as rice, fishing gears and more importantly, they are in the forefront of negotiating for fishing fees with concerned stakeholders instead of fishermen. By doing so, they assure and secure that fishermen will not sell their catches to others. In a case that fishermen themselves intend to negotiate directly fishing fees with concerned stakeholders without fish traders; however, the fees are likely to be higher. This is because those stakeholders and fish

traders compromise the fees and cooperate with each other as they are in relationship as money borrower and lender. Accepting the fees from fish traders, instead of collecting directly fees from fishermen by local officials remains to be rationale. It is rather difficult process and the time spends as fishermen are poor and rely on fish traders who provide capital. In addition, fishermen are unlikely to fish by using intensive fishing gears and to pay fishing fees, and thus there is a little room for state agents to claim 'illegal fishing practices' and take briberies. For such reasons accepting fees from fish traders is more easy and secure.

Another case exists. Since some indebted fishermen are very poor with a small boat which is difficult to fish far away from the village fish traders tow their boats away from the village and indicate a good fishing ground. This means that they bought informal fishing license in a specific spot and pay fees instead of fishermen. In the same time, they supply all materials such as food, fishing gears and others material needs. Thus, fishermen are able to fish by using their own labor as much as they can without any disturbances. It implies that there is no competition in terms of fish price among other fish traders as they have been in the village. Fishermen usually lack information between actual fishing fees paid and they depend on whatever fish traders imposed and told in verbal communication. They believed that price is probably lower than price they sell in the

village. After the deduction of any loans provided by fish traders remaining money is not so much once they returned to the village. In such a case, fish traders benefit considerably by deducting all costs of supply especially buying fish catches in the lower price. However, from the local people's point of view, they conceive that fish traders are less negative, which they can call on the debts when facing up to problems.

To sum up, drive to acquire capital accumulation has been transformed social-relations between people on the one hand, and between people and fishery degradation on the other hand. First, in terms of giving loans in return for selling fish, fish traders have ability to control over fishers, labors and fishing gears, and other supplies, if not entirely. For such a reason, fish traders are integral part of enabling small-scale fishermen to fish with support of intensive fishing gears, and thus, accumulated capital is not merely on appropriation of a surplus but rather forces fishermen to destroy fishery resources. Also, it is clear that exploitation of local people cannot be attributed to state actors solely to depletion of fishery resources as fish traders are increasingly involved in such a process.

5. Conclusion

The management of fishing ground is rather a difficult task and complicated partly because of geographical area itself, and also

because state agents are unable to control over a large area where the high proportion of populations depend entirely on resources. At the basic level, fishing ground management requires paying a careful attention to how rules and regulations govern access.

A secure claim for resources in the lake is inevitable where poverty is an integral part of sharing not only local people but also local authorities at the lower state structure. Consequently, state's practice is compromised by the pursuit of individual gain rather than contribute to social welfare as a whole partly because they have a meager salary below subsistence. This paper reveals that local economy of a fishing village is strongly organized and manipulated by local actors who usually develop their own management system outside of formal state institutions. Thus, state actors somewhat no longer serve as local security instead of exploiter in the fact that they organize unequal access to fishing operating both class and ethnic inequality. Vietnamese are more vulnerable and subject to pay more fees imposed by local authorities despite the fact that social relation in everyday life is less extreme. Broadly speaking, despite living in Cambodia for many generations and being part of local resource users, somehow they have been historically regarded outsider, not national ethnic. This can be traced back historical conflicts and cultural divide. It is not arguing that all lower state actors operate ethnic exclusion since they are also plural. It depends on their role

and responsibility and moral base. Second, simultaneously, the hidden form of private sectors needs to be cautioned. Like the practices of lower state officials, fish traders are an integral part of everyday life of fishermen and instead pursue capital and social accumulation. However, not surprisingly local people maintain moral base by viewing that state agents are extortion and their treatment at the expense of them. Instead, fish traders provide protection and favorable treatment in the times of need.

This paper also reflects that participation approach in a context of natural resource management is a massive failure, more evidently existing establishment of community fisheries (CF) around the lake. From local people's point of view, their aspiration is less contribution to manage fishery resources in a sustainable manner where unequal access to fishing has existed for a long time. It is not surprising that they tend to pursue their livelihoods, rather than mobilize to change the system of domination. The pressing issues emphasize how to make a living in the context of resource competition and local power. Thus, such management system also motivates local people to take part exploitation of resources where they have to attach themselves into such system without taking into a consideration in terms of rules and regulations.

Bibliography

- Asian Development Bank (ADB). 2006. **Reconciling Multiple Demands with Basin Management Organizations**. Future Solutions Now: The Tonle Sap Initiative Brochure. Manila: The Asian Development Bank.
- Asian Migrant Centre (AMC). 2005. **Migration in the Greater Mekong Subregion: Resource Book**. Hong Kong: Asian Migrant Center.
- Ballard Brett M. 2007. **We Are Living with Worry All the Time: A participatory Poverty Assessment of the Tonle Sap**. Phnom Penh: Cambodia Development Resource Institute (CDRI).
- Bryant Raymond L. and Sinead Bailey. 1997. **The Third World Political Ecology**. London: Routledge.
- Danith Chan.2006. **The Review of the Roles and Linkages of Sub-National Fisheries Institution for Service Delivers**. Ministry of Agriculture, Forest and Fisheries: The Fisheries Administration.
- Derks, Annuska. 2009. "Diversity in Ethnicity: A Picture of the Vietnamese in Cambodia", in Hean Sokhom (eds.) **Ethnic Groups in Cambodia** (pp.535-555) Phnom Penh: Center for Advanced Study.

- Donnan, Hastings and Thomas M. Wilson (eds.).1999. "The Subversive Economy", in **Their Borders: Frontiers of Identity, Nation and State**. Oxford and New York: Berg.
- Ehrentraut, Stefan. 2008. "Minorities, the State, and the International Community in Cambodia: towards Liberal Multiculturalism?", paper presented for International Conference on Living on Margins: Minorities and Borderlines in Cambodia and Southeast Asia, March 14-15 2008: Siem Reap, Cambodia: Center for Khmer Studies.
- _____. 2011. "Perpetually Temporary: Citizenship and Ethnic Vietnamese in Cambodia", **Ethnic and Racial Studies** 34 (5):779-798. (Online) available at www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01419870.2010.537359#previ [ew](#) (Accessed 2011, Oct. 10)
- Gillian, Hart (et.al).1989. **Agrarian Transformations: Local Processes and the State in Southeast Asia**. Berkeley: University of California Press.
- Gum, Wayne.2000. **Inland Aquatic Resources and Livelihoods in Cambodia: A Guide to the Literature, Legislation, Institutional Framework and Recommendations**. Phnom Penh: Oxfam Great Britain.

- Hall, Derek, Philip Hirsch and Tania Murray Li.2011. **Powers of Exclusion: Land Dilemmas in Southeast Asia**. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Hardin, Garrett.1968. "The Tragedy of the Commons", **Science** 162: 1243: 1248.
- Hughes, Caroline and Tim Conway.2003 "Understanding Pro-poor Political Changes: The Policy Process"
Available at
<http://murdoch.academia.edu/CarolineHughes/Papers/1160740/Cambodia> (Accessed 2012, Sept. 20)
- Huong Thu and Vo Nguyen.1992. **Khmer-Viet Relations and the Third Indochina Conflict**. The United States of America: Mcfarland and Company Inc.
- Jordens, Jay.1996. "Persecution of Cambodia's Ethnic Vietnamese Communities during and since the UNTAC period" in Steve Heder and Judy Ledgerwood (eds.) **Propaganda, Politics, and Violence in Cambodia: Democratic Transition under United Nations Peace-Keeping**(pp.134-158). New York: M.E. Sharpe, Inc.
- Keskinen, Marko and Olli Varis. 2012. Institutional cooperation at a basin level: For what, by whom? Lessons learned from Cambodia's Tonle Sap Lake. **Natural Resources Forum**, 36: 50–60. doi: 10.1111/j.1477-8947.2012.01445.x

- Kyoko, Kusakabe, Prak Sereyvath and Ubolratana Suntornratana (eds.). 2008. "Gendered Commodity Chain of Fish Border Trader from Cambodia to Thailand", in Thaweessit Suchada, Peter Vail and Rosalia Sciortino (eds.) **Tranborder Issues in the Greater Mekong Sub-region (pp.479-497)**. Thailand: Mekong Sub-region Social Research Center (MSSRC).
- Le Billon, Philippe. 2000. "The Political Ecology of Transition in Cambodia 1989-1999: War, Peace and Forest Exploitation", **Development and Change** 31: 785-805.
- _____.2012. **Wars of Plunder: Conflicts, Profits and the Politics of Resources**. New York: Columbia University Press.
- Marston, John.2011. **Anthropology and Community in Cambodia: Reflections on the Work of May Ebihara**. Caulfield: Monash University Press.
- Mekong River Commission. 2003. **The State of the Basin Report**. Phnom Penh: Mekong River Commission.
- Meng Tarr Chou.1992. "The Vietnamese Minority in Cambodia", **Race and Class** 34(2):33-47.
- Minority Rights Group (MRG).1995. **Minorities in Cambodia: Report of the Minority Right Group and International Centre for Ethnic Studies**.
- Navy Hap, Chuenpagdee Ratana and Kurien John. 2006 . **Livelihood Importance and Values of the Tonle Sap Lake Fisheries**.

Phnom Penh: Inland Fisheries Research and Development
Institute, Fisheries Administration.

Ovesen, Jan and Ing-Britt Trankell. 2004. "Foreigners and Honorary
Khmer: Ethnic Minorities in Cambodia" in Christopher R.
Duncan, **Civilizing the Margin: Southeast Asia Government
Policies for the Development of Minorities** (pp.241-269).
Ithaca and New York: Cornell University Press.

Pasuk Pongpaichit. 2000. "Civilizing the State: Civil Society and
Politics in Thailand", **Watershed** 5(2) November 1999-
February 2000.

Scott, James C.. 1976. **The Moral Economy of the Peasant:
Rebellion and Subsistence in South East**. New Haven and
London: Yale University Press.

_____.1985.**Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant
Resistance**. New Haven and London: Yale University Press.

_____.1990 . **Domination and the Art of Resistance: Hidden
Transcripts**. New Haven and London: Yale University Press.

Shields, M. Dale, Cornelia B. Flora, B. Thomas-Slayter and G.
Buenavista. 1996 . "Developing and Dismantling Social
Capital, Gender and Resource Management in the
Philippines", in D. Rocheleau, B. Thomas-Slayter and E.
Wangari (eds.) **Feminist Political Ecology: Global Issues and**

Local Experiences (pp.155-179). London and New York:
Routledge.

St. Martin, Kevin. 2001. "Making Space for Community Resource Management in Fisheries", **Annals of Association of American Geographers** 91(1): 122-142.

Ribot, Jesses C. and Nancy Lee Peluso. 2003. "A Theory of Access", **Rural Sociology** 68(2): 153-181.

Ryan, Gery W and H. Russell Bernard . 2003. "Techniques to Identify Themes in Qualitative Data", **Field Methods** 15(1): 85-109.

Vanderveest, Peter and Chusak Wittayapak . 2010. **The politics of Decentralization: Natural Resource Management in Asia**. Thailand: Mekong Press.

Access to Fishery Resources among Vietnamese Fishermen In the Informal Economy of Tonle Sap Lake, Cambodia

*Theavy Chhom*¹

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้นำเสนอวิถียังชีพของชาวประมงเวียดนามที่ไม่ได้รับสถานะพลเมืองตามกฎหมายท่ามกลางการจัดสรรอำนาจในระดับท้องถิ่นและการแย่งชิงทรัพยากรอย่างหนักหน่วงและเป็นล่ำเป็นสัน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างข้อถกเถียงในประเด็นเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรประมง และการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานในท้องถิ่นที่กำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรในบริบทของเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการด้วยวิธีที่ติดกัน

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้จะให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในรูปของการแลกเปลี่ยน ตลอดจนพลวัตระหว่างบุคคลสามกลุ่ม ได้แก่ เจ้าพนักงานในท้องถิ่น กลุ่มผู้ค้าปลา และชาวประมงเวียดนาม ประการแรก จากการไม่

¹ Ms. Theavy Chhom is currently pursuing the MA degree in Sustainable Development at the Regional Center for Social Science and Sustainable Development (RCSD), Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University. She received the BA degree in Environmental Science from Royal University of Phnom Penh (RUPP), Cambodia. Before she attends a MA class, she has been working in a development-related project in Cambodia. Her research interests include development and local livelihoods, food security, and environmental and local resource management, all under the development process of regionalization. theavychhom@yahoo.com

ยอมรับข้อเท็จจริงที่ว่า ในยุคโลกาภิวัตน์ รัฐได้สูญเสียบทบาทลงโดยลำดับ ในประเทศกัมพูชา รัฐกลับมีบทบาทมากขึ้นในการกำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือ การเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิดต่อ “การเมืองท้องถิ่น” ที่รัฐจะลุ่มอล่วยและสานสัมพันธ์กับกลุ่มเอกชนในรูปของการคอร์รัปชัน ยิ่งไปกว่านั้นเจ้าพนักงานระดับล่างกลับละทิ้งหน้าที่ในฐานะผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ให้กับท้องถิ่นและหันมาเป็นผู้ฉกฉวยผลประโยชน์เสียเอง สิ่งเหล่านี้ปรากฏขึ้นเบื้องหลังรัฐทั้งในระดับชาติและในระดับท้องถิ่น กล่าวคือ การปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานระดับล่างมีความเป็นอิสระมากขึ้น ทั้งยังจัดการกับสถานการณ์เพื่อผลประโยชน์ส่วนบุคคลอยู่บ่อยครั้ง ด้วยเหตุนี้กลุ่มชาวประมงเวียดนามจึงมักถูกกีดกันไม่ให้เข้าถึงทรัพยากรประมงอันเนื่องมาจากชาติพันธุ์และความเหลื่อมล้ำทางชนชั้น ผู้เขียนบทความต้องการเสนอว่า การกีดกันการใช้ทรัพยากรเป็นผลจากแนวคิดเรื่องชนชั้นและเชื้อชาติที่พัฒนามาอย่างต่อเนื่อง กระนั้นก็ตีมูลค่าทางเศรษฐกิจยอมเป็นเครื่องชี้แนะถึงโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรโดยปราศจากความเหลื่อมล้ำทางเชื้อชาติ ประการสุดท้าย ด้วยความไร้ประสิทธิภาพของรัฐ กลุ่มผู้ค้าปลากลับช่วยส่งเสริมให้เกิดระบบอุปถัมภ์ขึ้นผ่านความสัมพันธ์จากธุรกิจซื้อขายปลาและการให้ยืมเงิน ปรากฏการณ์ที่กล่าวมานี้ตรงข้ามกับข้อถกเถียงที่ได้รับการยอมรับของ Scott (1976) ที่มองว่าผู้อุปถัมภ์ต้องไม่เหยียบย่ำผู้พึ่งพา ในทางตรงข้ามงานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้อุปถัมภ์บรรดาผู้ค้าปลาทั้งหลายเป็นนักฉกฉวยผลประโยชน์รองจากเจ้าพนักงานในท้องถิ่น ที่ทำที่สุดหากผู้มีอำนาจทั้งสองกลุ่มยังมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันมากขึ้น กลุ่มชาวประมงเวียดนามย่อมมีสถานะการเงินฝืดเคืองกว่าที่เป็นอยู่

Abstract

This paper outlines a way toward Vietnamese fishermen who lack official citizenship, manage to survive within the context of local power manipulation as well as intensive resource competition. The aim points out around the question of access over fishery resources and explores how local officials restrict access through the power of exclusion in the context of informal economy.

This study highlights exchange relations and the dynamics between three key actors: local authorities, fish traders and Vietnamese fishermen. First, by dissenting from the demise of the state's role in an era of globalization, the state in Cambodian society become to have a growing role in control over access to resources. Key challenge is to pay a close attention to 'politics locality' where state's strategies compromise and build relationship with private actors in the forms of corruption, and more importantly lower state authorities no longer serve as local security, but rather act as exploiter. This lies behind that national-level state versus local-level state in the sense that lower state staffs become independent institution and often manipulate the situation for personal benefit. In this regard, Vietnamese tend to be more vulnerability related to exclude access to fisheries resources based on ethnic function and class inequality. I argue that exclusion from access operates through

a synthesis of class-based and race-based dynamics. However, economic value is indicative of inclusive access without racial inequality. Instead the state plays a key role in providing protection. Second, in the absence of an effective state, fish traders become an increasingly role to fulfill appropriate patronage through exchange relations of fish trading and money lending. It is the opposite of the classic idea of patrons who must not invade the clients based on Scott's (1976) discussion. Rather, this study shows that patrons of fish traders become the second exploiter. Above all, Vietnamese fishermen become impoverished if two powerful actors come to dominate everyday lives.

คำสำคัญ: เศรษฐกิจไม่เป็นทางการ, อำนาจท้องถิ่น, ชุมชนกลางน้ำ, ชาวประมง

Keywords: Informal economy, local power, floating community, fishermen

1. Introduction: Local State Power in Inland Fisheries Management

Cambodia underwent several political reforms of the past, thus political analysis of Cambodia can be described as a pessimistic viewpoint. Likewise, Tonle Sap Lake² has long experienced the changing management system. Historically, under the French Protectorate Administration (1863-1953), the richness of fishery resource has been envisaged and initiated for a national economy through tax collection. Indeed, the privatization of fishing lots was formalized for the first time through a royal ordinance since 1908. Unfortunately, the turbulent civil war of Khmer Rouge era (1975-79), management of fisheries and human resources were completely abolished as all forms of access to the lake were banned except order was organized and controlled by cadres in that regime and thus, fishery resource remained to be better conditions because of limitation of access. In post-war Cambodia and under a centrally planned economy (1979-89), new Cambodian state rebuilt and can be described as being almost from scratch. Similarly, the management of fishery sector was laid down based mainly on existing documents and law; and the privatization of fishing lot system also resumed. Starting from early the 1990's it was a major

² the Tonle Sap consists 6 provinces and from dry season the lake expands in size approximately 2,500 km² and its areas further increases to as much as 15,000 km² in wet season (MRC, 2003)

transition period for reconstruction and development of the country, shifting in direction from the command economy (1989) to the free economy or from the communist regime to the electoral democracy. It is important to note that the key resources of forestry and fishery have become extensive extraction. This transition leads to open up much room for corruptions through personal patronage networks especially a lack of capacity of state center controlled over lower levels of state officials. The flow of informal social networks has been formed as a mean of extraction of resources and also maintains loyalty and the power of a state apparatus through giving protection of rent seeking opportunities, which exploits the poor (Hughes 2003). This informal patronage networks also have active linkage between state and party which is well-functioned at local level as Hughes (2003) has highlighted that network exists in the forms of 'political allegiance, kinship, friendship, patron-client relations'. Le Billon (2000) emphasizes that the failure of Cambodian state to provide public services is the result of 'shadow state politics' that was legalized and characterized by illegal activities in which self-interests of actors maneuver within a state apparatus.

In fishery sector, lower state officials minimize intervention or ignore illegal fishing because they depend mainly on rent cost for personal benefits or perhaps maintaining state powers or hierarchy. This situation has encouraged private sectors who have an

increasing role in exploitation of natural resources. For example, lot owners usually develop their own management and operate exclusive right with a lack of state control over the fishing ground such as, encroachment on public fishing grounds, destructive fishing practices, and restricted access to local people and resource rights.

In 1999 such an unequal access gave rise to conflicts of the interest between small - and medium-scale fishing and large-scale fishing (fishing lot). As a result, Royal Government of Cambodia (RGC) re- and de-territorialized commercial fishing area for settling disputes because of an increase in local protests by fishers against fishing lot owners. Indeed, first stage of fishery reform of 2001 was that the 56 percent reduction of the total inland fishing lot area has been released for public fishing. However, critics have viewed that such a reform has been done in a quick way and the same problems were repeatedly reported because of poor management and implementation at local level, rather than resolved theoretically (Ballard 2007). In early 2011, the RGC gave more emphasis to fishery sector and announced publicly fishery corruptions. By mid-year 2012, finally and second stage is that entire commercial fishing lots of 35 in the Tonle Sap Lake have been released for both public fishing grounds and fish sanctuaries. The impact of the release has been ineffectual and far from the heart of the pragmatic idea. Perhaps because the state perceives difficulties of dealing, as the

lower levels of staff are underpaid and face budget constraints or such activities will subvert the power of state institutions or state bureaucracy. Indeed, illegal fishing is increasing as a form of defiance against the government. On the other hands, the state intervention is intermittent and short-lived attempt to clean illegal practices up although state itself recognizes negative outcome of lower levels of state official's manipulation. Local power remains strong and their practices depend on to extract fishing fees for support of basic administration cost and supplement to lower salary below subsistence.

As formulated by Hastings Donnan and Thomas M. Wilson, the informal economy refers to “second economies which are intended to cheat national economy or fail to contribute to by tax evasion or siphoning of income outside state or occupying state resources in costly surveillance operations” (pp.88: 1999). They point out that illegal activities attempt to subvert state institutions but not overthrow the state since their activities exist depending on such condition in order to gain personal benefits. The paper is not confined to only state actors, but also includes local people and private actors.

The purpose of this study investigates how local officials restrict access to fisheries through the powers of exclusion in the context of informal economy. If the Tonle Sap Lake has been created

by state's local power manipulation and being transformed into the context of informal economy in the sense that state rules are rarely enforced instead illegal fishing activities thrive, it must be key challenge to explore how Vietnamese fishers, being a lack of pure citizen, survive within the context.

This study will outline issues of exclusion, access, and protection freedom with specific reference to experience of Vietnamese fishermen from fieldwork conducted in 'Phat Sanday', one floating community. I argue that exclusion from access operates through a synthesis of class-and race-based dynamics. Sometimes, however, protection can be bought for the high amount of money and race will not matter. Thus, seeking protection will be legitimized by economic reason in the forms of inclusive access without racial inequality. This also highlights the dynamics between three key actors: local authorities, fish traders and Vietnamese fishermen. I also attempt to draw attention that given the lack of patrons from state agencies, fish traders increasingly fulfill more patronage at the expense of both fishermen and fishery resources.

2.Research Methods

Since my research site consists of small-scale Vietnamese fishermen, thus, I refer to them attached technically small-scale fishing gears and different forms of access to fisheries whether

informal or formal permission is. By contrast, classification of scale is not the primary concern of local people in the sense that small-scale fishing was commercially conducted, unless they are unable to compete with intensive fishing gears. Thus, the scale for subsistence in fishery law is not clear defined and is usually not consistent with real practices of local people.

To gather information for the research, research methods data collected in the fieldwork such as semi-structured interviews, key informant interviews, focus group interviews and non-participant observation. I also collected individual life history in the period of civil war in Cambodia. A small number of household heads was selected purposefully based primarily on a theoretical ground, and their certain criteria and relevance to my research questions. My inquiry focuses on in-depth interviews and captures mainly the explanation study.

3.Data Analysis

In processing data analysis, I followed mainly on field methods provided by Gery W. Ryan and H. Russell Bernard (2003). I found it useful in textual-analysis for my empirical data. First task is that I identified what are key themes discovered in field data collections. Then I classified them into main themes and sub-themes in my analysis. I took my time to scrutinize main themes in texts from

my writing materials and a process of transcribing tape. Key themes often appear when it is clear verbatim expressions made by Vietnamese fishermen in informal gatherings. I found a few useful words and phrases that were used repetitions by interviewees. For example, they said that scaling up of fishing gear is very common in return for paying fees, and more in the case of Vietnamese.

4. Findings and Results

Vietnamese and History of Conflicts and Politics

The flow of Vietnamese population in Cambodia was divided into three different waves of migration and two most distinct aspects in terms of both geographically separate and historically distinct population groups. First, the Vietnamese resided for an extended period which was marked by pre-war Cambodia under Prince Norodom Sihanouk (1953-70). Then, it should be noted that following war-time of the General Lon Nol (1970-75) and Khmer Rouge (1975-79), two regimes launched the same anti-Vietnamese policies toward ethnic Vietnamese living in Cambodia. As a result, a large number of Vietnamese populations was killed and expelled to Vietnam.

Second wave took place after the fall of the Khmer Rouge in 1979 because of invasion of Vietnamese troops to oust the regime. This was a large wave of migration happened noticeably during the ten-year Vietnamese occupation of Cambodia (1979-89). Vietnamese

backed government so-called the State of Cambodia (SOC-1989-93) didn't adopt anti-Vietnamese policy and welcomed the Vietnamese who had fled to Vietnam during the 1970s returned and settled down in Cambodia living as a normal life. Although such a policy tended to support prior Vietnamese residents, such pattern also brought gradually newcomers such as relatives, friends, and also Vietnamese soldiers who didn't return to Vietnam during the Vietnamese military withdrawal in 1989.

Lastly, recent migrants accelerated when Cambodia took up a free market economy (1993) and privatization policies during late 1980s. Such a wave consists of urban population who migrated mainly for economic reason such as construction workers, sex workers, mechanics and small business. They can speak Cambodian language at very basic level and retain distinct identity.

Historically, ethnic Vietnamese treats differently in a Cambodian society compared with ethnic Cham Muslim and Chinese. This is based at least on a history of Vietnamese colonization resulting in the loss of territory so-called the Mekong Delta from Khmer jurisdiction as well as ten-year Vietnamese influence (Huong & Nguyen³ 1992, Ehrentraut 2008). After evolution,

³ Relationship between Vietnamese and Cambodian can be dated back the reign of King Chey Chetta II which opens new era when Cambodian lost territory so-called the

in early 1980s, the Khmer Rouge continued the sporadic attacks on the ethnic Vietnamese especially after the 1991 Paris Peace Agreement and the preparations for the first elections in 1993, coordinated by United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC). Such attacks often have raided and pointed out all Vietnamese who stay in Cambodia without the separation of different waves of migrants. After the Khmer Rouge integrated into government and agreed to disarm their forces by the end of 1997, nowadays Vietnamese is no longer in danger of such attacks and live in peacefully. Economic booms also become more attractive in Cambodia.

Propaganda toward Vietnamese still exists today, in particular claiming recovery of the territory loss reinforced by opposition party and Khmer educated elites backed oversea Cambodian. The purpose of this can be fallen into two main ideas. First, this situation can be stimulated nationalism among Cambodian, which tends to put pressure on ruling party to take any actions related to the presence of Vietnamese living in Cambodia. Second, it has capitalized on racist ideology as it used to happen when Prince Norodom Sihanouk's ouster led by the Lon Nol. For instance,

Mekong Delta, as Southern part of Vietnam. Such a result shapes new relationship among Khmer toward Vietnamese up-to-present day.

dominant Cambodian's People Party (CPP), more specifically Hun Sen Party is currently accused of not taking any actions toward the issue of border with Vietnam⁴. Ethnic issue seems to be raised by a small group of opponents of government and it is less extreme at ground level. The extent of discrimination and vulnerability toward Vietnamese must differentiate depending mainly on the length of stay, immigration status, and work sector. This is also result of historical, political and current socio-economic contexts in Cambodia as Meng Tarr (1992) points out that racist ideology is less strong and common in everyday life of local people compared to a period of 1960s and 1970s. This is because there are many changing complex situations in a Cambodian Society and goes beyond internal influences.

Background of Vietnamese in Phat Sanday Community

Fishing is only indicative of well-being of local people in the Lake including Khmer, Vietnamese and Cham Muslim. An estimated 1.7 million people live on the lake and its floodplain (Keskinen, 2006; MRC, 2010; Keskinen et al., 2011 cited in Keskinen & Varis 2012) and depend directly on its resources. Nonetheless, the lake is also classified a high rate of poverty; between 40-60 percent of

⁴ Hun Sen was summoned during the parliament national Assembly meeting on 09 August 2012, by opposition Sam Rainsy Party (SRP) lawmaker Son Chhay.

households live below the official poverty lines (ADB 2006). In a context characterized by resource competition and local power manipulation, the effects of these are poorly addressed and understood among Vietnamese floating communities where the proportion of them dwelling on water is rather high although there is no reliable document about their population. However, researchers have been relatively little interested in studying Vietnamese communities perhaps because of their perceived unimportance to address as they are rather invisible in a Cambodian Society or rather a sensitive issue. By contrast, they are key resource users that cannot be ignored in fishing communities.

In Tonle Sap Lake, Vietnamese community is geographically scattered and collective. They lived for many decades and during the 19th century were predominantly in fishing grounds. Their presence results in the first wave and at least second wave of migration. Although they have long been in Cambodia, they granted for residency rights, not citizen. The Cambodian government didn't prioritize and avoid such an issue in immigration law by acknowledging that Vietnamese become a source of tension and sensitive case. This policy is loose and relaxed based on perpetually temporary residents and effects on everyday life of Vietnamese. There is a common belief within reasons related to history of conflicts and politics in Cambodia. Ehrentraut (2011) made a distinction

between national minority and immigration groups or citizenship and residency in a Cambodian society. In accordance to him, Vietnamese living in Cambodia are categorized into immigration groups. They seem to seek their legal status on a par with Cambodian, not claim a distinct society and self-governing. He also suggests that consideration of exclusive policies and practices of the state and Khmer majority towards them, it is necessary for tracing back historical background. Derks (2009) has pointed out that it is hard to give generalizations between ethnic inter-relation among Cambodian and Vietnamese. She found a diverse picture of relation on the ground. It is necessary to take into a consideration on the length of stay and the different waves of Vietnamese migration. She has summarized that the presence of Vietnamese has been perceived and seen among Cambodian as a political, economic and geographical threat to Cambodia.

In Phat Sanday community, Vietnamese is home to 149 households out of the total of 918 households. Majority of them were born in Cambodia and at least they are second generation. They are relatively small-scale fishers depended heavily on fishery resources for survival without owning agricultural land. They can also be classified into three parts. First, approximately 60 percent of them are poor but not destitute. They are more likely to face insufficient food every day. Remaining 40 percentages have been regarded as above

poor as they are able to have enough food to eat but remain less property ownership. Apart from this figure, remaining three or four non-fishing households who are better-off occupied fishing trading and merchandise shop. Nearly all have no schooling and are Khmer illiterate or perhaps have little schoolings for Vietnamese language.

Life history of Vietnamese hardly describes being stable and harmonious as they faced subsequent political attacks. It implied a limited extent of acceptance of Vietnamese resulting in historical implications. During the emergence of the Khmer Rouge, all of them were evicted to Vietnam and some of them were killed. Vietnamese in the Phat Sanday were forced to move out of the lake by a means of small paddling boat along Stung Sen River. In order to cross border, they had to report a situation of Cambodia in border checkpoint and border guards at Vietnam side issued a letter to show up their identity and allowed them to enter Vietnam. Given a letter, they were able to register to be village member and usually settled down within provinces near the border with Cambodia such as Tay Ninh, Dong Thap, and Long An province. It is not unusual for them to move out far away from border province in Vietnam as they are too poor. Some of them maintained to fish as they had done in the Lake.

After the overthrow of the regime in 1979, some of them who remain survive decided to settle down Vietnam and some returned to the lake during 1981-1985 in favor of the Cambodian government

(SOC) by paddling boat over the months along Mekong River down to the Lake. It was easy to cross border during that time as there was no border check from Cambodia side. SOC acknowledged that they were legal resident and issued the identity card and family booklet authorized by Cambodia authorities. Now, they still hold Cambodia identity card in that time granted their residency rights.

Once again, during early 1980's the Khmer Rouge has sporadic attacks toward collection of Vietnamese floating houses. Vietnamese's makeshift houseboat tend to float near open waterway where can easily be dismantled and transported and fled elsewhere. As a result, Vietnamese lives separately from Khmer village at present-day. Once again, before first Cambodia election of 1993, the Khmer Rouge continued sporadic attacks and more specially the 10 March 1993 massacre, attacked on Chong Kneas floating community of Siem Reap province was a single most violent accident to occur in UNTAC era thereby thirty three people died and thirty four wounded (Jordens 1996). Starting from the attack, interviewees consistently described that the Phat Sanday was immediately largely empty of Vietnamese and remaining three Vietnamese households didn't flee their homes as they were too poor. They fled by boat travel and bus to Vietnam or other parts in waterways around Phnom Penh. It is not the kind of forced migration as it used to happen in 1970s, as UNTAC staffs have played a key role in escorting their boat in large convoys

from the Tonle Sap down to Mekong River and to border. After the first national election in 1993, a situation was better and they returned to Cambodia.

Vietnamese in floating community is rather well-integrated and visible culture become more and more blurred. The study found that the attitude of Khmer toward Vietnamese is less discrimination and probably elsewhere in the Lake. This is partly because Vietnamese community exists for extended periods. Vietnamese mostly perceived themselves the same as Cambodian but difference is only race. They have treated the Lake as homeland where their descendants were buried and they strongly engage in fishing. That's one reason that some of them decided to re-migrate even though they faced a series of challenges in Cambodia such as the Khmer Rouge's attack in early 1980 and early 1993 election and the opponents of government continually raised their presence living in Cambodia.

Local State Control in Fishing Ground

A dominant view of Cambodia's government on Tonle Sap Lake has focused traditionally on revenue generation through bidding fishing lot system. From this point of view, the effect has two broad ideas in terms of establishing both formal centralized government institution and dividing area for management among

different sectoral organizations based on their mandates and interest (Keskinen & Varis 2012). First, management of all fisheries is vested in the Ministry of Agriculture, Forest and Fisheries (MAFF) through Fisheries Administration (FiA) which has centralized decision on privatization of fishing lot. Second, there are several concerned institutions including mainly on Ministry of Environment (focusing on environmental and biodiversity conservation) the Ministry of Water Resources and Meteorology (water resource management). Thus, actors at geographically and political levels have their own interest, mandates and different ways of management in the Tonle Sap Lake. At local level, there exist different decentralized institutions for ensuring livelihood and food security, more specially the establishment of community fisheries (CF). For example, CF in Phat Sanday was first established since 2001, but failed to be acknowledged until 2007.

Cambodia has put in place decentralization and deconcentration program in a context of natural resource management; a broad definition is a transfer power from the central to a low-level central government (Vandergeest & Wittayapak, 2010). The local authorities have therefore played a key role in the management of the Lake. The key agents working closely with fisheries are Fisheries Administration at National level and Provincial Department of Fisheries (PDoF) which has been regarded powerful

department because of its control over value resources. The Phat Sanday community is the fish-rich place and perhaps ecosystem itself is suitable for migratory fish where it is situated at the confluence of Stung Sen River and the edge of the Tonle Sap Lake. Perhaps the richness of fish becomes attractive to multiple stakeholders to come to control over the community. There are three levels of Fisheries Administration namely: Sangkat⁵ of Fisheries Administrative in Kampong Svay district; Fisheries Administration Unit at Phat Sanday; Fisheries Inspector Unit. In addition, others government staff have relocated their offices to the community. Indeed, Provincial Department of Environment or PDoE staff, post of Phat Sanday police administration, office of military waterway traffic, post of waterway security B06 (under the Provincial Royal of Gendarmerie in Kampong Thom province), so-called Personnel Military (PM) and PM at district level on waterway conflicts resolution, and soldiers are located along the Stung Sen River, further on a collection of village house, whose role prevents the Khmer Rouge guerilla cover from attacking local people since early 1980s. The presence of these concerned stakeholders has been an inconvenience and is often perceived by local people's viewpoint as exploitation, rather than local security.

⁵ Sangkat as in Khmer word means district

Although a collection of several units at village has been indirectly or directly involved in fishery management, the cross-sectoral linkages are poor and illegal fishing activities have been widespread. This is because many of them frequently come to claim their authorities to sell right to access to fisheries by allowing illegal fishing and by organizing who can access or who cannot access based mainly on the market-driven purposes. There is much more room among local authorities who manoeuvre to organize such a process. First, the classification of fishing gears into “subsistence” in the fishery law is not able to feed fishing families at practice. Fishers mostly think of gears which have capacity to catch more fish and to feed their families. Thus, they adopt any scales that secure their fish catches and those scales normally are illegal fishing based on the fishery law. Thus, local authorities are able to translate and exercise their interpretation of laws by forcing to pay fishing fees. It should not be taken for granted that the idea of insufficient food for family needs is not always the case. Since there is different social-economic status in the community, this is probably true for poor families and while for better-off households; their intention goes beyond such a reason such as the surplus and cash economy. Overall, it is believed that a complex set of factors affects and changes and they have a common idea that if they follow the law, fish catches will not provide enough food to feed their families, saving money and other living costs. More

importantly, current practices of lower state agencies motivate them to attach themselves to take part illegal fishing.

Acceptance of bribes has become a common in the Tonle Sap Lake. There is little secrecy about such a behavior. I emphasize that informal practices have been viewed as normal practices in the lake. Access to fishing is practiced predominately by informal fishing fees despite the fact that fishing ground is supposedly in the purposes of small-scale family or subsistence. Their practices are not based on clear reason of taxes or expropriation of the surplus profits from fishing. It is based mainly on their private practices in the fact that fees are paid without paper or any documents. Each of autonomous units intends to earn a living for personal pockets and for sustaining administrative cost in their office, rather than for the crackdown of illegal fishing activities. It is believed that they supplement their lower salaries as are normally underpaid and thus, have little incentive to take over their jobs, particularly fisheries sector constrained by budget shortages. For example, patrolling is costly to the suppression of illegal fishing activities with a limited number of staff compared with a large working area. Instead, patrolling has been done very often in trying to earn money rather than to stop illegal fishing.

Among lower state officials, the personnel military are powerful as they are equipped with gun. If fees are paid, the name of

owner of fishing gears is put on the list and their autonomous unit recognized that no disturbance is made. This is a kind of level protection though it is still somewhat insecure since it is informal consent. If others make complaints and require fishermen to pay, they have to make efforts to pay more. In the case of fishermen who sneak into fishing ground to avoiding fees and state officials who encounter, they are more likely to be arrested and a threat by using rude and offensive words. Furthermore, their fishing gears and boat machine will be seized immediately or destroyed and they have to pay double amounts of fees as fines.

Vietnamese perceived of concept power as 'power over' the same as a classic Max Weber's idea. Although exclusion from access has been operated widely, Vietnamese are more vulnerable than Khmer fishermen in terms of fishing fees despite using the same gears as Khmer did. This argument is supported and legitimated by a shared set of expression among Vietnamese fishers and also proved by indicative of fishing fees paid. They indicate that Khmer are able to make complaints and negotiate local authorities while they remain to be outsider. It is not to say that all lower state authorities operate exclusion based on ethnic bias and this reflects that many are dominantly of Khmer heritage and ethnic hatred are intentionally choose Vietnamese is targeted group by accepting that they should be more exclusive than Khmer fishers. This also can be

traced back historical conflicts in understanding of why Vietnamese fishermen are more vulnerable to fee collections by local authorities. Nonetheless, the dominant view of Tonle Sap Lake is based mainly on economic perspective, rather than ethnic inequality. Economic reason is an integral part of legitimacy and inclusion of access without ethnic bias. This is obvious that whoever either Khmer or Vietnamese afford to pay fees, they are able to operate fishing activities without any interruption.

The Forms of Fish Trading

There has been a little discussion which specifies and scrutinizes the role of local fish traders in the Tonle Sap Lake as Bryant and Bailey (1997) point out that local business contributes to even more destructive of resource degradation with the collusion of state officials but has less popular interest. Perhaps it is perceived that they are small in terms of buying fish from local people and providing a small amount of loan. But they are rather powerful and serve as more appropriate patrons in the absence of effective rules and regulations. This section examines how the linkages of fish traders to state agents and are affected by their relations with fishermen.

There is patron-client relation in the community where fish traders serve to buy fish catch as well as to provide a small amount

of loan and in return fishermen have to sell their fish catches in order to settle their debts. There is no ethnic distinction along the lines of Khmer and Vietnamese regarding the fish trading. It means that favorable treatment by fish traders toward either Vietnamese or Khmer is the same as their primary focus is the extension of credit to them to ensure their supplies of fish. Once debts will be repaid upon how much amount of fish catches are sold. If they catch fish less, debt repayments will not be imposed by fish traders. It is based on their mutual understanding and interest. Debts normally have been settled when a large amount of fish catches are sold especially during the peak of fishing season by deducting small amounts of total fish catches. Even though providing loan is said that there is no interest rate, fishermen have to sell catches in a lower market price ranging from 100-500 Riel/ kg of fish as the price of fish is set by fish traders. Such price is also low compared with non-indebted fishermen but not the primary concern and more likely to be accepted and satisfied among fishermen and they tend to sell their catches to their own local fish traders and moneylenders. This is based on their benefit and moral judgment. First, to get a rather higher price, they have usually traveled further distances outside the village and if they do so the cost of transportation will increase. Second, there is no sanction imposed by fish traders in the fact that they are able to sell their catches to others in order to avoid having to

pay debts and the lower price, but it is rarely practiced in the sense that they still maintain moral obligations and also acknowledge that need for further loans will not continue if fish traders get such information.

Needs for food, fishing gears and capital have been enabled fish traders to use their ability to control over local market and capturing the profit from local fishermen. Taking loans and debt repayments in return for selling fish have been very common, not only Vietnamese but also Khmer households. The purpose of debts usually has been taken such as food consumption, fishing fees and fishing gears, and urgent case such as illness. A growing amount of fishing fees imposed by several lower state officials has been mainly forced fishermen to call on loans. Food loan is very important for daily life and more importantly when they face hunger during lowest fishing season. They are also able to borrow from merchandise shop and repay in installation because of a small amount of loan. The merchandise owner doesn't impose returns as fish traders did because they have less influence and dealt with small things such as supplement of rice, gears and daily food consumption. Thus, it is obvious that fishing households have little available cash even daily food consumption. The loan for bribes is a large amount of money, when their gears are confiscated and when they are arrested. They are afraid, nervous, of how to get gears back as the gears and boat

are key assets for them. Such urgent loans are usually borrowed from fish traders and relatives. Respectively, the amount of money borrowed ranged from a very small amount of loans up to a maximum of 300,000-400,000 Riel (75-100 USD). It means that if they intend to borrow a large amount of loans, their intention will pay mainly for fishing fees rather than other purposes. Although an amount of borrowing is not so high but a number of taking loan have been don very often. In the past, the amount of loans provided was up to 500 USD. Nowadays, fish traders tend to cut down the amounts because they realize that fishermen are likely to be unable to pay off previous debt outstanding because of fish decline.

It has been common that majority of them are in debt outstanding to fish traders as a year circle because they have failed to repay debts while fish catches continue to decline. At the peak of fishing season of November-March, they make efforts to fish and have highly expected to pay off a small amount of debts, saving money and reserving it for the low fishing season. Thus, the need for fishing loans also increases and fish traders tend to provide a loan compared with the lower fishing season. This is because this period makes them more profitable when high fish catches are sold. In a lower fishing season and off-season, however, fishermen have to call on loans again, mainly for food consumption as they catch fish less, sometimes below family needs.

Formal credit agencies (banks) are not accessible among Vietnamese fishers mainly because they are too poor and property in floating community is less value than land-based community as land ownership and because complicate process is required by those agencies. Thus, Vietnamese don't fit such criteria including Khmer households. Vietnamese claim that a matter of limited access to credit goes beyond mainly because they are a lack of Cambodian citizen. Comparing it with a loan from fish traders, it is easy without complicated documents to be proved. More importantly, fish traders intend to be tolerant toward them as they don't call back debts when they are unable to pay off. This lies behind that their business runs and depends heavily on debtors to sell their catches. It is believed that profit making derived from fishermen is more than a current amount of debt outstanding. Fish traders seem to be less worried whether debts return or not but they care mainly about how to secure fish supply and maximize profits on fish sales.

The Modification of Patron-Client Relation in Fish Trading

Access to fishing is secured predominantly by paying informal fees to multiple local authorities. It is not my intention to argue that all fishing households have to pay fees unless they stick on small-scale fishing gears classified by the fishery law. By following the law, fish catches are unable to feed their families. In such

dilemmas, it is common that they have to rely on fish trader to provide credit either for upgrading gears or paying fees. Thus, having less capital, the need for credit compels them to clients of fish traders who enable to pursue economic and social benefits.

Fish traders are small but powerful mainly because of their ability to control solely to a fish trading and have their political local connections and powers. Although the nature of their local business is seemingly simple and deals with local fish trading, in one case, they also have connections with a few state agents whom they can either borrow money for expanding their business or complicity in illegal fishing. With monopoly control of small-scale fishermen through providing credit, fish traders are able to use such patronage relationships as a mean of securing their fish supplies and capture the profit. First, they acknowledge that indebted small-scale fishermen are unlikely to pay fishing fees and even buy intensive fishing gears. In order to secure fish supply, they provide material supplies such as rice, fishing gears and more importantly, they are in the forefront of negotiating for fishing fees with concerned stakeholders instead of fishermen. By doing so, they assure and secure that fishermen will not sell their catches to others. In a case that fishermen themselves intend to negotiate directly fishing fees with concerned stakeholders without fish traders; however, the fees are likely to be higher. This is because those stakeholders and fish

traders compromise the fees and cooperate with each other as they are in relationship as money borrower and lender. Accepting the fees from fish traders, instead of collecting directly fees from fishermen by local officials remains to be rationale. It is rather difficult process and the time spends as fishermen are poor and rely on fish traders who provide capital. In addition, fishermen are unlikely to fish by using intensive fishing gears and to pay fishing fees, and thus there is a little room for state agents to claim 'illegal fishing practices' and take briberies. For such reasons accepting fees from fish traders is more easy and secure.

Another case exists. Since some indebted fishermen are very poor with a small boat which is difficult to fish far away from the village fish traders tow their boats away from the village and indicate a good fishing ground. This means that they bought informal fishing license in a specific spot and pay fees instead of fishermen. In the same time, they supply all materials such as food, fishing gears and others material needs. Thus, fishermen are able to fish by using their own labor as much as they can without any disturbances. It implies that there is no competition in terms of fish price among other fish traders as they have been in the village. Fishermen usually lack information between actual fishing fees paid and they depend on whatever fish traders imposed and told in verbal communication. They believed that price is probably lower than price they sell in the

village. After the deduction of any loans provided by fish traders remaining money is not so much once they returned to the village. In such a case, fish traders benefit considerably by deducting all costs of supply especially buying fish catches in the lower price. However, from the local people's point of view, they conceive that fish traders are less negative, which they can call on the debts when facing up to problems.

To sum up, drive to acquire capital accumulation has been transformed social-relations between people on the one hand, and between people and fishery degradation on the other hand. First, in terms of giving loans in return for selling fish, fish traders have ability to control over fishers, labors and fishing gears, and other supplies, if not entirely. For such a reason, fish traders are integral part of enabling small-scale fishermen to fish with support of intensive fishing gears, and thus, accumulated capital is not merely on appropriation of a surplus but rather forces fishermen to destroy fishery resources. Also, it is clear that exploitation of local people cannot be attributed to state actors solely to depletion of fishery resources as fish traders are increasingly involved in such a process.

5. Conclusion

The management of fishing ground is rather a difficult task and complicated partly because of geographical area itself, and also

because state agents are unable to control over a large area where the high proportion of populations depend entirely on resources. At the basic level, fishing ground management requires paying a careful attention to how rules and regulations govern access.

A secure claim for resources in the lake is inevitable where poverty is an integral part of sharing not only local people but also local authorities at the lower state structure. Consequently, state's practice is compromised by the pursuit of individual gain rather than contribute to social welfare as a whole partly because they have a meager salary below subsistence. This paper reveals that local economy of a fishing village is strongly organized and manipulated by local actors who usually develop their own management system outside of formal state institutions. Thus, state actors somewhat no longer serve as local security instead of exploiter in the fact that they organize unequal access to fishing operating both class and ethnic inequality. Vietnamese are more vulnerable and subject to pay more fees imposed by local authorities despite the fact that social relation in everyday life is less extreme. Broadly speaking, despite living in Cambodia for many generations and being part of local resource users, somehow they have been historically regarded outsider, not national ethnic. This can be traced back historical conflicts and cultural divide. It is not arguing that all lower state actors operate ethnic exclusion since they are also plural. It depends on their role

and responsibility and moral base. Second, simultaneously, the hidden form of private sectors needs to be cautioned. Like the practices of lower state officials, fish traders are an integral part of everyday life of fishermen and instead pursue capital and social accumulation. However, not surprisingly local people maintain moral base by viewing that state agents are extortion and their treatment at the expense of them. Instead, fish traders provide protection and favorable treatment in the times of need.

This paper also reflects that participation approach in a context of natural resource management is a massive failure, more evidently existing establishment of community fisheries (CF) around the lake. From local people's point of view, their aspiration is less contribution to manage fishery resources in a sustainable manner where unequal access to fishing has existed for a long time. It is not surprising that they tend to pursue their livelihoods, rather than mobilize to change the system of domination. The pressing issues emphasize how to make a living in the context of resource competition and local power. Thus, such management system also motivates local people to take part exploitation of resources where they have to attach themselves into such system without taking into a consideration in terms of rules and regulations.

Bibliography

- Asian Development Bank (ADB). 2006. **Reconciling Multiple Demands with Basin Management Organizations**. Future Solutions Now: The Tonle Sap Initiative Brochure. Manila: The Asian Development Bank.
- Asian Migrant Centre (AMC). 2005. **Migration in the Greater Mekong Subregion: Resource Book**. Hong Kong: Asian Migrant Center.
- Ballard Brett M. 2007. **We Are Living with Worry All the Time: A participatory Poverty Assessment of the Tonle Sap**. Phnom Penh: Cambodia Development Resource Institute (CDRI).
- Bryant Raymond L. and Sinead Bailey. 1997. **The Third World Political Ecology**. London: Routledge.
- Danith Chan.2006. **The Review of the Roles and Linkages of Sub-National Fisheries Institution for Service Delivers**. Ministry of Agriculture, Forest and Fisheries: The Fisheries Administration.
- Derks, Annuska. 2009. "Diversity in Ethnicity: A Picture of the Vietnamese in Cambodia", in Hean Sokhom (eds.) **Ethnic Groups in Cambodia** (pp.535-555) Phnom Penh: Center for Advanced Study.

- Donnan, Hastings and Thomas M. Wilson (eds.).1999. "The Subversive Economy", in **Their Borders: Frontiers of Identity, Nation and State**. Oxford and New York: Berg.
- Ehrentraut, Stefan. 2008. "Minorities, the State, and the International Community in Cambodia: towards Liberal Multiculturalism?", paper presented for International Conference on Living on Margins: Minorities and Borderlines in Cambodia and Southeast Asia, March 14-15 2008: Siem Reap, Cambodia: Center for Khmer Studies.
- _____. 2011. "Perpetually Temporary: Citizenship and Ethnic Vietnamese in Cambodia", **Ethnic and Racial Studies** 34 (5):779-798. (Online) available at www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01419870.2010.537359#previ [ew](#) (Accessed 2011, Oct. 10)
- Gillian, Hart (et.al).1989. **Agrarian Transformations: Local Processes and the State in Southeast Asia**. Berkeley: University of California Press.
- Gum, Wayne.2000. **Inland Aquatic Resources and Livelihoods in Cambodia: A Guide to the Literature, Legislation, Institutional Framework and Recommendations**. Phnom Penh: Oxfam Great Britain.

- Hall, Derek, Philip Hirsch and Tania Murray Li.2011. **Powers of Exclusion: Land Dilemmas in Southeast Asia**. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Hardin, Garrett.1968. "The Tragedy of the Commons", **Science** 162: 1243: 1248.
- Hughes, Caroline and Tim Conway.2003 "Understanding Pro-poor Political Changes: The Policy Process"
Available at
<http://murdoch.academia.edu/CarolineHughes/Papers/1160740/Cambodia> (Accessed 2012, Sept. 20)
- Huong Thu and Vo Nguyen.1992. **Khmer-Viet Relations and the Third Indochina Conflict**. The United States of America: Mcfarland and Company Inc.
- Jordens, Jay.1996. "Persecution of Cambodia's Ethnic Vietnamese Communities during and since the UNTAC period" in Steve Heder and Judy Ledgerwood (eds.) **Propaganda, Politics, and Violence in Cambodia: Democratic Transition under United Nations Peace-Keeping**(pp.134-158). New York: M.E. Sharpe, Inc.
- Keskinen, Marko and Olli Varis. 2012. Institutional cooperation at a basin level: For what, by whom? Lessons learned from Cambodia's Tonle Sap Lake. **Natural Resources Forum**, 36: 50–60. doi: 10.1111/j.1477-8947.2012.01445.x

- Kyoko, Kusakabe, Prak Sereyvath and Ubolratana Suntornratana (eds.). 2008. "Gendered Commodity Chain of Fish Border Trader from Cambodia to Thailand", in Thaweessit Suchada, Peter Vail and Rosalia Sciortino (eds.) **Tranborder Issues in the Greater Mekong Sub-region (pp.479-497)**. Thailand: Mekong Sub-region Social Research Center (MSSRC).
- Le Billon, Philippe. 2000. "The Political Ecology of Transition in Cambodia 1989-1999: War, Peace and Forest Exploitation", **Development and Change** 31: 785-805.
- _____.2012. **Wars of Plunder: Conflicts, Profits and the Politics of Resources**. New York: Columbia University Press.
- Marston, John.2011. **Anthropology and Community in Cambodia: Reflections on the Work of May Ebihara**. Caulfield: Monash University Press.
- Mekong River Commission. 2003. **The State of the Basin Report**. Phnom Penh: Mekong River Commission.
- Meng Tarr Chou.1992. "The Vietnamese Minority in Cambodia", **Race and Class** 34(2):33-47.
- Minority Rights Group (MRG).1995. **Minorities in Cambodia: Report of the Minority Right Group and International Centre for Ethnic Studies**.
- Navy Hap, Chuenpagdee Ratana and Kurien John. 2006 . **Livelihood Importance and Values of the Tonle Sap Lake Fisheries**.

Phnom Penh: Inland Fisheries Research and Development
Institute, Fisheries Administration.

Ovesen, Jan and Ing-Britt Trankell. 2004. "Foreigners and Honorary
Khmer: Ethnic Minorities in Cambodia" in Christopher R.
Duncan, **Civilizing the Margin: Southeast Asia Government
Policies for the Development of Minorities** (pp.241-269).
Ithaca and New York: Cornell University Press.

Pasuk Pongpaichit. 2000. "Civilizing the State: Civil Society and
Politics in Thailand", **Watershed** 5(2) November 1999-
February 2000.

Scott, James C.. 1976. **The Moral Economy of the Peasant:
Rebellion and Subsistence in South East**. New Haven and
London: Yale University Press.

_____.1985.**Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant
Resistance**. New Haven and London: Yale University Press.

_____.1990 . **Domination and the Art of Resistance: Hidden
Transcripts**. New Haven and London: Yale University Press.

Shields, M. Dale, Cornelia B. Flora, B. Thomas-Slayter and G.
Buenavista. 1996 . "Developing and Dismantling Social
Capital, Gender and Resource Management in the
Philippines", in D. Rocheleau, B. Thomas-Slayter and E.
Wangari (eds.) **Feminist Political Ecology: Global Issues and**

Local Experiences (pp.155-179). London and New York:
Routledge.

St. Martin, Kevin. 2001. "Making Space for Community Resource Management in Fisheries", **Annals of Association of American Geographers** 91(1): 122-142.

Ribot, Jesses C. and Nancy Lee Peluso. 2003. "A Theory of Access", **Rural Sociology** 68(2): 153-181.

Ryan, Gery W and H. Russell Bernard . 2003. "Techniques to Identify Themes in Qualitative Data", **Field Methods** 15(1): 85-109.

Vanderveest, Peter and Chusak Wittayapak . 2010. **The politics of Decentralization: Natural Resource Management in Asia**. Thailand: Mekong Press.

แนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอำเภอเมืองนราธิวาส
จังหวัดนราธิวาส

Management Guidelines for Coastal Resources
Muang Narathiwat District, Narathiwat Province, Thailand

ดวงพร จันทร์แก้ว
สุวลักษณ์ สาธุนันส์พันธุ์¹

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่ง และทัศนคติต่อกรรณูรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอำเภอเมืองนราธิวาส จากการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้ข้อมูลในพื้นที่ จำนวน 42 ราย และการสนทนากลุ่มย่อยกับชาวประมงพื้นบ้านจำนวน 187 ราย ทรัพยากรชายฝั่งที่สำคัญคือป่าชายเลนพบมากที่สุดบริเวณคลองโคกเคียนและพบแหล่งหญ้าทะเลสองแห่ง บริเวณคลองโคกเคียนและปากแม่น้ำบางนรา นอกจากนี้ยังพบแนวปะการังเทียมในทะเลที่มีการจัดวางตั้งตั้งแต่ปีพ.ศ. 2532 – 2547 รวม 20 แห่ง คนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงเข้าไปจับสัตว์น้ำในพื้นที่ป่าชายเลน การเข้าไปใช้ประโยชน์จากแหล่งหญ้าทะเลมีน้อย ทั้งนี้ชุมชนยังไม่ทราบประโยชน์และไม่ได้รับข้อมูล

¹ ผู้เขียนทั้งคู่จากคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล พุทธมณฑล

ข่าวสารเกี่ยวกับหญ้าทะเล ชาวประมงพื้นบ้านใช้เครื่องมือประมงเบ็ดตกปลาเข้าไปจับสัตว์น้ำบริเวณพื้นที่วางปะการังเทียม ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งหากแต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจและความตระหนักถึงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน ทั้งนี้กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งยังมีน้อย ดังนั้นแนวทางในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในเขตอำเภอเมืองนราธิวาส เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งให้ยั่งยืนนั้นประกอบด้วย การส่งเสริมให้ความรู้และสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง การส่งเสริมอาชีพ การผลักดันด้านกฎหมายและนโยบายจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และการส่งเสริมการรวมกลุ่มกันภายในชุมชน

Abstract

The degradation of coastal resources directly affects the coastal ecosystem and quality of life of small-scale fishers. As such awareness to solve problems related to coastal resources depletion is strongly needed. This research aimed to study the coastal resources utilization and attitudes of all stakeholders towards coastal resources in order to provide management guidelines. This research was conducted using in-depth interviews with 42 stakeholders and a focus group of 187 small-scale fishers. Most mangroves were found in Kokkien canal while seagrasses were found in Kokkien canal and

Bangnara River. An artificial coral reef was laid in the coastal area during 1999-2004 in 20 areas. Normally, people in the community and adjacent areas catch aquatic animals in mangrove forests and did not access seagrass areas due to unknown or limited knowledge to the importance of seagrasses. Small-scale fishers also hook fish in the area of the artificial reef. In terms of attitude towards coastal resources conservation, the research found that almost all fishers agreed on the concept of conservation, but had no knowledge, understanding, and awareness of sustainable management. Participation of small-scale fishers in conservation activities was low. Thus, management guidelines for coastal resources in order to conserve and maintain sustainable utilization cover five aspects: promotion of knowledge and awareness about coastal resources conservation; coastal resources rehabilitation; alternative job promotion; law and policy enforcement for coastal resources management; and, lastly, encouragement for a group setting for conservation.

คำสำคัญ แนวทางการจัดการ ป่าชายเลน หญ้าทะเล แนวปะการังเทียม การมีส่วนร่วม

KEYWORDS: Management guidelines, Mangrove, Seagrass, Artificial reef, Public participation

1. บทนำ

ทรัพยากรชายฝั่งทะเลจัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทหนึ่งที่มีคุณสมบัติของการเป็นทรัพย์สินส่วนรวม (Common Property) ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดเป็นเจ้าของหรือเป็นทรัพย์สินบัติของประเทศชาติที่ประชาชนทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกันและเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนเข้าไปใช้ได้อย่างเสรี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547) ด้วยเหตุนี้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งเป็นผู้ใช้ประโยชน์ ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (Gilman, 2002, Sekhar 2005, White *et al.* 2005) มีการศึกษาจำนวนมากที่อธิบายถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการมีส่วนร่วม อาทิ จิตสำนึกและความตระหนัก การรับรู้ข่าวสาร การส่งเสริมการรวมกลุ่มของชุมชน ปัญหาความยากจนและภาวะเศรษฐกิจในครัวเรือน (เฉลิมพร ชูศรี 2543, สนิท อักษรแก้ว และคณะ 2547) รวมถึงการขับเคลื่อนและสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เป็นต้น (สุชาติ บรรจงการ 2544) นอกจากนี้ยังมีกติกาสำคัญหลายประการที่ทำให้การจัดการทรัพยากรของชุมชนประสบความสำเร็จ (Ostrom 1990, 2005) อาทิ ความชัดเจนของขอบเขตครอบคลุมทั้งผู้ใช้ประโยชน์ในชุมชนและทรัพยากร ความสอดคล้องระหว่างกติกาว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรกับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ และคนส่วนใหญ่ที่ได้รับผลจากการจัดการทรัพยากรมีสิทธิ์ร่วมตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกาในการจัดการทรัพยากร เป็นต้น

จังหวัดนราธิวาสซึ่งเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ติดต่อกับชายฝั่งทะเลในส่วนของอำเภอเมืองนราธิวาส และอำเภอตากใบ มีทรัพยากรชายฝั่งทั้งป่าชายเลน แหล่งหญ้าทะเล และพื้นที่วางปะการังเทียม ซึ่งมีความสำคัญต่อระบบนิเวศชายฝั่งเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นต้นทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติใน

การประกอบอาชีพและการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนประมงพื้นบ้าน โดยเป็นแหล่งการทำประมง ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชนประมงพื้นบ้าน แหล่งพืชสมุนไพร และป่าชายเลนยังเป็นแนวป้องกันคลื่นลมและป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งด้วย ซึ่งที่ผ่านมามีพบว่าจังหวัดนราธิวาสยังขาดการศึกษาฐานทรัพยากรชายฝั่งที่ชัดเจนและขาดการวางแผนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทั้งนี้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งจะประสบผลสำเร็จได้นั้นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ทุกๆ ฝ่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรชุมชนในระดับท้องถิ่น ตลอดจนกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน การศึกษาเพื่อวางแผนทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง หากสามารถนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง จะช่วยให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่ง ทิศนคติ และปัญหาอุปสรรคในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง และสังเคราะห์แนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส

3. วิธีการศึกษา

การศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอำเภอเมืองนราธิวาส โดยวิธีการวิจัยสำรวจในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ที่ทราบข้อมูลเป็นอย่างดี จำนวน

42 ราย และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ชาวประมงพื้นบ้านในตำบลโคกเคียน ตำบลกะลุวอเหนือ และเทศบาลตำบลบางนาค จำนวน 187 ราย ในประเด็นการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง การเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่ง ทักษะคติต่อการอนุรักษ์และข้อเสนอแนะในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และทำการวิเคราะห์เพื่อกำหนดแนวทางในการบริหารการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

ผู้วิจัยทำการประมวลผล และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ การถ่ายภาพ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย โดยนำเสนอในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Approach Analysis) และเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์จากผู้ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชายฝั่งในพื้นที่ รวมถึงแนวคิดต่อการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ตลอดจนนำเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา

ทรัพยากรชายฝั่งที่สำคัญในพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาพบป่าชายเลนในเขตชายฝั่งตำบลโคกเคียน โดยมีพื้นที่ป่าครอบคลุมตั้งแต่หมู่บ้านโคกพะยอม หมู่บ้านโคกเคียน (บาเก๊ะ) และหมู่บ้านกูแบปือลือดี ซึ่งเป็นจุดที่มีพื้นที่ป่าชายเลนมากที่สุดในเขตอำเภอเมืองนราธิวาส ทั้งนี้พบพันธุ์ไม้หลากหลายในป่าชายเลน ได้แก่ แป้นหรือเป้ง ปอทะเล โกงกางใบเล็ก เหงือกปลาหมอ ปรงทองหรือปรงไขหรือปรงทะเล ตาตุ่ม หวายลิง จาก แสม แก้มปลาหมอ เป็นต้น ส่วนสัตว์ในป่า

ชายเลนที่พบ ได้แก่ ปลาตีน ปลาหัวตะกั่ว แม่น้หอบ กุ้ง ปูแสม (ปูเป็ยิว) ปูดำ ปลาเข็ม และหอยก้น (ลอกแก ในภาษามลายู)

ส่วนหญ้าทะเล พบสองบริเวณในพื้นที่ศึกษา บริเวณแรกพบหญ้าต้นหอมทะเลอยู่ห่างจากฝั่งประมาณ 100 เมตร ที่ระดับความลึกไม่เกิน 5 เมตร สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปเป็นบริเวณดินทรายปนโคลนและน้ำค่อนข้างขุ่น ขึ้นอยู่กระจัดกระจายในคลองโคกเคียน (อยู่ระหว่างชุมชนประมงพื้นบ้านโคกเคียนและหลังหมู่บ้านจัดสรรเทพรักษา) ในเขตตำบลโคกเคียน บริเวณที่สองพบหญ้าชะเงาใบแคบ (กุยช่ายทะเล) และหญ้าต้นหอมทะเล บริเวณกึ่งกลางระหว่างหมู่บ้านปลาวาจิ (บ้านบรวิวารของหมู่บ้านบางมะนาว) หมู่บ้านบางมะนาว และหมู่บ้านปลูลากาปะห์ ซึ่งมีลักษณะพื้นที่เป็นลากูน (lagoon) ในเขตตำบลกะลุวอเหนือ (UNEP 2547, 2548)

นอกจากพบทรัพยากรชายฝั่งที่สำคัญ คือป่าชายเลน และหญ้าทะเลในพื้นที่ศึกษาแล้ว บริเวณชายฝั่งของอำเภอเมือง นราธิวาสยังเป็นพื้นที่วางปะการังเทียม (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2547) ซึ่งกรมประมงได้จัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเลในเขตชายฝั่งอำเภอเมืองนราธิวาส ช่วงปี 2532-2547 ด้วยวัสดุแท่งคอนกรีต ท่อคอนกรีต และตู้รูดไฟ ทั้งนี้พบว่าบริเวณที่มีการจัดวางปะการังเทียมในอำเภอเมืองนราธิวาสมีทั้งสิ้น 20 แห่ง โดยแบ่งเป็นแหล่งอาศัยทะเลตู้รูดไฟ 8 จุด จำนวนตู้รูดไฟที่ใช้เป็น 1,500 ตู้ แหล่งอาศัยทะเลท่อคอนกรีต 1 แห่ง จำนวนที่ใช้ทั้งหมด 486 ท่อ และแหล่งอาศัยทะเลแท่งคอนกรีต 11 แห่ง จำนวนคอนกรีตที่ใช้ทั้งหมด 11,334 แท่ง ใช้งบประมาณทั้งสิ้น 34 ล้านบาท ทั้งนี้ตำแหน่งที่มีการจัดวางปะการังเทียมแล้วแต่อยู่ทะเลหน้าบ้านของชุมชนประมงพื้นบ้าน และ

มีการวางห่างจากชายฝั่งทะเลโดยทั่วไปประมาณ 2 - 15 กิโลเมตร มีระดับความลึกอยู่ในช่วง 9 - 25 เมตร

4. ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้รู้ข้อมูลในท้องถิ่นและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งสิ้น 42 ราย ซึ่งได้แก่ ปราชญ์ชุมชน ผู้ใหญ่บ้านและประธานชุมชนประมงพื้นบ้าน ผู้นำของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ข้าราชการของหน่วยงานภาครัฐ อาทิ เจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น ชาวประมงพาณิชย์ และการสนทนากลุ่มย่อยกับชาวประมงพื้นบ้านทั้ง 2 ตำบลและ 1 เขตเทศบาล รวมทั้งสิ้น 187 ราย โดยมีผลการศึกษาในประเด็นต่างๆ ดังนี้

4.1 สภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่ง

พื้นที่ป่าชายเลนบริเวณคลองโคกเคียน ตำบลโคกเคียนลดลงและมีสภาพเสื่อมโทรมมาก มีสาเหตุจากการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ อาทิ การตัดไม้เพื่อทำเป็นฟืนเผาถ่าน การขุดลอกคลองโคกเคียนเพื่อให้เรือประมงสัญจรเข้า-ออกสู่ทะเลรวมถึงการขุดตื้นโก่งทางบริเวณริมตลิ่งออกเพื่อขยายความกว้างของคลองโคกเคียน และการกัดเซาะชายฝั่งทะเลในช่วงฤดูมรสุมที่มีคลื่นลมแรงส่งผลให้ต้นไม้ล้มตายจำนวนมาก ทั้งนี้ไม่ได้มีการปลูกต้นไม้เพิ่มหรือทดแทนส่วนสูญเสียไป

ผู้ที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่ไม่สามารถบอกถึงสภาพความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งหญ้าทะเลได้ เนื่องจากไม่รู้จักและไม่ทราบถึงบริเวณที่พบหญ้าทะเล รวมถึงไม่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่พบหญ้าทะเล จึงไม่ได้ใส่ใจ

กับทรัพยากรหญ้าทะเลเลย อย่างไรก็ตาม มีกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านบางส่วน ที่กล่าวว่า “แหล่งหญ้าทะเลบริเวณปากแม่น้ำบางนราลดลงและมีความอุดมสมบูรณ์น้อยลง” เนื่องจากการขุดลอกคลอง เพื่อความสะดวกในการสัญจรเรือเข้า - ออกทะเลตะกอนดินทับถมบนหญ้าทะเลและทำให้หญ้าทะเลตาย

ในส่วนของความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่วางปะการังเทียม พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้ลงความเห็นว่าเป็นช่วงประมาณปี พ. ศ. 2545 บริเวณที่มีการวางปะการังเทียมเป็นบริเวณที่มีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ทั้งในเชิงปริมาณและชนิด เช่น ปลาข้างเหลือง ปลาหลังเขียว ปลาอินทรี กุ้งมังกร กุ้งแช่บ๊วย ปลาถั่ว ปลาอินจัน และปลาเก๋า รวมทั้งพบปลาสวยงามที่หายากในอ่าวไทยด้วย เช่น ปลาโฉมงามและปลาสีกุน แต่ปัจจุบันพบสัตว์น้ำลดลงมาก เนื่องจากเรืออวนลากต่างถิ่นเข้ามาทำประมงในบริเวณใกล้เคียงกับบริเวณที่มีการวางปะการังเทียม รวมทั้งมีขยะจากแผ่นดินจำนวนมากที่พัดพามากับกระแสน้ำ (เมื่อเปิดประตูระบายน้ำบางนรา) เข้าไปติดสะสมในบริเวณที่มีการวางปะการังเทียมใกล้ชายฝั่งในระยะ 1-2 กิโลเมตร ทำให้สัตว์น้ำไม่เข้าไปอยู่อาศัยในบริเวณปะการังเทียม

4.2 การใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรชายฝั่ง

ส่วนใหญ่ผู้ที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าชายเลน ได้แก่ หมู่บ้านโคกพะยอม หมู่บ้านโคกเคียน หมู่บ้านภูแบบือลือดี และชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงพื้นที่ป่าชายเลน ได้แก่ หมู่บ้านปือราเบ๊ะ ชุมชนกำปงบารู 1 และชุมชนโต๊ะกอดอ การเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนมีหลากหลายรูปแบบ เช่น การจับสัตว์น้ำ

โดยเฉพาะหอยก้น (*Gelonia erosa*) ที่พบมากในป่าชายเลนและหาได้ตลอดทั้งปี การเก็บยอดอ่อนของปรงทะเลมารับประทาน การเลี้ยงหอยนางรม การเลี้ยงปลาในกระชัง การตัดใบจาก การตัดไม้เพื่อทำฟืนเผาถ่านใช้ในครัวเรือน เป็นต้น

สำหรับการเข้าไปใช้ประโยชน์บริเวณแหล่งหญ้าทะเล พบว่าชาวประมงพื้นบ้านเกือบทั้งหมด ไม่สามารถบอกถึงประโยชน์ที่ได้รับจากหญ้าทะเล เนื่องจากยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหญ้าทะเลเลย มีเพียงชาวประมงพื้นบ้านบางกลุ่มที่พายเรือขนาดเล็ก (เรือยกกอง) ไปจับสัตว์น้ำบริเวณแหล่งหญ้าทะเลในเวลากลางคืน

การวางปะการังเทียม มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อช่วยเหลือชาวประมงพื้นบ้านในการทำประมงที่ไม่สามารถออกเรือไปไกลจากชายฝั่งมากนัก (ในระยะ 3 – 5 กิโลเมตร จากชายฝั่ง) ดังนั้นชาวประมงพื้นบ้านจึงเป็นผู้ได้เข้าไปใช้ประโยชน์และได้รับประโยชน์จากบริเวณที่มีการจัดวางปะการังเทียมเป็นหลัก ทั้งนี้พบว่ากลุ่มที่ได้รับประโยชน์มากที่สุด คือ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้เครื่องมือประเภทเบ็ดตกปลาเท่านั้น ส่วนชาวประมงที่ใช้เครื่องมือประเภททวนไม่สามารถเข้าไปจับสัตว์น้ำบริเวณนี้ได้ เนื่องจากทวนจะไปติดกับปะการังเทียมทำให้ทวนฉีกขาดและเสียหายไม่คุ้มค่ากับการซ่อมแซม

4.3 ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่ง

ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน สรุปได้สองประเด็น คือ 1) ปัญหาเรือทวนลากจากต่างถิ่น เป็นปัญหาหลักที่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวประมงพื้นบ้านใน

พื้นที่เป็นอย่างมาก ทั้งยังเร่งให้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเกิดความเสื่อมโทรมลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมายาวนาน และไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง และ 2) ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนบริเวณคลองโคกเคียน เป็นปัญหาความขัดแย้งจากการใช้พื้นที่ป่าชายเลนบริเวณคลองโคกเคียน เพื่อเลี้ยงหอยนางรมระหว่างคนในหมู่บ้านกุแบปือลือดีและชุมชนโต๊ะกอดอ เนื่องจากบริเวณที่เลี้ยงหอยในปัจจุบันอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านกุแบปือลือดี ซึ่งชาวบ้านในชุมชนโต๊ะกอดอได้เข้ามาจับจองเลี้ยงหอยนางรมในพื้นที่มากขึ้นไปตามที่บรรพบุรุษได้ทำมานาน ทำให้คนในหมู่บ้านกุแบปือลือดีไม่พอใจ แม้จะเป็นความขัดแย้งที่ไม่รุนแรงมากนัก

4.4 ทศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

การแสดงความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องต่อมาตรการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทั้งในรูปแบบของกิจกรรมและข้อบังคับต่างๆ อาทิ การปลูกป่าชายเลน การห้ามตัดไม้ในป่าชายเลน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การควบคุมจำนวนและประเภทเครื่องมือที่ใช้ในการทำประมง และการส่งเสริมให้มีการเพาะเลี้ยงปลาในกระชัง ปรากฏผลการศึกษาดังนี้

ความคิดเห็นต่อการปลูกป่าชายเลน พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (88.21 %) เห็นด้วยหากมีโครงการปลูกป่าชายเลนเกิดขึ้นในพื้นที่ เนื่องจากจะได้มีพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น และทำให้คนในพื้นที่ได้รับประโยชน์หลายอย่าง เช่น เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน ช่วยป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง และเป็นแนวป้องกันคลื่นลม รวมทั้งเป็นแหล่งกรองของเสียด้วย ทั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่างบางส่วน (11.79%) ได้แก่ ชุมชนโต๊ะกอดอ ชุมชนท่าเรือ 2000 หมู่บ้านปลูดาวจี้ หมู่บ้านเขาตันหยง หมู่บ้านใหม่ หมู่บ้านตือ

ลาขอปาลัส และหมู่บ้านสะปอม ไม่มีความเห็นต่อการปลูกป่า เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากป่าชายเลนและเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง เพราะไม่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าแต่อย่างใด

การห้ามตัดไม้ในป่าชายเลน ทั้งจากการสัมภาระณเชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและชาวประมงพื้นบ้านทั้งหมด เห็นด้วยต่อมาตรการห้ามตัดไม้ในป่าชายเลน เนื่องจากเป็นการรักษาพื้นที่ป่าชายเลนไว้ ทั้งนี้ต้องทำความเข้าใจกับชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้าใจ แล้วนำมาซึ่งการออกกฎระเบียบหรือข้อตกลงร่วมกันในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชายเลน เพื่อป้องกันความขัดแย้งระหว่างภาครัฐและชุมชน รวมทั้งชุมชนที่อาศัยอยู่ในป่าและใกล้เคียงป่าชายเลน

สำหรับกิจกรรมการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ ชาวประมงพื้นบ้านทั้งหมดเห็นด้วยกับโครงการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ดีมาก เนื่องจากเป็นการแพร่พันธุ์สัตว์น้ำสู่ธรรมชาติ ที่ผ่านมากคนในชุมชนคุ้นเคยและได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้เสมอมาอยู่แล้ว

การควบคุมจำนวนและประเภทเครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงชาวประมงพื้นบ้านทั้งหมดเห็นด้วยกับมาตรการดังกล่าว เพราะเป็นการปกป้องทรัพยากรทางทะเลไม่ให้มีสภาพความเสื่อมโทรมมากกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งมาตรการดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้านแต่อย่างใด เนื่องจากเครื่องมือและเรือที่ใช้เป็นแบบพื้นบ้าน เช่น เบ็ดตกปลา และอวนประเภทต่างๆ ตามฤดูกาลของสัตว์น้ำ

การส่งเสริมให้มีการเพาะเลี้ยงปลาในกระชัง พบว่า กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านเห็นด้วยกับโครงการดังกล่าว เนื่องจากเป็นการสร้างรายได้เสริมและแก้ไขปัญหาคนว่างงานในชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มสตรีจะได้มีงานทำ รวมทั้งยัง

เป็นทางเลือกหนึ่งของชาวประมงพื้นบ้านในการประกอบอาชีพ ซึ่งไม่เพียงแต่การประกอบอาชีพประมงในทะเลเท่านั้น

สำหรับการดูแลและรักษาทรัพยากรชายฝั่งอย่างสม่ำเสมอ นั้น เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ซึ่งหากไม่มีการดูแลและช่วยกันรักษาแล้วก็จะทำให้สัตว์น้ำมีจำนวนลดลงและทำให้ทรัพยากรชายฝั่งมีความเสื่อมโทรมลง ยิ่งในปัจจุบันพบว่า มีเรืออวนลากต่างถิ่นรุกล้ำเข้ามาในพื้นที่ซึ่งต้องช่วยกันดูแลให้มากขึ้น

ในส่วนของ การอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจว่าสำนักงานประมงจังหวัดนราธิวาส มีหน้าที่ในการปกป้อง ดูแล และรักษาทรัพยากรชายฝั่ง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ประมงมีอำนาจตามกฎหมายในการจับกุมผู้กระทำความผิดได้ นอกจากนี้ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดยังได้แสดงความคิดเห็นด้วยว่า การดูแลทรัพยากรชายฝั่งควรได้รับความร่วมมือจากชุมชนด้วย ถ้าพึ่งเจ้าหน้าที่ไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง และแก้ไขปัญหาเรืออวนลากต่างถิ่นได้

4.5 การรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

การทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่ พบว่ามีเพียง 2 กลุ่มเท่านั้นที่ยังคงเคลื่อนไหวอยู่ คือ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งบ้านทอนตำบลโคกเคียน และชมรมประมงพื้นบ้านจังหวัดนราธิวาส การรวมกลุ่มของชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่ที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในพื้นที่ สามารถเป็นแรง

ขับเคลื่อนและกระตุ้นให้ชุมชนมีความตื่นตัวต่อการร่วมกันดูแลและปกป้องทรัพยากรในท้องถิ่นมากขึ้น

4.6 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

การมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งพิจารณาจากกิจกรรมการอนุรักษ์ที่มีการดำเนินงานในพื้นที่ ได้แก่ โครงการสร้างและจัดวางซั้งด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน โครงการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ โครงการปลูกป่าและอนุรักษ์ป่าชายเลน โครงการเก็บขยะตามแนวชายฝั่ง และโครงการจัดวางปะการังเทียม รายละเอียดมีดังนี้

1) โครงการจัดสร้างและวางซั้งด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน

เป็นกิจกรรมที่เกิดจากการสืบทอดตามภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นในการจัดสร้าง ได้แก่ ไม้ไผ่ ใบไม้ จัดเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งประเภทหนึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลโคกเคียน และตำบลกะลุวอเหนือได้มีการสนับสนุนให้เกิดโครงการดังกล่าว ผู้เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ชายในชุมชนเป็นหลัก เนื่องจากกิจกรรมนี้ต้องออกเรือไปทิ้งซั้งในทะเล ซึ่งห่างจากชายฝั่งประมาณ 3 – 5 กิโลเมตร และมีการจัดสร้างในช่วงหลังฤดูมรสุมของทุกปีประมาณปลายเดือนมกราคมถึงมีนาคม (พิธีการเปิดโครงการจัดวางซั้งนั้นคนในชุมชนโดยเฉพาะเด็กและสตรีจะให้ความสนใจเป็นอย่างมาก) ทั้งนี้โครงการจัดสร้างและวางซั้งไม่ได้ถูกจัดในชุมชนประมงพื้นบ้านในเขตเทศบาลตำบลบางนาศ เนื่องจากมีลักษณะเป็นชุมชนเมือง ทำให้ไม่สามารถจัดหาวัสดุอุปกรณ์ตามธรรมชาติเพื่อทำซั้งได้ ตลอดจนการรวมตัวของคนในชุมชนประมงพื้นบ้านในลักษณะชุมชนเมืองนี้เป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะต่างคนต่างอยู่

2) โครงการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ

เป็นกิจกรรมที่ถูกจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีหรือจัดขึ้น 2 ปีต่อครั้ง ขึ้นอยู่กับงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบล และสำนักงานประมงจังหวัด โดยทางสำนักงานประมงจังหวัดนครราชสีมาเป็นผู้จัดกิจกรรมและอนุเคราะห์พันธุ์สัตว์น้ำ และให้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลจะลวอเหนือเป็นผู้ประสานงานและประชาสัมพันธ์ให้กับชุมชนรับทราบในการจัดกิจกรรม ทั้งนี้พบว่าเยาวชนและสตรีในชุมชนเข้าร่วมโครงการเป็นส่วนใหญ่ โดยร่วมปล่อยสัตว์น้ำบริเวณคลองโคกเคียนหรือทะเลหน้าบ้านของชุมชน ส่วนหัวหน้าครอบครัวจะเข้าร่วมกิจกรรมการปล่อยสัตว์น้ำน้อยมาก เนื่องจากต้องออกทะเล เพื่อจับสัตว์น้ำในทะเลเป็นหลัก

3) โครงการปลูกป่าและอนุรักษ์ป่าชายเลน

เมื่อกล่าวถึงกิจกรรมการปลูกป่าชายเลนที่ได้ถูกจัดขึ้นในพื้นที่ คือโครงการปลูกป่าชายเลนของนักเรียนโรงเรียนนราธิวาส โดยมีสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนงานป่าไม้สาขาจังหวัดเป็นผู้สนับสนุนในด้านงบประมาณ พบว่าชุมชนใกล้เคียงโครงการ ซึ่งได้แก่หมู่บ้านกูแบปือลือดี หมู่บ้านโคกเคียน ชุมชนกำบังบารู 1 และชุมชนโต๊ะกอดอ ยังไม่มีส่วนร่วมเข้าไปปลูกต้นไม้ในป่าชายเลน เนื่องจากชาวบ้านไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการปลูกป่าชายเลน และไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาแจ้งให้ทราบ ซึ่งมีเพียงการประสานงานไปยังผู้ใหญ่บ้าน เพื่อขอความร่วมมือจากชาวบ้านที่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าไม้ให้เข้าไปเหยียบหรือพายเรือไปทับต้นไม้ที่นักเรียนได้ปลูกไว้เท่านั้น ซึ่งชาวบ้านบางส่วนก็ให้ความร่วมมือกับทางการเป็นอย่างดี

4) โครงการเก็บขยะตามแนวชายฝั่ง

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเก็บขยะตามแนวชายฝั่ง พบว่าเยาวชนและสตรีในชุมชนประมงพื้นบ้านส่วนมากจะเข้าร่วมกิจกรรมเนื่องจากมีเวลาว่างและสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้มากกว่าหัวหน้าครอบครัวซึ่งประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการนี้คือ ทำให้ทะเลหน้าบ้านของตนเองสะอาด

5) โครงการจัดวางปะการังเทียม

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดวางปะการังเทียม พบว่าชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการร่วมได้รับประโยชน์จากกิจกรรมมากกว่าขั้นตอนของการมีส่วนร่วมอื่นๆ เช่น การร่วมคิด ร่วมรับรู้ ร่วมพิจารณา ร่วมดำเนินการ และร่วมติดตามประเมินผลโครงการ (ขั้นตอนการร่วมพิจารณา และการดำเนินการเป็นการส่งตัวแทนของชุมชนเข้าร่วม)

การเข้าร่วมกิจกรรมตามที่กล่าวข้างต้น ชาวประมงพื้นบ้านมิได้เข้ามามีส่วนร่วมในสองขั้นตอน คือ การร่วมคิดหรือวางแผนโครงการ และร่วมติดตามหรือประเมินผลสำเร็จโครงการ แต่มีส่วนร่วมในการรับรู้รายละเอียดโครงการ ร่วมพิจารณาโครงการ ร่วมดำเนินการหรือการปฏิบัติกิจกรรม และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ สรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

ชื่อโครงการ	ร่วม คิด	ร่วม รับรู้	ร่วม พิจารณา	ร่วม ดำเนินการ	ร่วม ติดตาม	ร่วม รับผล
โครงการจัดสร้างและวางซั้ง	-	-	/	/	-	/
โครงการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ	-	/	-	/	-	/
โครงการปลูกป่าและอนุรักษ์ป่า ชายเลน	-	-	-	-	-	/
โครงการเก็บขยะตามแนวชายฝั่ง	-	/	-	/	-	/
โครงการจัดวางพื้นที่ปะการัง เทียม	-	-	/	/	-	/

4.7 การได้รับข่าวสารด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง พบว่า กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ (89.84%) ไม่เคยได้รับข่าวสารด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง เนื่องจากไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรเอกชนภายนอกเข้ามาให้ความรู้และข่าวสารด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่ถูกต้อง รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เองก็ยังไม่สามารถเข้าถึงชุมชนได้อย่างแท้จริง

5. แนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

การศึกษานี้ได้วิเคราะห์ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมกลุ่มย่อยของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง พบปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของพื้นที่ศึกษาหลายประการประกอบด้วย 1) กลุ่มทำงานด้านการอนุรักษ์ยังเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยในพื้นที่ 2) ชุมชนขาดความตระหนักและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง 3) ชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรชายฝั่ง 4) ชุมชนขาดความ

เชื่อมโยงด้านการอนุรักษ์ผู้คนรุ่นหลัง 5) ชุมชนยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อ
การอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งค่อนข้างจำกัด 6) ชุมชนขาดตัวแทนหรือผู้นำ
ทางความคิดที่เข้มแข็ง 7) การดูแลเอาใจใส่และการปฏิบัติงานของ
เจ้าหน้าที่รัฐยังไม่เพียงพอ 8) การรुकู้ทำประมงชายฝั่งโดยเรืออวนลาก
และ 9) อุปสรรคด้านภาษาที่ใช้ ในการสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐและ
ชุมชน (ภาษายาวีและภาษาไทย)

เพื่อให้ทรัพยากรชายฝั่งจังหวัดนราธิวาสมีการใช้ประโยชน์อย่าง
ยั่งยืนและเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของ
พื้นที่ศึกษาในห้าประเด็นหลัก ประกอบด้วย แนวทางการส่งเสริมให้ความรู้
และสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง แนวทางการฟื้นฟู
ทรัพยากรชายฝั่ง แนวทางการส่งเสริมอาชีพเสริม แนวทางการผลักดัน
ด้านกฎหมายและนโยบายจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และแนวทางการส่งเสริม
การรวมกลุ่มภายในชุมชน ทั้งนี้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งจะประสบ
ความสำเร็จได้นั้นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องใน
ทุกๆ ฝ่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และชุมชน รวมถึงกติกาอื่นๆ ที่ต้อง
พิจารณาและนำมาผสมผสานในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งจังหวัด
นราธิวาสด้วย (Ostrom 1990, 2005).

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เสนอรูปแบบกิจกรรมที่ควรดำเนินการในแนว
ทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งจังหวัดนราธิวาสโดยแยกแยะไว้ในแต่ละ
แนวทาง ดังนี้

1. แนวทางการส่งเสริมให้ควมรู้และสร้างควมตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

เป็นแนวทางเพื่อนำไปสู่การการส่งเสริมให้ควมรู้และสร้างควมตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งให้กับชุมชนประมงพื้นบ้านประชาชนทั่วไปและเจ้าหน้าที่ขององค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ได้แก่ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดนราธิวาส สำนักงานประมงจังหวัดนราธิวาส และองค์การบริหารส่วนตำบลโคกเคียนและตำบลกะลุวอเหนือ โดยมีรูปแบบในการปฏิบัติ 3 กิจกรรม คือ

- 1) การจัดฝึกอบรมและสัมมนาให้ควมรู้ควมเข้าใจ โดยภาพรวมของแนวทางหน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่นจัดฝึกอบรมและสัมมนาให้ควมรู้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแก่ชุมชน
- 2) การศึกษาดูงาน โดยหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจัดให้ชุมชนได้ไปศึกษาดูงาน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งให้มากยิ่งขึ้น และ
- 3) การรณรงค์ เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดให้มีกิจกรรมรณรงค์ เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ เพื่อเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนให้เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ ทั้งนี้แนวทางเสริมสร้างควมรู้และควมตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งควมพิจารณาเพื่อดำเนินการเป็นอันดับแรก เนื่องจากเป็นแนวทางที่มีความสำคัญและเชื่อมโยงให้แนวทางอื่นๆ สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นด้วย

2. แนวทางการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง

จากปัญหาทรัพยากรชายฝั่งในพื้นที่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรม การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งนี้จึงเป็นแนวทางหนึ่งเพื่อช่วยให้ทรัพยากรชายฝั่งฟื้นคืนกลับสู่ควมสมบูรณ์ ทั้งนี้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของหลายหน่วย เช่น

องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตำบลกะลุวอเหนือ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดนราธิวาส และสำนักงานประมงจังหวัดนราธิวาส ควรเร่งพิจารณาในการสนับสนุนความคิดและความต้องการของชุมชนซึ่งจะทำให้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยเสนอสองกิจกรรมหลักเพื่อช่วยในการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง ดังนี้ 1) การฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนตำบลโคกเคียน และพื้นที่นาทุ่งร้าง (หมู่บ้านบางมะนาว และหมู่บ้านปลูดกาปะห์) ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลกะลุวอเหนือสามารถนำแนวความคิดดังกล่าวไปพิจารณาประกอบแผนการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม (ทั้งนี้ควรขอความร่วมมือจากเจ้าของที่นาทุ่งร้าง เพื่อร่วมดำเนินการด้วย) 2) โครงการวางปะการังเทียมเพิ่มเติมโดยผนวกข้อเสนอแนะจากชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เพื่อปรับปรุงและพัฒนาในการวางปะการังเทียมในครั้งต่อไป ซึ่งเป็นการช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งและเป็นประโยชน์ต่อชาวประมงพื้นบ้านอย่างแท้จริง

3. แนวทางการส่งเสริมอาชีพเสริม

การส่งเสริมอาชีพเสริมให้กับชาวประมงพื้นบ้านเป็นรูปแบบสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านมีทางเลือกในการประกอบอาชีพโดยไม่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรสัตว์น้ำมากเกินไป และเป็นแนวทางที่ชุมชนมีความต้องการเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากจะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นและทำให้ครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักงานประมงจังหวัดนราธิวาส และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองนราธิวาส ควรให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง ทั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการการส่งเสริมอาชีพเสริม ดังนี้ 1) การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง 2) การให้ความรู้ด้านการแปรรูปสัตว์น้ำให้กลุ่มสตรีในชุมชน และ 3) การอบรมให้ความรู้ในการเลี้ยง

หอยนางรม หากแนวทางดังกล่าวข้างต้นได้นำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมก็จะทำให้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเมื่อประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พวกเขา ก็จะหันเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งมากยิ่งขึ้นด้วย

4. แนวทางการผลักดันด้านกฎหมายและนโยบายจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

การรुक้าการทำประมงชายฝั่งโดยเรืออวนลากต่างถิ่น เป็นปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เป็นเวลายาวนาน ดังนั้นแนวทางนี้จึงเป็นแนวทางที่ชาวประมงพื้นบ้านมีความต้องการให้หน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ในระดับจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักงานประมงจังหวัดนครราชสีมา ควรริบเร่งแก้ไขปัญหาเรืออวนลากต่างถิ่น ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ทรัพยากรชายฝั่งเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ชาวประมงพื้นบ้านได้เสนอแนวทางการแก้ไขต่อที่ประชุมในการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการ และองค์กรชุมชนที่ผ่านมาในหลายวาระ แต่ยังไม่ได้นำมาปฏิบัติอย่างแท้จริง ผู้วิจัยได้ข้อสรุปแนวทางการแก้ไขปัญหาเรืออวนลาก ประกอบด้วย

1) การใช้มาตรการปราบปรามเรืออวนลากอย่างเคร่งครัด โดยทั้งจำคุกและปรับค่าเสียหายอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนการออกกฎหมายยกเลิกเครื่องมือประมงที่ทำลายระบบนิเวศชายฝั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรืออวนลาก และ

2) การกำหนดเขตอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล เขตอนุรักษ์ป่าชายเลน เขตการทำประมงพื้นบ้านบริเวณพื้นที่วางปะการังเทียมให้สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของชุมชนในพื้นที่ การประกาศเขตอนุรักษ์ที่กล่าวข้างต้นและ

เขตประมงพื้นบ้านนั้นที่สำคัญชุมชนควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการประกาศเขต ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าน่าจะส่งผลให้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

5. แนวทางการส่งเสริมการรวมกลุ่มภายในชุมชน

จากปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งดังเช่น กลุ่มทำงานด้านการอนุรักษ์เป็นเพียงคนกลุ่มน้อย คือพบเพียงกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านทอน ตำบลโคกเคียน การขาดตัวแทนหรือผู้นำทางความคิดที่เข้มแข็ง และชุมชนยังขาดความตระหนักและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง เนื่องจากมีวิถีชีวิตที่เคยชินและเฉยชาต่อการอนุรักษ์ จึงต้องมีการสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชน เพื่อทำงานด้านอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยการสนับสนุนกลุ่มที่เกิดขึ้นในพื้นที่และให้การสนับสนุนการรวมกลุ่มใหม่ในชุมชนประมงพื้นบ้านอื่นๆ เพื่อให้ชุมชนเกิดความรู้สึกว่าคุณเองได้เป็นส่วนหนึ่งในการดูแลทรัพยากรชายฝั่งในท้องถิ่นของตนเองอย่างแท้จริง จนกระทั่งเกิดความหวงแหนและตระหนักต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง รวมทั้งเพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพในการทำงานด้านอนุรักษ์ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ดังนั้นการส่งเสริมการรวมกลุ่มสามารถกระทำได้ภายใต้แนวทางในการปฏิบัติ คือ

1) เสริมสร้างภาวะผู้นำให้กับชาวประมงพื้นบ้าน เพื่อเป็นตัวกลางระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและคนในชุมชนได้รับรู้ข่าวสารข้อมูลที่ควรทราบและผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับตามความสมควร

2) การขับเคลื่อนกระแสการอนุรักษ์ โดยกลุ่มองค์กรเอกชน (NGOs) เข้ามาขับเคลื่อนกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอย่างต่อเนื่อง

เพื่อให้ชาวประมงพื้นบ้านมีแรงกระตุ้น ทำให้เกิดการตื่นตัวต่อการเฝ้าระวังดูแลและปกป้องทะเล ซึ่งเป็นหูเป็นตาให้กับหน่วยงานราชการได้อีกทางหนึ่ง และ

3) การจัดตั้งกลุ่มชุดเฉพาะกิจทุกชุมชน โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มชุดเฉพาะกิจและส่งเสริมกลุ่มที่มีอยู่ในพื้นที่ในการดูแลรักษาทรัพยากรท้องถิ่น

กล่าวได้ว่าแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งจังหวัดนราธิวาสที่เสนอในการศึกษานี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนของประเทศไทย (ชล บุนนาค, 2554) อาทิ มุ่งเน้นกิจกรรมการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกับระบบนิเวศชายฝั่ง รวมถึงแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ชุมชน และสิทธิชุมชน ซึ่งหากผนวกแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของ Ostrom (1990, 2005) เข้าไว้ด้วย ทำให้ได้ข้อคิดที่น่าสนใจว่า การจัดการทรัพยากรชายฝั่งหรือทรัพยากรร่วมนั้น นอกจากชุมชนจะมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรแล้ว ควรคำนึงถึงหลักการออกแบบกติกาในการจัดการทรัพยากรในชุมชนนั้นๆ ให้เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมและบริบทสังคมเศรษฐกิจการเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องด้วย

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. 2547. รายงานสรุปโครงการศึกษาและจัดทำข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ จังหวัดนราธิวาส. ศูนย์สารสนเทศสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- เฉลิมพร ชูศรี. 2543. การมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง กรณีศึกษา อ่าวปัตตานี จังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชล บุญนาค. 2554. แนวคิดว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม: ประสบการณ์จากต่างประเทศและแนวคิดในประเทศไทย. ชุดหนังสือการสำรวจองค์ความรู้เพื่อการปฏิรูปประเทศไทย คณะกรรมการสมัชชาปฏิรูป.
- บรรจง นะแส. 2545. การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีศึกษาจากชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้. โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้. กรุงเทพมหานคร: เพ็ญฟ้า พรินต์ติ้ง
- สนธิ อักษรแก้ว และคณะ. 2547. การจัดการสวนป่าชายเลนแบบผสมผสานเพื่อการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่งทะเลของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: ประสัชชัยการพิมพ์.
- สุชาติ บรรจงการ. 2544. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล กรณีศึกษาตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2547. รายงาน
ฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เทสโก้
จำกัด.

Gilman, E. 2002. Guidelines for coastal and marine site-planning and
examples of planning and management intervention tools.
Ocean & Coastal Management. 45:377-404.

Ostrom, E. 1990. Governing the commons: the evolution of
institutions for collective action. Cambridge: Cambridge
University Press.

Ostrom, E. 2005. Understanding institutional diversity. Princeton:
Princeton University Press.

Sekhar, N. 2005. Integrated coastal management in Vietnam: present
potentials and future challenges. Ocean & Coastal
Management. 48:813-827.

White, Alan.T.; Eisma-Osorio, Rose, L.; Green, Stuart, J. 2005.
Integrated coastal management and marine protected areas:
complementarity in the Philippines. Ocean & Coastal
Management. 48:948-971.

UNEP. 2547. GEF Project ON “Reversing Environmental
Degradation Trends in South China Sea and
Gulf of Thailand”. สุลักษณ์ สารกุ่มนัสพันธ์ (บรรณารักษ์).

เอกสารส่วนที่ 2 ข้อมูล

สารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS database) เล่มที่ 3 หน้าทะเล.
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพมหานคร: ชาติเวิร์กกราฟฟิก.

UNEP. 2548. GEF Project ON “Reversing Environmental
Degradation Trends in South China Sea and

Gulf of Thailand”. สุวลักษณ์ สาธุมนัสพันธ์ (บรรณาธิการ).

เอกสารส่วนที่ 3 รายงานสถานการณ์ทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม เล่มที่ 3-1 หน้าทะเล. คณะสิ่งแวดล้อมและ
ทรัพยากรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพมหานคร: ชาติเวิร์กกราฟฟิก.

Social Capital on Agribusiness Activities in Subak System: Case in Subaks of Guama and Slanbawak, Bali-Indonesia

*Gede Sedana*¹

*Wayan Windia*²

บทคัดย่อ

ก่อนหน้านี้อ การดำเนินการโครงการพัฒนาการเกษตรของรัฐบาลนั้น ยังไม่ได้เน้นไปที่การสร้างความสามารถของสถาบันท้องถิ่น อย่างเช่น สมาคมผู้ใช้ชลประทานดั้งเดิมในบาหลีที่เรียกว่า สุบาก ทั้งนี้ สถาบันของเกษตรกรมีแนวโน้มจะเป็นแค่เครื่องมือของโครงการเท่านั้น หากได้เป็นความพยายามที่จะเสริมสร้างหลักของการพัฒนาการเกษตรไม่ นอกจากนี้ ยังไม่มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม จุดประสงค์ของการวิจัยนี้ก็เพื่อทำความเข้าใจกิจกรรมของ สุบากกัวมา และ เสลานบาวัก ที่มีต่อธุรกิจการเกษตร และบทบาทของทุนทางสังคมในสุบากที่มีต่อการพัฒนาธุรกิจการเกษตร งานวิจัยนี้ใช้ข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ ซึ่งได้รับวิเคราะห์เพิ่มขึ้นด้วยวิธีการเชิงพรรณนา

¹ PhD Student at The Agricultural Sciences in Udayana University, Denpasar-Indonesia, and lecturer at The Agriculture Faculty, Dwijendra University, Denpasar-Indonesia

² Professor in The Agriculture Faculty, Udayana University, Denpasar-Indonesia

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า สหกรณ์แห่งธุรกิจการเกษตรแบบบูรณาการ อันได้แก่ *Subak* ในกัวมา และ *Selanbawak* นั้นได้ดำเนินการหลายกิจกรรมด้วยกัน กิจกรรมที่เป็นจำเพาะในกัวมาคือ 1. การจัดการรั้วพืชแบบบูรณาการ 2. ระบบรั้วพืช-อาหารสัตว์ 3. สินเชื่ออุตสาหกรรมครัวเรือน ขณะเดียวกันนั้น กิจกรรมธุรกิจการเกษตรของ *Subak* ใน *Selanbawak* ค่อนข้างจำกัดตัว อาทิ สินเชื่อขนาดย่อมสำหรับวัตถุประสงค์การเกษตร ทั้งนี้ ทุนทางสังคมของ *Subak* กัวมา และ *Selanbawak* ประกอบด้วยสามส่วนด้วยกันดังนี้ ความเชื่อมั่น แนวทางร่วม และเครือข่ายทางสังคม ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญต่อกิจการธุรกิจการเกษตรดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อนึ่ง สายสัมพันธ์ทางศีลธรรมอันนำมาสู่ความเชื่อมั่น ได้ส่งผลให้กิจการธุรกิจการเกษตรใน *Subak* กัวมาก้าวหน้าไปได้อย่างเร่งรัดยิ่ง

Abstract

The implementation of government's agricultural development programs had not been seriously emphasized local institution endowment, such as traditional irrigators association in Bali called *subak*. Farmers' institutions have seemingly tended to be a tool for the project and not as an effort to empower the principles of agricultural development. Aside from this, there is no strengthening of social capital. The objectives of this research are to understand activities of *Subaks* of Guama and *Selanbawak* in the relation to agribusiness; and roles of social capital in *subak* for agribusiness

development. This research used primary data and secondary data, in which these are fully analysed by using descriptive method.

The results of research point out that the Cooperative of Integrated Agribusiness – Subaks of Guama and Selanbawak have run several main activities. Particular activities in Subak Guama are: (i) Integrated Crops Management/ ICM; (ii) Crops-Livestock System/CLS; and (iii) home industry credit. Meanwhile, the agribusiness activity in Subak of Selanbawak is still limited, only micro credit for agricultural inputs. Social capital in Subak Guama and Selanbawak consists of three main components, as follows: trust, norms and social network, wherein these have significant roles on the agribusiness activities as mentioned above. Morale tight for the trust gives contribution to accelerate the agribusiness activities within Subak-Guama.

คำสำคัญ: ซับาก, ทูนทางสังคม, ธุรกิจเกษตร, การพัฒนาเกษตรกรรม

Keywords: subak, social capital, agribusiness, agricultural development

1. INTRODUCTION

1.1 Background

In Indonesia, the main agendas of agricultural development have been principally concerned the poverty alleviation of farmers through the empowerment of farmers and establishment of effective networking among the production centers and markets in urban and rural areas (Arifin and Didik, 2005, Fatah, 2006). These should be important to provide the sufficient food and nutrient in the country and improve the quality life of society, particularly agricultural community. Thus, these could give significant contribution for the national economic growth in which the environmental aspects have been still maintained.

However, the agricultural and rural development programs implemented in Indonesia have not achieved yet the objectives—improvement of famers' welfare. One of the main failures is lack of participation of local people and local group within the village, particularly farmers and their group. Syahyuti (2008) notes that local institution is regarded have no sufficient entrepreneurship on agricultural activities by government. Event Chambers (1983) mentions that the professional or outsiders do not trust local people who are really as a source of sciences and technologies. Therefore, these failures “must” be eliminated and the local people (including

the social and culture) in turn must be empowered for achieving goals of agricultural and rural development programs (Elizabeth, 2007).

In case of Bali, the agricultural development had been done with less empowerment toward local institutions, such as *subak* (traditional water users association) since they are tended to be only a “tool” for project implementation. The projects have a little concern on social capital strengthening for local institutions (Elizabeth and Iwan, 2009). Agribusiness development in rural areas might be unsuccessful if there is no empowerment for functioning farmers groups, such as water user associations including *subak*. Without considering any specific social, economic and cultural aspects existed within local group, the outsiders will have a big loss in achieving agricultural development program because the local community’s creativity might not be also involved (Pranadji, 2006). One of the failures of unsuccessful government program is lack of involvement of existing local institution (Fatah, 2006).

Concerning the cited above, the future challenge is how to have *subak* with its local wisdom or social capital could become an institution that might be adaptable to economic demand of its members on each agricultural and rural development programs. *Subak* might not be only as irrigation institution but should be developed into business institution, too. This is expected to

encourage farmers and subak for making profit from the farming activities, thus bring about the improvement of farmers' income and its sustainability.

In term of agribusiness activity, it would be transformed traditional to modern or commercial values of agriculture and might influence existing social structure and social behavior of local farmers. Strengthening local institution (*subak*) is a key point to improve the welfare of farmers (Zakaria, 2009). Therefore, the values or social capital within subak system “must” be seriously considered in the process of agribusiness works. The local wisdom or social capital should be developed as a part of modern economy on agribusiness in order that the activities could be sustainable.

Agricultural development in Bali is addressed to increase the agribusiness activities as a modern, efficient farming system for promoting the growth rural economic development as well as at the regional level. Tabanan is one of districts in Bali province has big potential on agricultural sector, especially for rice production. Most of the district area is for farming activities cultivated on rice field under the subak system. Subak of Guama and Selanbawak located in Tabanan has recently been developed to be stronger institution orienting to agribusiness by government through the Agency of Research and Development for Agriculture-Bali and the Agriculture Service. Historically, many cooperatives in Indonesia could not

function well and even were bankrupt because lack of members' participation (Rusidi, 2002),

1.2 Research Problems

Agricultural development programs, particularly agribusiness works should be conducted through subak as a basis. Transformation of modernization values in terms of agricultural economics and technologies might not eliminate existing values or social capital of subak as local institutions. Regarding this condition and the expectation to have sustainable agribusiness development in subak system, the problems are formulated as follows:

1. What activities that have been run by Subak of Guama and Selanbawak relating to agribusiness development?; and
2. What is the role of social capital on agribusiness activities within subak of Guama and Selanbawak?

1.3 Objectives

In line with research problems formulated above, the particular objectives of this study as follows:

1. To describe activities of Guama and Selanbawak subak regarding agribusiness development; and
2. To understand the roles of social capital on agribusiness activities within Subak of Guama and Selanbawak.

2. REVIEW OF LITERATURES

2.1 Social Capital in the Agricultural Development

In general, social capital could be seen as a collective energy in the society that has function to solve the problem since it owns the strengths in order to increase potential for economic growth by creating and employing social relationship and social institution patterns.

According to Putnam (1993), social capital is clearly understood as features of social organization, such as mutual trusts, norms and networks which function to improve the efficiency of society and facilitate coordination and cooperative for mutual benefits. Social capital is also defined as a community capacity to have collective action for achieving collective aims within the organization or institution. Coleman (1988) defines social capital as "a variety of different entities, with two elements in common, namely they all consist of some aspects of social structure, and they facilitate certain actions of actors —whether personal or corporate actors — within the structure". He refers it to a resource for action enabling us to introduce social structure into the rational action paradigm (Coleman, 1999). Montgomery (1988) mentions that social capital constitutes the cumulative capacity of social groups to cooperate and work together for the common good. Krishna and Uphoff (1999) mention that the concept of social capital could be distinguished into

structural and cognitive components where the proxies of social capital reside.

Trust could be seen as the most important thing and a necessary condition of social capital strength, in which this is equipped by participation and social network, reciprocity, social norm, social values and proactive acts (Dance, et.al., 2009). Subejo (2004) argues that the main elements of social capital are norms, reciprocity, trust, and networks. Granovetter (2005) mentions that social network with its social structure has influenced the economic outcomes as it affects the flow and the quality of information, in which the people might not easily believe impersonal sources and instead rely on people they know in the relation to information coming from outside. Social capital could have economic values when it could assist individuals or social group to get access to financial sources, information and also minimize transaction costs (Fafchamps and Bart, 2001).

Putnam's definition reflects the three components of social capital that also cover the social structure and cognitive aspects, social values, the internal morality of a social system (Coleman, 1990), reciprocity, connectedness (Woolcock, 2001) and collective action of the people within organization. In principle, the concept of social capital refers to interpersonal interactions within the

organization based on the shared sets of values that are associated with this relationship.

2.2 *Subak* and Agricultural Development

Subak is a traditional farmers community system with social-agrarian-religious nature that has been established since thousand years ago and has developed to be an institution managing irrigation water on the ricefields. *Subak* is an irrigation system that has functions on water distribution and allocation, operation and maintenance activities on irrigation facilities, fund raising, conflict management and ritual activities (Sutawan, et. al., 1989). Aside from this, it is also mentioned that subak as a system has some integrated elements for the agricultural development. These are: (i) organization; (ii) irrigation facilities and infrastructures; (iii) rice field and its ecosystem; (iv) agricultural production; and (v) Hindu ritual activities in the relation to the irrigation and rice farming activities (Sutawan, 2005 in Pitana and Setiawan, 2005). Ambler (1990) said that subak is not merely an organization for water management but it has a lot of socio-cultural activities that make it strong. The social-cultural activities and values within subak become affiliating factors of members (farmers) to work cooperatively on farming activities.

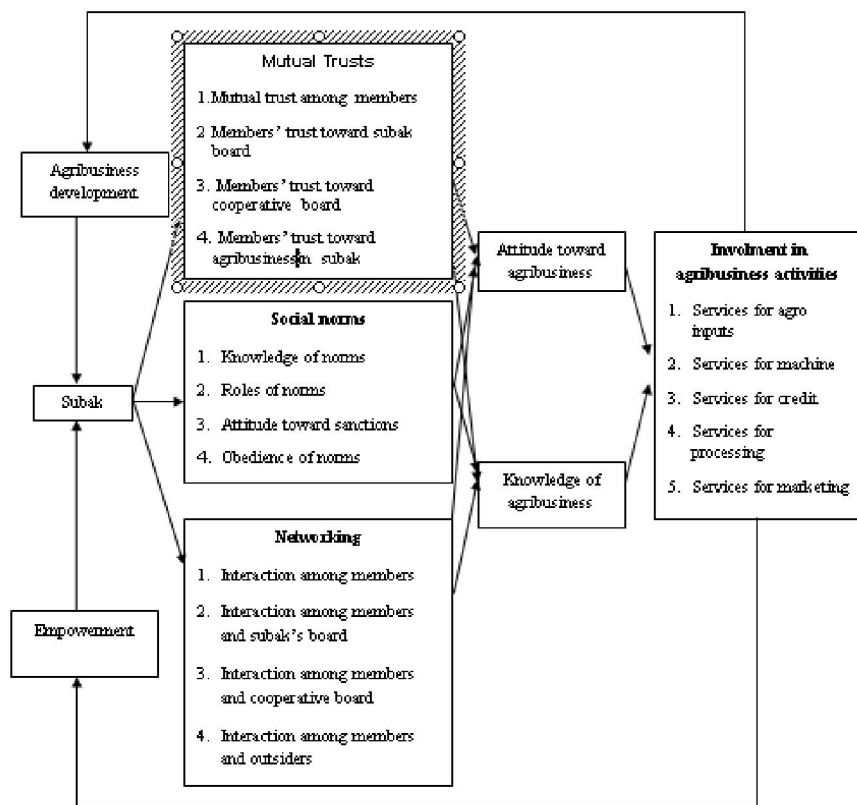
In order to have more efficient water resources management on water allocation and distribution, it is suggested to have adapted institutions at the government level including farmers level. At the farmers level, it is needed to strengthen water users association's capacity to be the institution which has multiple roles, such for the water management and economic or agribusiness activity (Rachman, 2009). Kuswanto (1977) argues that water user associations including subak should keep social aspect in facing competitive water resources management and economic forces in terms of water uses and land conversion and improvement of farmers' welfare. The economic activities should be strongly managed through collective work, and such as cooperative and might not be individually.

According to Bhuyan (2007) the failure of cooperative is caused by negative attitude of members due to unclear communication between members and management, or lack of educational and operating matter. Low participation of members, disloyalty of members because of ignorance, conflict among members, are also the problems in achieving the successful cooperative (Ortmann and King, 2007; Thomas and Martha., 2011).

In brief, the roles of social capital on agribusiness development within subak system could be seen in Figure 1.

Figure 1

Theoretical framework of social capital on agribusiness activities
within subak system

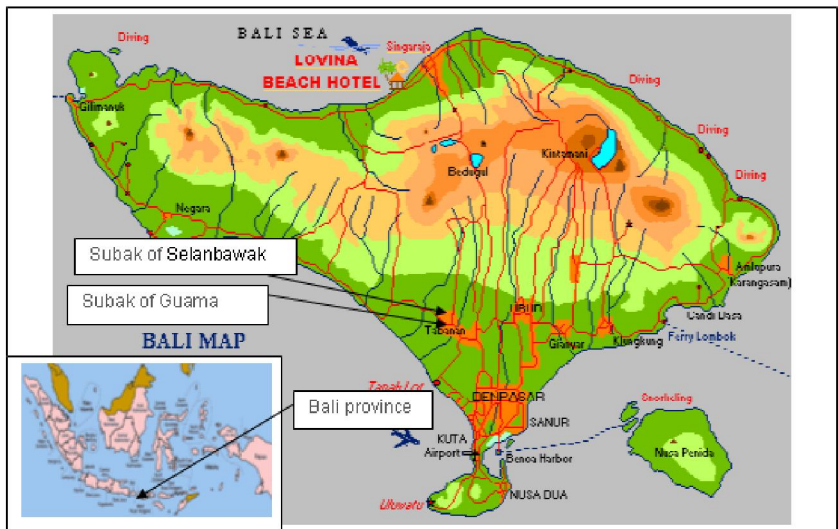
3. RESEARCH METHOD

3.1 Locations of study

Locations of this study are in Subaks of Guama and Selanbawak situated at Kediri sub-district, Tabanan district, Bali province, Indonesia (see Figure 2). These are purposively selected with some considerations, as follows: (i) these subaks have been developed by government for agribusiness activities; (ii) these subak have established cooperative for agribusiness purposes; and (iii) subaks have big potential to rice farming activities within the district. In Bali, there are more than 1,400 subaks in Bali.

Figure 2

Research site location

3.2 Population and samples

All farmers as members of Subaks of Guama and Selanbawak are population in this study, which are totally 680 farmers, 544 farmers and 136 farmers respectively. Owing to limited time, only 88 farmers (70 farmers in Subak of Guama and 18 farmers in Subak of Selanbawak) were selected as samples by using a proportional random sampling. Aside from samples, some key informants were also interviewed for having much more comprehensive data.

3.3 Kinds and Collection Techniques of Data

Data gathering in this study are primary and secondary data. Primary data consists of characteristics of farmers (age, educational background, land size, status of farmers, etc), social aspects relating to social capital elements. These were collected by conducting survey and direct observation to the site and attending or involving in daily social interaction. Meanwhile, secondary data was gathered from documentation of related institutions and other sources.

3.4 Data Analysis

Data collected were fully analysed by employing descriptive methods. Before analyzing, it was done a measurement for the variables of each element of social capital (mutual trust, social norms

and social network), attitude, knowledge toward agribusiness, and the involvement in agribusiness activities within subak. The measurement of variables was employed by using technique of Likert scale, which gives score to each answer of samples.

4. RESULTS AND DISCUSSIONS

4.1 Primary data of Guama and Selanbawak Subaks

The area of Subak of Guama is located within three villages, namely: Batannyuh, Selanbawak dan Desa Peken. Total area of subak is 179 ha scattered on the elevation of 200-215 m above the sea level. Seven sub-subaks (locally called *tempek*) are under Subak of Guama, as follows: (i) Tempek Manik Gunung; (ii) Tempek Pekilen; (iii) Tempek Kekeran Desa; (iv) Tempek Kekeran Carik; (v) Tempek Belusung; (vi) Tempek Guama; dan (vii) Tempek Celuk. Subak of Guama has 544 members; with the average size of landholding is 0.36 ha.

Meanwhile Subak of Selanbawak has 136 members scattered within two subsubaks, namely Tempek Selanbawak kaje and Selanbawak Kelod with 68 farmers per each subsubak. The two subaks get irrigation water from one source (Weir of Cangi) in which Subak of Selanbawak is located upper stream than Subak of Guama. Subak of Selanbawak is located with the village of

Selanbawak. In detail, distribution of rice field area and number of farmers within each tempek could be seen on Table 1.

Table 1

Numbers of member and size of rice field within each tempek

No	Name of Tempek	Nos. of member (orang)	Size (Ha)
I	Subak of Guama ¹⁾	544	
1	Guama	120	43
2	Belusung	130	38,5
3	Kekeran Carik	115	40
4	Kekeran Desa	66	24
5	Pekilen	42	12,5
6	Manik Gunung	51	12,5
7	Celuk	20	8,01
II	Subak of Selanbawak ²⁾	136	
1	Selanbawak Kaje	68	31
2	Selanbawak Kelod	68	31
	Total	680	241

Sources: ¹⁾ Monograph of Guama Subak, 2011

²⁾ Monograph of Selanbawak Subak, 2011

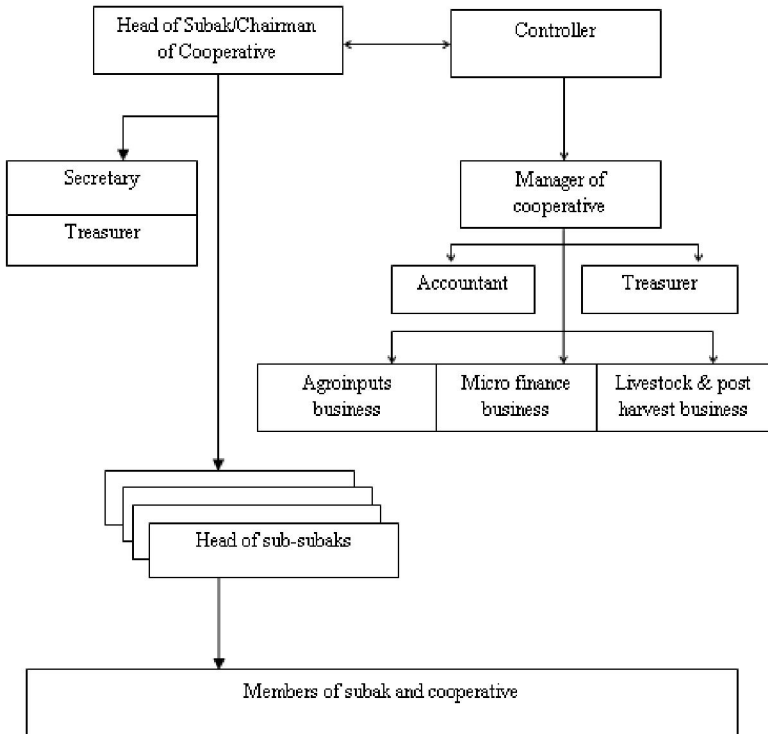
4.2 Agribusiness activities in Subak of Guama and Selanbawak

Agribusiness activities within Subak of Guama were mainly conducted through the cooperative established by subak. The name of cooperative is *Koperasi Usaha Agribisnis Terpadu (KUAT) Subak Guama* established on April 1, 2002. Basis of this cooperative is togetherness of subak members with the principle purpose to grow and develop subak to be economic local institution. After completing the prerequisites, the legal aspect cooperative was issued by government under the reference number: 22 / BH / DISKOP/VIII / 2003 dated on August 14, 2003, as an economic unit within Subak of Guama. Furthermore, the main function of it is legally for running economic activities in order to improve productivity and income of farmers as member subak.

The cooperative manages productive assets and capital granted by external source (the Agency of Research and Development for Agriculture-Bali) and encourages members of subak to utilize the services, such as micro credit, agro-inputs provision, agricultural management and post-harvest, etc. The organizational structure of cooperative in Subak of Guama is shown in Figure 3.

Figure 3

Organizational structure of cooperative in Subak of Guama

In Subak of Selanbawak, legal aspect of cooperative has not been formally established yet because it is still on process. The name of cooperative is Sri Puspa Wijaya, in which this has been managed by the chairman assisted by secretary and treasurer. The chairman of Subak of Selanbawak is being advisor in this cooperative. It means that the organization structure of cooperative in

Subak of Guama more complex than Subak of Selanbawak. The differences are also indicated from the kinds of agribusiness activities held in the two subaks. In Subak of Guama has more various activities than Subak of Selanbawak.

The Agency of Research and Development for Agriculture-Bali gave grant for the Guama cooperative in 2002 through the Project of Integrated Farming Development. The amount of grant was Rp 843,200,000 (USD 88.757.89) for some economic activities, as follows:

1. Integrated Crops Management/ICM as much as Rupiah 98,000,000 (USD. 10,315.96, in which USD 1 equals to Rp. 9,500)

ICM implemented by cooperative under Subak of Guama was in the form of consisted agro inputs credit (seed, fertilizers, pesticide). These were directly received by the members of subak, in which they must be returned within 4 (four) months with low interest (1%/month).

2. Crops-Livestock System as much as Rp. 663.500.000 (USD. 69,842.11)

CLS practiced by farmers is integrated rice and cattle farming. Farmers got opportunity to get credit for buying cattle. The amount of credit was Rp 6,000,000 (USD 631.58)/each farmer

(for buying two cattles) with the interest as much as 1 %/month and must be paid back after two year.

3. Home industry credit as mush as Rp. 81,700,000 (USD. 8,600)

Credit for home industry was addressed to women (wife of farmer) for the economic activities such as coconut oil processing; pig business, local food, and others.

Aside from the activities mentioned above, Subak of Guama also had other agribusiness works, as follows: (i) rice seed production with the production capacity is 100 tons/season; (ii) compost/organic fertilizer production by using waste (feces) of cattle with the capacity 25 ton/month; (iii) services for agricultural machines, such as tractor, seeder, power tresser and rice milling unit.

Meanwhile, government through The Service of Agriculture only provided Rp. 75,000,000 (USD. 7,894.74) for stimulating agribusiness cooperative in Subak of Selanbawak in 2007. The most activity is to give micro-credit for the members. Eventhough the amounts of capital between Subak of Guama and Selanbawak are different but the government has strongly suggested the two subaks to develop agribusiness activities with the basis of social capital owned by each subak.

4.2 Roles of Social Capital

Principally, social capital consists of three main components, namely, trusts, social norms, and social network. In Subak of Guama, the three have been found and implemented by the members of subak and agribusiness cooperative activities.

4.2.1 Trusts

In this research, the indicators studied on the component of trust consisted of (i) mutual trust among members; (ii) members' trust toward subak board, (iii) members' trust toward cooperative board; and (iv) members' trust toward subak as an institution. Based on the interview of samples, it showed that mutual trust in Subaks of Guama and Selanbawak is categorized very high as stated by 59.09 % sample. No sample had moderate to very low trust (see Table 2).

Table 2 Distribution of samples based on trust

No	Category of trust	Frequency (person)	Percent (%)
1	Very high	52	59.09
2	High	36	40.91
3	Moderate	0	0.00
4	Low	0	0.00
5	Very low	0	0.00
	Total	88	100

Source: Analysis primary data

Mutual trust among farmers was reflected from the activities of irrigation management, ritual ceremonies, and mutual helps on irrigation and farming activities. Another trust found was related to management board of subaks. Members of subaks had high trust to the board in managing the irrigation, farming, and ritual ceremonies. Trust of members towards cooperative board was also high. This is indicated from the members who fully believe the board in distributing credit/loan, agroinputs and other activities in the relation to financial management of cooperative. Aside from these, the members of subaks had high trust toward benefits of cooperative or agribusiness works in which they believed that the works could assist

them in fulfilling the demand or needs for agriculture or farming works, such as provision of agro inputs (seeds, fertilizers, etc).

Trust of members could be a source of collective energy of subak and cooperative for the entire activities under subak system including cooperative. By this trust, among the members always kept their participation started from the planning until the monitoring and evaluation of subak and cooperative programs. In the view point of members, the management boards of subaks as well cooperative were very honest, particularly on the agribusiness management. Besides, the members of subak and cooperative said that their management boards could give some information, guidance and other advises for improving agricultural activities, such as agribusiness works. The ideas or opinion of members had been frequently also accommodated by the management boards during the meetings.

In the program of crops-livestocks system in Subak of Guama, for instance, the management board of cooperative invited all members to discuss and plan about the mechanism of credit provision for buying cattle. The decision of discussion was each member could get credit about Rp 6,000,000 for buying two cattles with the interest 12% Per year. They trust each other (farmers and management board) that they had to return credit within two years.

For this credit, there is no collateral that must be provided to cooperative since among the members and management board had high mutual trust. The management boards have trusted the farmers that might grow well the cattle for having better income.

Another interesting thing in this credit, the management board might give relief to farmer who got failure in growing cattle, such as the cattle died. As long as the death is not caused by technical practices, the farmer is not necessary to pay the interest, so he merely pays back the credit. For this condition, it looks that the management board and other farmers entrusted him because they knew each other about their farming activities. If someone told a lie, the management board and subak would give social sanction to him.

For the other agribusiness programs, members entrusted the management boards to run the activities concerning agribusiness activities within the two subaks. The indication of this was clearly seen that farmers had never complaint when the management boards reported periodical financial status of subaks and cooperatives finance. The members could ask the condition or financial status during the monthly meeting of subak. This meeting could be seen as a participatory monitoring instrument for the agribusiness activities since all members attended and got information from management boards of subaks and cooperatives

about the business within subaks. Trust among co-operative members and trust between member and management have positive effects on group cohesion (Bakucs et al. 2008).

The high trust among the members could create and still maintain their social interaction or relationship for making better cooperation in order to fulfil the needs. As known, the main needs of farmers within subak and cooperative are irrigation water, agro inputs and loans and togetherness of ritual ceremonies. This relates to Cox's opinion about trust, that is "we expect others to manifest good will; we trust our fellow human beings. We tend to work cooperatively, to collaborate with others in collegial relationship" (Cox, 1995). Between the subaks, there is no significant difference of trust among members and management board even though the statuses of cooperative are different.

4.2.2 Social norms

Social norm is shared ideas in the form of regulations set about the proper way to behave by the members of certain group where they are involved in, such as subak. This is internalized into all members and also has contents about sanctions that might prevent them to behave bias things towards proper ways. The norm in subak is locally called *awig-awig* (by-laws). The norms in Subak of Guama

and Selanbawak, and the cooperative are formally written aside from unwritten one that is well understood by the members. Some other things of the norms are about water distribution and allocation, cropping pattern, cropping schedule, ritual ceremonies, regular and irregular meetings, mechanism of credit/loan, etc. Cropping schedule, for instance, subak norms strongly force the farmers to plant the rice within the schedule determined. The functions of this regulation are to easily manage water distribution, to avoid the pest and diseases attacks (in subak system, transplanting time is fully based on the best day on Hindu calendar). Cropping patterns, such as rice-rice-palawija (secondary crops) or rice-palawija-rice is also very important to implement within subak in order to maintain the soil fertility, endless the pest and diseases life cycle and other functions.

Based on the interview with samples and key informants, it was pointed out that social norms of subaks and cooperatives have very strong power to influence the members in running the activities relating to irrigation, farming and agribusiness. The items observed relating to the power of social norms in subak and cooperative consisted of farmers' knowledge, attitude, obedience toward the norms and roles of norms. Most of samples (72.73 %) said that social norms in subak and cooperative had very strong power for managing the farmers' activities. Distribution of samples concerning power of

norms in subak and cooperative of Guama and Selanbawak is shown in Table 3.

Table 3 Distribution of samples based on social norms

No	Power of norms	Frequency (person)	Percent (%)
1	Very strong	64	72.73
2	Strong	24	27.27
3	Moderate	0	0.00
4	Weak	0	0.00
5	Very weak	0	0.00
	Total	88	100

Source: Analysis primary data

In Subak of Guama and Selanbawak, there are internal regulations, which have contents about the philosophy of subak, objectives, water management, ritual activities, membership, management board, rights and obligation, meetings and decision making, sanctions, conflict management and others. All of subak members knew the regulations including the sanctions. According to samples, the strong power of norms could ensure the social maintenance of subak and cooperative dynamics.

Social norms prevailed in subaks and cooperatives have “forcely” bounded farmers to behave, interact and participate in farming and agribusiness activities, including irrigation and ritual ceremonies works. The social sanction plays important role for the farmers in running their activities under subak system. Therefore, the members of subaks in the research sites have clearly known and understood the norms. For instance, if a farmer steals irrigation water in the canal or division structure or in sother place, he would be fined and announced to all members of subaks. Even subak could close permanently the inlet of water, thus he could not plant any crop. Moreover, a farmer who breaks the rule in cooperative could be also fined by subaks since cooperative is under the subaks system. In other words, Norms play an important role in establishing social order within subak and cooperative.

The samples also had positive attitude toward norms concerning the entire activities under subak and cooperative system. They strongly agreed to articles incorporated into the internal regulations such as about distribution and allocation of water, planting schedule, cropping pattern, contribution for operation and maintenance of irrigation facilities, mechanism of credit/loan, sanction and others. They are aware of roles of norms in subaks and cooperatives that could bind and gave guidance for the farmers in running farming activities and agribusiness works.

Owing to social sanction is very clear and strictly enforced in subak and cooperative, the farmers have high obedience toward the norm. Subak could bring the incidence to the temple through ritual process if farmer who breaks the rule does not admit his guilt. This process is very sacred, thus it makes members of subak and cooperative are afraid to break the rules. The belief of Hindu religion very strongly influences members of subak and management boards to follow their social norms. The concept of *karmapala* in Hindu (belief in the fruition of one`s deeds) supports them to behave good manner to the others. According to management boards of the two subaks, their social norms (internal regulations) were sacrificed through the ritual ceremony at the subak temple and attended by all members.

4.2.3 Social networks

In this study, social network is the social structure made up of a set of actors (such as individuals or organizations) and the dyadic ties between these actors within subaks and cooperative. The primary act relating to social network is the interactions among members, members and management boards of subak and cooperative, and members and outsiders (government and non-governmental institutions).

Based on interview, it was pointed out that most of them had high social interaction in the relation to farming, irrigation, ritual ceremony, management and agribusiness within subak and cooperative. The distribution of samples regarding social network category is shown in Table 4.

Table 4 Distribution of samples based on social network

No	Category of social networks	Frequency (person)	Percent (%)
1	Very high	26	29.55
2	High	41	46.59
3	Moderate	21	23.86
4	Low	0	0.00
5	Very low	0	0.00
	Total	88	100

Source: Analysis primary data

Data on Table 4 indicated that 76.14 % samples had high and very high interaction within subaks and cooperatives. Among members of subaks and cooperatives had frequent interaction at the level individual and group for the activities of agriculture (irrigation, farming and agribusiness) and social activities, such as ritual ceremony and meetings. In this study, at the individual level, farmers

who are living adjacent to each other have much time to meet and chat not only relates to agricultural topics but also other matters. As members of subaks, farmers know well each other and they have close relationship since a long time ago.

The moderate interaction happened since some farmers seldom had social contact and communication with outsiders (agricultural extension agents or others). They tended to have information or innovation from the other farmers and management boards of subak and cooperatives. This condition indicated that institution of subak and cooperative still have roles in disseminating innovation coming from outsiders. Beside, the institutions could have good function as a medium of communication aside from as economic unit.

Mutual assistance values in the village and subak are still found among the farmers wherein these values have been internalized into individual farmers. For instance, if a farmer has a work and needs a help from the others, he would be also assisted by the others (as a request or sincere help without any request). These are also values of villagers not only in Bali but in other villages within Indonesia.

As a part of social capital, social networks found within subak and cooperative are fully characterised by social norms and trust among the members. They interact among each other in order

to sustain subak and cooperative systems and enable them to act for mutual benefits. This means that social capital is well understood as a resource to collective action (Putnam, Leonardi, and Nanetti, 1993; and Coleman, 1988).

In term of social network within cooperative, it was seen a connectedness among the members in the form of social interaction. The connectedness was also happened between the members and management board. Besides, the members of cooperative also had interaction with the outsiders, such as agents coming from The Cooperative Service, Agricultural Service, etc. Aside from this, social network also comprises participation and reciprocity among the members of subak and cooperative. Social capital can help enable and sustain collective action among potential members and community to establish an agricultural cooperative.

5. CONCLUSION

5.1 Conclusions

Subak of Guama has established cooperative called Koperasi Usaha Agribisnis Terpadu (KUAT) since 1 April 2002 and has a legal aspect from the government under the decree Ref. Number 22 / BH / DISKOP / VIII / 2003 dated 14 August 2003. The main agribusiness activities in subak are: (i) Integrated Crops Management (ii) Crops-Livestock System; and (iii) home industry

credit. These are addressed to manage economic activities in order to improve productivity and income of farmers as member subak. Meanwhile, the legal aspect of cooperative in Subak of Selanbawak is still on process;

Social capital in subaks and cooperative comprises three main components, namely trust, norms and social network. These have great roles in agribusiness activities as the members of subak and cooperative have high trusts, high power of social norms and high social interactions. The agribusiness activities in subaks and cooperative are based on trust among the members and management boards. Morale tight for the trust gives contribution to accelerate the agribusiness activities within Subak-Guama and Selanbawak. Social sanctions also give another contribution social network of members and management boards within subaks and cooperative.

Social network also comprises participation and reciprocity among the members of subak and cooperative. Social capital can help enable and sustain collective action among the members and management boards to sustain an agricultural cooperative established.

5.2 Suggestions

Social capital within subak should be strengthen and developed in the agricultural development programs in order to ensure the sustainability of subak itself and agricultural development. In the future, the establishment of new cooperative in other subaks in Bali should replicate the success ways of cooperative in Subak of Guama.

REFERENCES

- Arifin, B and Didik, J. 2005. **Agricultural Development: Revitalization Strategy and Paradigms of agricultural sector policies.** Jakarta: Grasindo.
- Ambler. J.S. 1990. **Irrigation in Indonesia: Dynamics of Farmers Institutions.** Jakarta: LP3ES Press.
- Bakucs, L. Z., Fertő, I. and Szabó, G. G. (2008): **The Impact of Trust on Co-operative Membership Performance and Satisfaction in the Hungarian Horticulture.** In: Cs. Csáki and Cs. Forgács (eds.), *Agricultural Economics and Transition: "What was expected, what we observed, the lessons learned. Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe*, Vol. 44. Halle: Leibniz Institute für Agrarentwicklung in Mittel and Osteurope, 382-392.
- Burt. R.S. 1992. *Excerpt from The Sosial Structure of Competition, in Structure Holes: The Social Structure of Competition.* Cambridge, MA and London:
- Bhuyan, S. 2007. The "People" Factor in Cooperatives: An Analysis of Members' Attitudes and Behavior. **Canadian Journal of Agricultural Economics**, 55 (2007) 275–298

- Chambers, R. 1983. **Rural Development: Putting the Last First.**
Longman, Harlow.
- Coleman, J. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital.
American Journal of Sociology, 94:S95-120.
- _____. 1990. **Foundations of Social Theory.** Cambridge, MA:
Harvard University Press.
- _____. 1999. **Social Capital in the Creation of Human Capital.**
Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Cox, E. 1995. **Background Material and Boyer Lecture.**
<http://www.leta.edu.au/coxp.htm>
- Dance J. F., Sasli R., Agus S. 2009. "Social Capital: Its Components".
http://p2dtk._bappenas.go.id
- Dharmawan AH. 2002. "Degradation of Trust, Stock of Social Capital
and Social Disintegration". Revised paper presented in
Seminar dan National Congress IV Indonesian Sociologist
Association. Bogor. 27-29 August 2002.
- Granovetter, M. 2005. The Impacts of Social Structure on Economic
Outcomes. **Journal of Economic Perspective**, Vol. 19,
Number 1—Winter 2005—Pages 33–50
- Pranadji. T. 2006. Strengthening Social Capital for The Empowerment
of Rural People in Management of Dryland Agroecosystem,
In Boyolali. **Jurnal Agroekonomi**, Vol. 24. No.2, Oct. 2006.

- Elizabeth, R. 2007. "Participation as Empowerment Strategy for Poor Farmers through Integrated Program of Maize and Livestocks". [http://ejournal.unud.ac.id/abstrak/\(8\)%20soca-roosgandha-integrasi%20jagung-ternak\(1\).pdf](http://ejournal.unud.ac.id/abstrak/(8)%20soca-roosgandha-integrasi%20jagung-ternak(1).pdf)
- Elizabeth, R. dan Iwan S. A. 2009. **System of Vegetables Farmers Institution in Baturiti Village, Bali Province**. Jakarta: R&D of Ministry of Agriculture
- Fafchamps, M. and Bart, M. 2001. Social Capital And Agricultural Trade. **American Journal of Agricultural Economics**, Vol. 83, No. 3 (Aug., 2001), pp. 680-685
- Fatah, L. 2006. **Dynamics of Agricultural and Rural Development**. Banjarbaru: Pustaka Banua Press.
- Hasbullah, J. 2006. **Social Capital: Towards Cultural Advantages of Indonesia**. Jakarta: MR-United Press.
- Krishna, A and N. Uphoff. 1999. "Mapping and Measuring Social Capital: A Conceptual and Empirical Study of Collective Action for Conserving and Developing Watersheds in Rajasthan, India", Social Capital Initiative Working Paper 13. World Bank, Social Development, Washington, D.C.
- Kuswanto. 1997. **Adapted Institution of Water Users Association: Lessons from Experiences of Development for Economic Unit in WUA, in Nganjuk District, East Java**. Padang: PSI-UDLP, UNAND, Press.

- Mawardi, M.J. Roles of Social Capital and Community Empowerment. *Komunitas: Journal of Moslem Community*, Vol. 3, Nomor 2, June 2007
- Monograph of Guama Subak. 2011.
- Monograph of Selanbawak Subak. 2011.
- Montgomery, J. 1988. Toward a Role-Theoretic Conception of Embeddedness," *American Journal of Sociology*, 104 (July 1998)
- Ortmann, G.F. and King, RP. 2007. Agricultural Cooperatives II: Can They Facilitate Access of Small-Scale Farmers in South Africa to Input and Product Markets? *Agrekon*, Vol 46, No 2 (June 2007)
- Pranaji. T. 2006. Strengthening Social Capital for the Rural Community Empowerment within the Upland Agroecosystem Management: Case study in the Villages of Bangun Desa Project, Gunung Kidul Regency and Upland Agriculture Project, Boyolali Regency. *Journal of Agroecomics*, Vol. 24. No.2, October 2006.
- Putnam, R.D. 1992. The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. *American Prospect*, 13, Spring, 35- 42. Dalam Elinor Ostrom and T.K. Ahn. 2003. **Foundation of Social Capital**. Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited.

- _____., Leonardi, R. and Nanetti, R. Y. (1993) Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Rachman, B. 2009. Policy of Institution System for Irrigation Management. **Analisis Kebijakan Pertanian**, Vol. 07 No. 1. 2009
- Rusidi, and Maman S. 2002. **20 Thoughts for Cooperatives**. Bandung: Institute of Cooperative Managemen Indonesia Press.
- Subejo. 2004. Roles of Social Capital in Economic Development in Rural Area. **Agro Ekonomi**, Vol. 11 No.1 June 2004.
- Sutawan, N. 2005. "Subak Faces Globalization Challengges". In Pitana and Setiawan AP. editor. **Revitalization of Subak in Entering Globalization**. Yogyakarta: Andi Press.
- Sutawan, N., M. Swara, W. Windia, and IW Sudana. 1989. **Project Pilot of Irrigation System Development in Tabanan and Buleleng Regencies**. Report of Research of Udayana University.
- Syahyuti. 2008. Roles of Social Capital in Agricultural Product Market. **Research Forum of Agro-economics**, Vol. 26 No. 1, July 2008.

- Thomas, B. and Martha M.H. 2011. Reviewing Theory, Practices and Dynamics of Agricultural cooperatives: Understanding cooperatives' Development in Namibia. **Journal of Development and Agricultural Economics**, Vol. 3(16), pp. 695-702, 26 December.
- Woolcock, M. 2001. The place of social capital in understanding social and economic outcomes. **Canadian Journal of Policy Research**, 2(1), 11–17.
- Zakaria, W.A. 2009. "Strengthening Farmers Institution as a Key to Farmers' Welfare". *http://pse.litbang.deptan.go.id/ind/pdf/files/MP_Proc32009.pdf*

การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ศิลปกรรม กรณีศึกษาพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

The Participation of Local People in Conservation of
Cultural Environment:

Case Study of Phra That Sri Song Rak, Loei Province, Thailand¹

ธิดา รัตนาสีทธิ²

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ในกรณีพระธาตุศรีสองรัก โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ในส่วนการศึกษาเชิงปริมาณใช้วิธีการสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง คือ หัวหน้าครัวเรือน หรือผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเป็นตัวแทนของครัวเรือน จำนวน 316 ตัวอย่าง ประกอบด้วย ชุมชนบ้านด่านซ้าย ชุมชนบ้านเหนือ ชุมชนบ้านเดิน และชุมชนบ้านห้วยนาของเทศบาลตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีสุ่มตัวอย่างแบบการกำหนด

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม : กรณีศึกษาพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สัดส่วน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติ สำหรับการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีการ สัมภาษณ์เชิงลึกและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมใน ภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีส่วนร่วมในชั้นปฏิบัติการกรรมการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและขึ้นติดตามประเมินผลอยู่ในระดับมาก เนื่องจาก ประชาชนท้องถิ่นให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ “พระธาตุศรีสองรัก” และสิ่ง ที่บรรพบุรุษได้สั่งสมถ่ายทอดมา โดยปฏิบัติตามในรูปของพิธีกรรมหรือ ประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด อีกทั้งประชาชนท้องถิ่นมีความรู้สึก ผูกพันกับพระธาตุศรีสองรัก หรือเรียกได้ว่ามีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์นี้ทำ ให้ประชาชนท้องถิ่นมีความตระหนักรักหวงแหนเห็นคุณค่าและความสำคัญ ของโบราณสถาน “พระธาตุศรีสองรัก” ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของตน ในขณะที่มีส่วนร่วมในชั้นคิดและวางแผนการดำเนินการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่ประชาชนท้องถิ่น ส่วนใหญ่มักปฏิบัติตามประเพณีความเชื่อที่ยึดถือกันมาเกี่ยวกับองค์พระ ธาตุศรีสองรัก ทำให้ประชาชนท้องถิ่นเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำ ของกลุ่มผู้นำทางพิธีกรรมเกี่ยวกับองค์พระธาตุศรีสองรักในการดำเนินชีวิต และกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับองค์พระธาตุ

Abstract

This study aims to investigate the levels of the local people's participation in 'cultural environment' conservation in "Phra that Sri Song Rak". Quantitative and qualitative methods were applied to conduct this research. For quantitative methods, representative samples were 316 local householders, from Ban-Dansai, Ban-Nea, Ban-Dend and Ban-Hua-Na-Yung, Dansai Municipality, Loei Province, Thailand, and selected by Quota Sampling Technique, using questionnaires, finally analyzed as statistical data. For qualitative methods, in-depth interviews, with key informants and content analysis were employed. The result of the study indicates that the overall level of participation of the whole local people engaging in cultural environment conservation is high. In details, the participation procedures with high level of participation are in attending local activities, and also monitoring and evaluation process. The re-production of this kind of participation is working through the respects that local people pay for the sacred, "Phra That Sri Song Rak" and other inheritances, following a ritual or tradition of the past. Moreover, the local people are very attached to the Phra That Sri Song Rak, according to their historical consciousness. This makes the local people recognize the value of this site, along with their 'cultural environment'. Meanwhile, the participation in the

planning and implementation of environmental conservation is average. As the local people often obey traditional beliefs, and follow the advice of the leaders of the rituals.

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม การอนุรักษ์ พระธาตุศรีสองรัก

Keywords: Participation, Cultural Environment, Conservation, Phra That Sri Song Rak

1. บทนำ

บทความนี้เป็นการศึกษาถึงการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในมิติที่เน้นถึงสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมหรือสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural) เพื่อให้มีความสอดคล้องกับพื้นที่ที่ทำการศึกษา ซึ่งจากแนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เกิดจากการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหน่วยงานหลัก ในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของประเทศ ระหว่างปี พ.ศ. 2545 - 2548 และได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลเดนมาร์ก เพื่อดำเนินโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Thailand Cultural Environment: TCEP) ซึ่งได้นำเทคนิควิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในประเทศเดนมาร์กมาประยุกต์ใช้กับประเทศไทย เรียกว่า ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Cultural Environmental Conservation System: CECS) โดยมีแนวคิดหลัก คือ การปกป้อง ดูแล รักษา คุณค่าของพื้นที่โดยรวมผ่านการพิจารณาอย่างองค์รวมในทุกด้านให้ครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นสภาพทางกายภาพทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Intangible assets) และคน รวมทั้งประชาชนท้องถิ่นที่ต้องเป็นผู้ดูแลมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ มิใช่แต่เพียงการอนุรักษ์แต่เพียงวัด วัง โบราณสถานเหมือนในอดีต หรือเพื่อให้เกิดภูมิทัศน์แบบพิพิธภัณฑ์ (Museum Landscape) แต่เป็นการพยายามทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต (Living environment) ที่ซึ่งประชาชนใช้สอยในปัจจุบันสามารถไปได้อย่าง

กลมกลืนกันกับการปกป้องรักษาความสมดุลของระบบนิเวศพื้นที่ (สผ., 2537: บทนำ)

ทั้งนี้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2553: 3) ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมหรือที่เรียกว่า “สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม” (Cultural Environment) ไว้ว่า เป็นสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่อยู่โดยรอบแหล่งศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม ศิลปกรรมในที่นี้คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเทคโนโลยี จึงกล่าวได้ว่านอกจากตัวศิลปกรรมจะมีคุณค่าแล้ว สิ่งแวดล้อมของศิลปกรรมเหล่านั้นก็มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยส่งเสริมและรักษาคุณค่า ตลอดจนคุณภาพของแหล่งศิลปกรรมให้ดำรงอยู่ หากสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับแหล่งศิลปกรรมถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงไป ย่อมส่งผลกระทบต่อให้คุณภาพและคุณค่าของแหล่งศิลปกรรมนั้นด้อยลงจนด้วย (สผ., 2552: 208)

ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นกับตัวศิลปกรรมนั้นมีทั้งที่เสื่อมโทรมตามกาลเวลาและตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นสาเหตุของการทำลายอย่างค่อยเป็นค่อยไป แต่ความเสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์เป็นสาเหตุของการทำลายที่มีความรุนแรง รวดเร็วและเกิดขึ้นตลอดเวลา ดังที่มีระบุไว้ในสาระสำคัญของนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2540-2559 ของกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม “แหล่งธรรมชาติและศิลปกรรมซึ่งเป็นมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชาติ มีสภาพเสื่อมโทรมจากภัยธรรมชาติและภาระกระทำของมนุษย์ การพัฒนาประเทศในระยะเวลาที่ผ่านมา

ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์แหล่งธรรมชาติและแหล่งศิลปกรรม” (สผ., 2541: 71)

ด้วยเหตุนี้การอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ผ่านมาจึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นการที่จะดำเนินการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้ประสบความสำเร็จนั้น จำเป็นต้องปลูกฝังให้ประชาชนท้องถิ่นเกิดความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) ที่มีเป้าหมายในการเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์กับการอนุรักษ์ฟื้นฟู รวมทั้งการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวน อนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนา ใช้ประโยชน์ และเพิ่มประสิทธิภาพบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น (สศช., 2555: ออนไลน์)

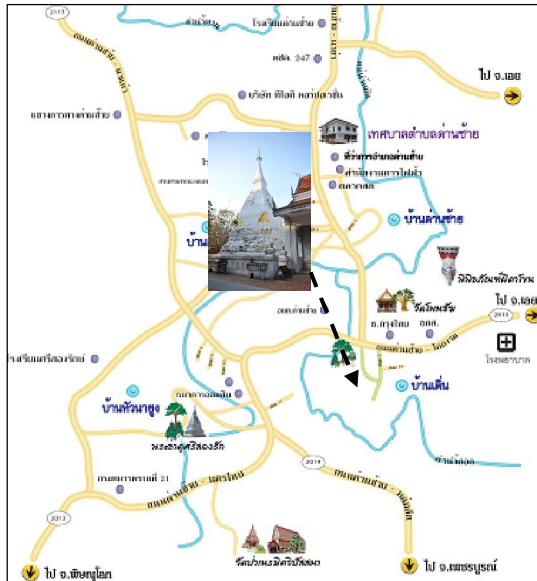
พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นทั้งสัญลักษณ์และศูนย์รวมใจของประชาชนในพื้นที่มายาวนานร่วม 450 ปี ด้วยเพราะการก่อสร้างพระธาตุศรีสองรักอยู่บนฐานความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และการสร้างขึ้นเพื่อเป็นสักขีพยานในการประกาศความสัมพันธ์ในฐานะมิตรประเทศที่ดีของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิของไทยและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชของลาว จึงเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีของผู้คนในอำเภอด่านซ้ายและของจังหวัดเลย ทำให้หน่วยงานภาครัฐมีแนวคิดที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อให้ประชาชนท้องถิ่นและประชาชนทั่วไปได้

เข้ามาศึกษาหาความรู้ และเป็นการส่งเสริมรายได้จากการท่องเที่ยวให้แก่ท้องถิ่น (เทศบาลตำบลด่านซ้าย, 2554: ออนไลน์)

แต่อย่างไรก็ตามหากการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว นั้น มิได้พิจารณาถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งศิลปกรรมสำคัญ จะทำให้เป็นการพัฒนาที่ทำลายแหล่งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมทั้งในด้านกายภาพและวัฒนธรรมให้ได้รับความเสียหายได้ ด้วยความตระหนักถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ดังนั้นแนวทางในการป้องกันและลดปัญหาดังกล่าวนั้น นอกจากต้องดำเนินตามหลักวิชาการ รวมถึงความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์คุ้มครอง และฟื้นฟูแหล่งศิลปกรรมจากหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบแล้ว การได้รับความร่วมมืออย่างจริงจังจากประชาชนท้องถิ่น ซึ่งอาศัยอยู่ใกล้ชิดกับแหล่งศิลปกรรมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ทำให้สามารถป้องกันและลดผลกระทบของปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้อย่างยั่งยืนต่อไป

2. พื้นที่การศึกษาและที่ตั้งองค์พระธาตุศรีสองรัก

พื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนในพื้นที่บริเวณโดยรอบพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย รวม 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านด่านซ้าย ชุมชนบ้านเดิน ชุมชนบ้านเหนือ และชุมชนบ้านห้วยนาญ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ชุมชนในพื้นที่บริเวณโดยรอบพระธาตุศรีสองรัก (เทศบาลตำบลด่านซ้าย, 2554: ออนไลน์)

3. ระเบียบวิธีการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจำนวน 316 ตัวอย่าง จากประชากรเป้าหมายคือ หัวหน้าครัวเรือน หรือผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเป็นตัวแทนของครัวเรือน จำนวน 1,504 ครัวเรือน และกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของแต่ละชุมชนแยกตาม จำนวนครัวเรือนประชากรโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบการกำหนดสัดส่วน

(Quota sampling technique) ประกอบด้วย ชุมชนบ้านด่านซ้าย จำนวน 136 ครัวเรือน ชุมชนบ้านเหนือ จำนวน 63 ครัวเรือน ชุมชนบ้านเด่น จำนวน 68 ครัวเรือน และชุมชนบ้านห้วยนาญ จำนวน 49 ครัวเรือน ของเทศบาล ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และใช้สถิติการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for window 17.0 เพื่อหาค่าเฉลี่ย(Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Std. Deviation) โดยลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่าตามแบบของลิเคิร์ต (Likert's scale) แบ่งตามระดับการมีส่วนร่วมเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด โดยความหมายและเกณฑ์การให้คะแนน มีดังนี้ (กัลยา วานิชย์บัญชา, 2541)

ระดับมากที่สุด	ให้คะแนนเป็น	5	คะแนน
ระดับมาก	ให้คะแนนเป็น	4	คะแนน
ระดับปานกลาง	ให้คะแนนเป็น	3	คะแนน
ระดับน้อย	ให้คะแนนเป็น	2	คะแนน
ระดับน้อยที่สุด	ให้คะแนนเป็น	1	คะแนน

การพิจารณาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษาพระธาตุศรีสองรัก ใช้การแบ่งระดับแบบอิงเกณฑ์ โดยหาค่าเฉลี่ยของคะแนนแบบสอบถามทั้งหมด ซึ่งอยู่ระหว่าง 1-5 คะแนน และแบ่งค่าคะแนนเฉลี่ยเป็น 5 ระดับโดยคำนวณช่วงคะแนนพิสัย (บุญใจ 2545: 304-305) มีเกณฑ์การแปลความหมายด้านการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ดังนี้คือ

ระดับคะแนนเฉลี่ย	ความหมาย
ตั้งแต่ 1.80 คะแนนลงไป	มีส่วนร่วมในระดับน้อยที่สุด

1.81 – 2.60 คะแนน	มีส่วนร่วมในระดับน้อย
2.61 – 3.40 คะแนน	มีส่วนร่วมในระดับปานกลาง
3.41 – 4.20 คะแนน	มีส่วนร่วมในระดับมาก
ตั้งแต่ 4.21 คะแนนขึ้นไป	มีส่วนร่วมในระดับมากที่สุด

การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในการเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นการเลือกตัวอย่างตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยตั้งใจ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นประชากรที่สามารถเป็นผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี (Key Informants) จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้นางองค์กรท้องถิ่นที่เป็นทางการ กลุ่มผู้นางองค์กรท้องถิ่นที่ไม่เป็นทางการ และกลุ่มเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการผู้รับผิดชอบ และใช้การสัมภาษณ์แบบเชิงลึกเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลมาสนับสนุนเนื้อหาปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษาพระธาตุศรีสองรัก โดยการวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

4. ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนท้องถิ่นโดยรวมมีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.61 จากระดับคะแนนเต็ม 5) โดยมีมีส่วนร่วมในระดับมากในชั้นปฏิบัติการกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (ค่าเฉลี่ย 3.88) และชั้นติดตามประเมินผล (ค่าเฉลี่ย 3.49) ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่ประชาชนมีความเคารพเชื่อถือศรัทธาต่อองค์พระธาตุศรีสองรักเป็นอย่างมาก โดยปัจจุบันประชาชนยังคงยึดถือปฏิบัติและสืบทอดประเพณี พิธีกรรม รวมทั้งความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ

องค์พระธาตุศรีสองรักกันอย่างเคร่งครัด ดังเช่น การที่ประชาชนจำนวนมากมาร่วมงานสมโภชพระธาตุศรีสองรักและการนำต้นผึ้งมาถวายกันอย่างต่อเนื่องเป็นจำนวนมาก เพราะมีความเชื่อว่า ต้นผึ้งหรือต้นดอกผึ้ง คือสิ่งมงคลที่ใช้ในการแก้บน เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาต่อองค์พระธาตุศรีสองรัก จากลักษณะดังกล่าว จึงทำให้เกิดการซึมซับและได้เรียนรู้ร่วมกันของประชาชนท้องถิ่นเอง กล่าวคือ ประชาชนท้องถิ่นได้รู้ถึงความเป็นตัวตน หรือรากเหง้าของตนผ่านการปฏิบัติและสืบทอดประเพณี พิธีกรรมต่างๆ อันเป็นการปลูกจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าความสำคัญของสิ่งที่ตั้งงามที่มีอยู่ในชุมชน เมื่อประชาชนท้องถิ่นได้สัมผัสสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้เกิดความรักในประเพณี พิธีกรรมของตนและพร้อมที่จะอนุรักษ์ด้วยความเต็มใจ ดังนั้นทุกครั้งที่มีการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุศรีสองรักก็จะทำให้เกิดความรู้สึกภูมิใจที่ตนเองได้เป็นส่วนหนึ่งในการสืบทอดประเพณีพิธีกรรมเหล่านั้นด้วย โดยกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุศรีสองรัก มีกิจกรรมที่สำคัญดังนี้

การบนบานและการแก้บน ประชาชนในพื้นที่ที่ศึกษาถือว่าองค์พระธาตุศรีสองรักเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพสักการะ โดยมีความเชื่อว่าองค์พระธาตุศรีสองรักสามารถคุ้มครองให้ตนและครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขและขจัดภัยอันตรายต่างๆ ได้ เมื่อผู้ใดมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้น หรือมีภารกิจที่สำคัญที่จะต้องทำ เช่น การค้าขาย การเดินทางไกล การมีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นกับตนเอง มักจะทำการบนบานหรือในภาษาถิ่นเรียกว่า บนบน ขอความคุ้มครองจากองค์พระธาตุศรีสองรัก เพื่อขอให้ท่านคุ้มครองและป้องกันภัยอันตรายต่างๆ

อย่างไรก็ตาม ต้นผึ้งที่นำมาใช้ในการแก้บนมี 2 แบบ คือ **ต้นผึ้งใหญ่** ซึ่งทำด้วยกาบกล้วยประดิษฐ์ให้แลดูคล้ายสถูปเจดีย์ประดับด้วยแผ่น

ซึ้ง และ **ต้นผึ้งเล็ก** ที่ทำด้วยยอดต้นกล้วยประดับด้วยแผ่นซึ้งขี้ผึ้งขึ้นเล็กๆ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าต้นผึ้งใหญ่นั้นนำมาถวายเพื่อเป็นพุทธบูชาต่อองค์พระธาตุศรีสองรัก ส่วนต้นผึ้งเล็กนำมาถวายวิญญูณเจ้านายเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ จากลักษณะดังที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงการที่ชาวบ้านได้บูรณาการคติความเชื่อ ทั้งในส่วนของการถวายต้นผึ้งเป็นพุทธบูชาตามคติในพุทธศาสนา และการถวายต้นผึ้งแด่วิญญูณเจ้านายตามความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมเข้าด้วยกันได้อย่างแนบเนียน

ประเพณี พิธีกรรมนมัสการพระธาตุศรีสองรัก เป็นประเพณีพิธีกรรมประจำปีที่จัดทำขึ้นเพื่อสมโภชและบูชาพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งประชาชนท้องถิ่นได้สืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนานหลายชั่วคน โดยสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีมีอยู่สองแห่ง คือ ที่พระธาตุศรีสองรักและที่วัดโพธิ์ชัย ในการประกอบพิธี ประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรักมีอยู่สี่วันจัดต่อเนื่องกัน คือวันที่ 12-15 ค่ำเดือน 6 ตรงกับวันสำคัญทางพุทธศาสนา คือวันวิสาขบูชา ในแต่ละวันระหว่างงานประเพณี พิธีกรรมนมัสการพระธาตุศรีสองรัก มีดังนี้ 1) วันแรกของการประกอบพิธี มีพิธีทางพุทธศาสนาและพิธีเปิดงานประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรักของทางราชการ 2) วันที่สองของการประกอบพิธี มีพิธีล้างพระธาตุศรีสองรัก 3) วันที่สามไม่มีการประกอบพิธีใดๆ เป็นการเตรียมสถานที่สำหรับบูชาพระธาตุ 4) วันที่สี่ มีการประกอบพิธีที่สำคัญคือ พิธีสักการบูชาพระธาตุ ซึ่งผู้เกี่ยวข้องในการประกอบพิธี แบ่งออกได้เป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำในการประกอบพิธี (เจ้าพ่อกวร จำนวน 1 ท่าน แม่นางเทียม จำนวน 1 ท่าน พ่อแสน จำนวน 19 ท่าน และนางแตง จำนวน 4 ท่าน) และกลุ่มผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วยประชาชนที่มีความเชื่อศรัทธาต่อ

องค์พระธาตุศรีสองรัก โดยมีรายละเอียดของลำดับขั้นตอนต่างๆ ในการประกอบพิธี ประเพณีพระธาตุศรีสองรักทั้งสี่วัน ดังต่อไปนี้ คือ

วันแรกของงานประเพณี นมัสการพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งเป็นพิธีเปิดงานในตอนเช้ามีพิธีทำบุญตักบาตร และถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ 9 รูป ที่บริเวณศาลาลานด้านบันไดทางขึ้นไปยังองค์พระธาตุ ศรีสองรัก ต่อจากนั้นก็ทำพิธีเปิดงานประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเลยเป็นประธานในพิธี

วันที่สองของงานประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ได้จัดให้มีพิธีสำคัญคือ ล้างธาตุ ซึ่งพิธีเริ่มขึ้นในตอนสาย โดยผู้นำในการประกอบพิธี และผู้ร่วมพิธีจะเข้าสู่พิธีที่พระธาตุศรีสองรัก พร้อมนำเครื่องบูชาประกอบไปด้วย ดอกไม้ เทียน และแผ่นขี้ผึ้งมาในพิธีด้วย พิธีเริ่มจากนางแตงทั้งสี่คนนำดอกไม้ เทียน และแผ่นขี้ผึ้งที่ผู้ร่วมในพิธีนำมานั้นจัดเป็นชั้นบูชาในลักษณะของชั้นที่ 5 และชั้นที่ 8 จำนวน 4 ชั้น ต่อมาเจ้าพ่อกวน นำพ่อแสนทุกคนและผู้ร่วมในพิธีที่เป็นผู้ชายเข้าไปนั่งล้อมรอบองค์พระธาตุศรีสองรักในบริเวณกำแพงแก้ว เจ้าแม่นางเทียมและนางแตงจะนั่งอยู่บริเวณที่พำนักของผู้นำในการประกอบพิธีฝ่ายหญิง ซึ่งอยู่ที่บริเวณชายคาพระอุโบสถติดกับกำแพงแก้ว ส่วนผู้ร่วมในพิธีที่เป็นหญิงนั้นจะนั่งอยู่ที่บริเวณนอกกำแพงแก้ว จากนั้นพ่อแสนด้านทิศเหนือที่ชั้นบูชาทุกชั้นแล้วนำไปมอบให้เจ้าพ่อกวนแม่นางเทียม และพ่อแสนเขื่อนถือนคนละชั้น และพ่อแสนด้านถือไว้เองหนึ่งชั้น พร้อมกับนำผู้ร่วมพิธีทุกคนกล่าวคำสักการบูชาองค์พระธาตุศรีสองรัก ต่อจากนั้นเจ้าพ่อกวน พ่อแสนก็ปีนขึ้นไปบนบริเวณฐานปัทม์ชั้นที่สองขององค์พระธาตุศรีสองรัก แล้วสาดน้ำที่ถือขึ้นมาด้วยไปยังผนังเรือนธาตุทั้งสี่ด้าน เมื่อครบสามรอบแล้วจึงได้พากันลงมา หลังจากนั้นผู้ร่วมในพิธีจึงพากัน

นำถังน้ำไปตักน้ำที่แม่น้ำซึ่งอยู่ติดกับบริเวณพระธาตุศรีสองรักมาล้างองค์พระธาตุศรีสองรัก เมื่อผู้ร่วมในพิธีล้างธาตุเสร็จแล้ว ผู้นำในการประกอบพิธี (ได้แก่ เจ้าพ่อกวน แม่นางเทียม พ่อแสน และนางแต่ง) ได้นำผู้ร่วมในพิธีทุกคน สักการะองค์พระธาตุศรีสองรักอีกครั้ง จึงเป็นอันเสร็จสิ้นพิธีล้างธาตุ

วันที่สามของงานประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ไม่มีการประกอบพิธีใดๆ เลย นอกจากเป็นการเตรียมสถานที่ในการประกอบพิธีอุปสมบทในวันถัดไป ในวันนี้บรรดาญาติของผู้ที่มาอุปสมบทในงานประเพณีพิธีกรรมนมัสการพระธาตุศรีสองรักได้มาจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีอุปสมบทเอาไว้ที่ศาลาการเปรียญวัดโพนชัย ส่วนที่พระธาตุศรีสองรักนั้น ในวันนี้บรรดาพ่อแสนจะนำผ้าสีขาวขึ้นไปโอบรอบเรือนธาตุ และโอบรอบฐานบัวที่ชั้นที่สองขององค์พระธาตุศรีสองรัก นอกจากนี้ยังนำธงพระธาตุไปปักไว้ที่มุมกำแพงแก้วทั้งสี่มุม

วันที่สี่ของงานประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ในวันนี้มีการประกอบพิธีที่สำคัญอยู่สองพิธี คือ พิธีทำบุญตักบาตรและบายศรีสู่ขวัญภาค และพิธีสักการบูชาพระธาตุศรีสองรัก โดยการประกอบพิธีทำบุญตักบาตรและบายศรีสู่ขวัญภาคจะเริ่มขึ้นในตอนเช้าโดยเจ้าพ่อกวน แม่นางเทียม พ่อแสน และนางแต่ง ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีฝ่ายฆราวาส และชาวบ้านผู้ร่วมในพิธีจะมาพร้อมกันที่วัดโพนชัย จากนั้นได้มีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์ และพระสงฆ์จะแสดงพระธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ เสร็จแล้วจึงมีการบายศรีสู่ขวัญภาคที่จะอุปสมบทเป็นพระภิกษุในงานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งจะทำพิธีในตอนบ่ายที่พระอุโบสถพระธาตุศรีสองรัก เมื่อการประกอบพิธีทำบุญตักบาตรและบายศรีสู่ขวัญภาคแล้ว จึงได้มีการแห่ภาคไปยังพระธาตุศรีสองรัก การประกอบพิธีสักการบูชาพระธาตุศรี

สองรักนั้น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก และลักษณะของการประกอบพิธีเป็นการต่อเนื่องจากการประกอบพิธีที่วัดโพนชัย นอกจากนี้ในการสู่ขวัญธาตุหรือการบายศรีสู่ขวัญธาตุ ยังเป็นการเรียกขวัญและกำลังใจให้กับประชาชนผู้มาร่วมงานอีกด้วย โดยพอแสนจะเป็นผู้กล่าวคำสู่ขวัญธาตุในพิธีเพื่อเป็นการขอพรให้องค์พระธาตุศรีสองรักดลบันดาลให้ประชาชนผู้มาร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้องให้ได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า

หลังจากการสู่ขวัญธาตุก็ถึงพิธีเวียนเทียนโดยเจ้าพ่อภวนจะเอาเทียนเวียนหัวของผู่วมงานเอามารวมกันแล้วบิดให้เป็นมัดๆ หลายๆ มัด แล้วจุดเทียนมัดแรกส่งให้คนถัดไปข้างขวา และจุดเทียนมัดต่อไปจนหมดทุกมัด เวียนจนครบสามรอบ ซึ่งในระหว่างการเวียนเทียนจะมีประชาชนเอาขันน้ำมารองรับหยดเทียนที่เชื่อว่าเป็นน้ำสิริปัดเคราะห์ภัย แล้วกันเทียนที่เหลือชาวบ้านก็แบ่งกันถือติดตัวกลับบ้านเพื่อปกป้องคุ้มครองกันภัย

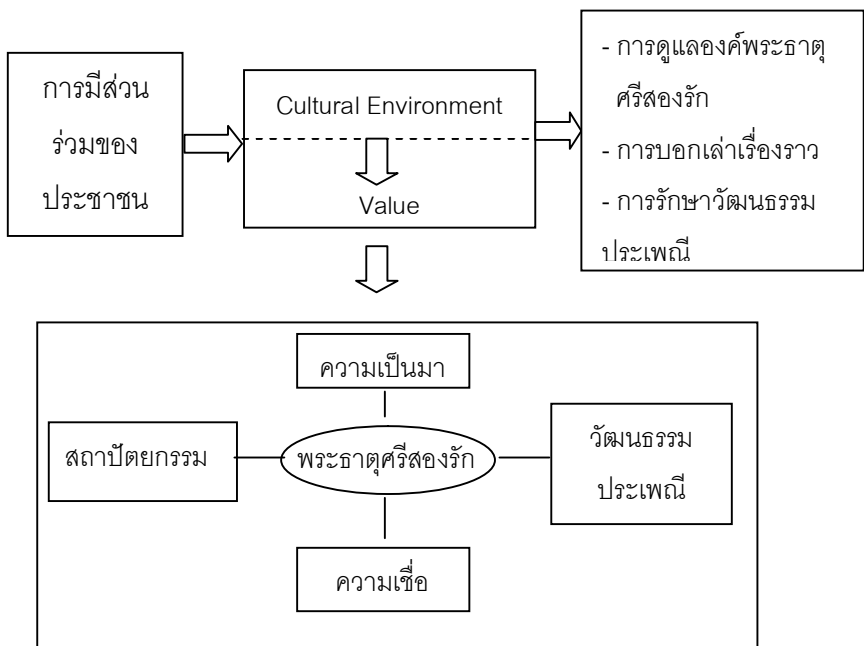
เมื่อเสร็จพิธีเวียนเทียนแล้วก็จะเริ่มพิธีบวชนาคพร้อมกับการจุดบั้งไฟไปพร้อมๆ กันด้วย โดยการบวชที่วัดพระธาตุศรีสองรัก มีความเชื่อว่าจะได้อานิสงค์มาก เมื่อบวชเป็นภิกษุแล้ว ตามธรรมเนียมปฏิบัติถือต่อกันมา ต้องแยกย้ายกันไปอยู่ตามวัดต่างๆ เนื่องจากวัดพระธาตุศรีสองรักนี้ ถึงจะเรียกเป็นวัดแต่ก็ไม่มีพระภิกษุประจำอยู่เลย เพราะเดิมชาวด่านซ้ายเชื่อว่าเป็นการบวชเพื่อแสดงความเคารพ ศรัทธาต่ออริยัญญาณเจ้านายที่สถิตอยู่ในบริเวณพระธาตุ แล้วหากว่าลูกหลานครอบครัวใดบวชให้พระธาตุก็จะทำให้ชีวิตครอบครัวของตนเองอยู่เย็นเป็นสุข และทำมาหากินไม่ขัดสนนั่นเอง

พิธีสุดท้ายเป็นการคารวะธาตุ เมื่อเสร็จพิธีดังกล่าวข้างต้นแล้วก่อนกลับบ้าน ผู้นำทางพิธีกรรมและประชาชนผู้ร่วมงานจะมาร่วมกันกล่าวคำขอขมาต่อองค์พระธาตุศรีสองรักเป็นอันเสร็จพิธีสมโภชพระธาตุศรีสองรัก จากลักษณะข้างต้น จะเห็นได้ว่า กิจกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรักเป็นประเพณีและพิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดมา ซึ่งสิ่งสำคัญคือการที่ประชาชนท้องถิ่นได้เรียนรู้ร่วมกัน หมายถึง การได้รู้ถึงความเป็นตัวตน หรือรากเหง้าของตนเองเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้เห็นคุณค่า เห็นความสำคัญของสิ่งที่ดีงามที่มีอยู่ในชุมชน เมื่อประชาชนท้องถิ่นได้สัมผัสสิ่งเหล่านี้ ทำให้เกิดความรักในประเพณีและพิธีกรรมที่อยู่และพร้อมที่จะอนุรักษ์ด้วยความเต็มใจ ทุกครั้งที่มีการกิจกรรมที่เกี่ยวกับองค์พระธาตุศรีสองรัก ทำให้เกิดความรู้สึกรักภูมิใจที่ตนเองได้เป็นส่วนหนึ่งในการสืบทอดประเพณีและพิธีกรรมเหล่านั้น

ในด้านของการมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นคิดและวางแผนดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ซึ่งแวดลอมศิลปกรรมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.89) ทั้งนี้เป็นผลมาจากประชาชนท้องถิ่นส่วนใหญ่มักปฏิบัติตามประเพณีความเชื่อที่ยึดถือกันมา โดยจะให้การเคารพเพื่อฟังต่อกลุ่มผู้นำทางพิธีกรรมเกี่ยวกับองค์พระธาตุศรีสองรักในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทำให้การมีส่วนร่วมในขั้นคิดและวางแผนดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งกลุ่มที่มีบทบาทต่อการอนุรักษ์องค์พระธาตุศรีสองรักสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ 1) **กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม** จำนวนทั้งหมด 25 ท่าน ได้แก่ เจ้าพ่อกวรณ จำนวน 1 ท่าน แม่นางเทียม จำนวน 1 ท่าน พ่อแสน จำนวน 19 ท่าน และนางแตง จำนวน 4 ท่าน กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีบทบาททางสังคมมากกลุ่มหนึ่งในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก เนื่องด้วยสถานะภาพของกลุ่มผู้นำทางพิธีกรรมอันได้แก่

เจ้าพ่อกวนและแม่นางเทียมมีหลายสถานภาพอยู่ในคนเดียวกัน กล่าวคือ เป็นตัวของตัวเอง เป็นร่างทรง และเป็นตัวแทนของวิญญาณบรรพบุรุษ (เจ้านาย) ที่ชาวบ้านต่างนับถือและเชื่อว่าเป็นสื่อติดต่อกับวิญญาณเจ้านายได้ จึงให้เกียรติแก่ร่างทรงทั้งสองคนมีสถานะทางสังคมในลำดับที่สูงกว่าชาวบ้านทั่วไป ส่วนพ่อแสนและนางแตงมีสถานภาพเป็นตัวของตัวเอง และเป็นข้าเฝ้าให้กับเจ้านาย (ร่างทรง) เวลาประกอบพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับองค์พระธาตุศรีสองรัก จากลักษณะนี้เสมือนเป็นระบบของชนชั้นปกครองในสมัยก่อน นอกจากนี้การพ้นจากการเป็นร่างทรงจะมีจาก 2 สาเหตุหลัก คือ ถึงแก่กรรม และหรือเมื่อร่างทรงประพฤติผิดข้อปฏิบัติ เจ้านายก็จะเลือกคนอื่น ๆ ที่สืบสายโลหิตเดียวกันกับร่างทรงคนก่อนมาเป็นร่างทรงแทน คนที่เป็นร่างทรงจะมีข้อปฏิบัติเฉพาะตนที่เคร่งครัด เช่น ต้องถือศีลห้าเป็นประจำและถือศีลแปดในวันพระ ไม่เดินลอดใต้ถุนบ้านรวมทั้งราวตากผ้า ไม่รับประทานอาหารทุกชนิดในงานศพ ฯลฯ ทำให้ร่างทรงได้รับการเคารพนับถือจากชาวบ้านในลักษณะของผู้นำชุมชนคนหนึ่ง แม้ว่าในเวลาปกติที่ไม่มีการเข้าทรง ชาวบ้านก็จะให้เจ้าพ่อกวนเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรม หรือเป็นที่ปรึกษาเรื่องราวให้กับชาวบ้าน เช่น เป็นประธานนำชาวบ้านถวายจตุปัจจัยแด่พระสงฆ์ การให้คำปรึกษาไกล่เกลี่ยคดีความในกรณีที่ชาวบ้านมีข้อพิพาทกัน เป็นต้น 2) **คณะกรรมการพระธาตุศรีสองรัก** เป็นกลุ่มที่มีหน้าที่ดำเนินการด้านต่างๆ ของพระธาตุศรีสองรัก โดยทางอำเภอด่านซ้ายเป็นผู้แต่งตั้งคณะกรรมการ ระหว่างหน่วยงานราชการต่างๆ กับผู้นำทางพิธีกรรม ทำหน้าที่บริหารการเงินและบัญชีที่ได้รับบริจาคจากผู้ที่มาท่องเที่ยวสักการะพระธาตุศรีสองรักประกอบด้วย คณะกรรมการที่ปรึกษา มีหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำการดำเนินงานแก่คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ และ

คณะกรรมการพระธาตุศรีสองรัก มีหน้าที่กำหนดนโยบาย กำกับดูแล ติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานของคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ จากผลการศึกษาทำให้สามารถเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดลอมศิลปกรรม กรณีศึกษาพระธาตุศรีสองรักได้ โดยอาศัยกรอบแนวคิดที่ได้จากการสังเคราะห์ข้อมูลมาร่วมอธิบายดังนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดลอมศิลปกรรม

การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Cultural Environment) หรือสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมนั้น ก็คือการอนุรักษ์คุณค่า (Value) ของศิลปกรรม ซึ่งในการศึกษานี้หมายถึง การอนุรักษ์คุณค่าของพระธาตุศรีสองรัก คุณค่าดังกล่าวที่ค้นพบมีทั้งเรื่องราวความเป็นมาของพระธาตุศรีสองรัก ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณี สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีคุณค่า แสดงให้เห็นได้ตั้งแต่พระธาตุศรีสองรักซึ่งเป็นโบราณสถานที่มีความงดงามทั้งในด้านของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม นอกจากพระธาตุศรีสองรักซึ่งเป็นศูนย์กลางของระบบสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมหรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม วัฒนธรรมประเพณีและวิถีปฏิบัติของประชาชนก็คือคุณค่าที่สำคัญประกอบกันเป็นคุณค่าของพระธาตุศรีสองรัก การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นจึงมี 2 แนวทางหลัก คือ ร่วมในการอนุรักษ์เชิงกายภาพเป็นการอนุรักษ์ทางสถาปัตยกรรม และร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี (Intangible Environment) ที่ประชาชนแสดงออกในการตระหนักถึงคุณค่านั้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นที่จะกระทำได้และสามารถสืบทอดต่อไปอย่างถูกต้องและยั่งยืน คือการคงคุณค่าของพระธาตุศรีสองรักไว้ ทั้งในการดูแลองค์พระธาตุศรีสองรัก การบอกเล่าเรื่องราว และการรักษาวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่และได้รับการสืบทอดส่งต่อไปให้คนรุ่นต่อไป

5. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีส่วนร่วมในชั้นปฏิบัติการและชั้นติดตามประเมินผลอยู่ในระดับมาก ในขณะที่มีส่วนร่วมในชั้นคิดและวางแผนอยู่ใน

ระดับปานกลาง ทั้งนี้เป็นผลมาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรักที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัด อีกทั้งประชาชนท้องถิ่นมีความรู้สึกผูกพันกับองค์พระธาตุศรีสองรัก หรือเรียกได้ว่ามีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (consciousness) ทำให้ประชาชนท้องถิ่นมีความตระหนักรักหวงแหนเห็นคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน “พระธาตุศรีสองรัก” อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของตนทำให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์อยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรักยังมีหน้าที่แอบแฝง (latent function) ปรางูอยู่ด้วย คือ การมีส่วนร่วมในการจัดระเบียบของสังคมอย่างหลวมๆ ซึ่งจะเห็นได้จาก การที่ผู้นำทางพิธีกรรมจะต้องปฏิบัติตนให้เป็นไปตามข้อปฏิบัติที่ได้สืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัด และการกำหนดให้ผู้ที่เกี่ยวข้องพระธาตุศรีสองรักนั้นต้องปฏิบัติตนเป็นคนดี และให้ประกอบสัมมาอาชีพ หากไม่ปฏิบัติ ละเมิดผิดไปจากข้อกำหนด ก็อาจถูกอำนาจของวิญญูณเจ้านายลงโทษ ด้วยการบันดาลให้เกิดเหตุร้ายหรือเจ็บไข้ได้ป่วยได้ จากข้อกำหนดซึ่งเป็นข้อปฏิบัติดังกล่าว จึงเป็นความเชื่อแฝงที่คอยควบคุมสังคมหรือเป็นการจัดระเบียบสังคมของด่านซ้ายอย่างหลวมๆ ที่ทำให้คนด่านซ้ายส่วนหนึ่งต้องปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมอันดี และปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นจึงมีความเกี่ยวข้องกับการกระทำทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของพาร์สัน (Parsons, 1951: 279) ที่กล่าวว่า การกระทำใดๆ นั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละคน ระบบสังคม และวัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ความสนใจ และระบบค่านิยมของบุคคล และสอดคล้องกับทฤษฎี

ของรีดเดอร์ (Reider, 1974: 39) ที่กล่าวไว้ว่า การกระทำทางสังคมว่าประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ ไม่ได้จำกัดเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง และการกระทำของบุคคล ในเรื่องใดก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น เป้าประสงค์ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนชนบทรวมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา รวมทั้งความคาดหวัง และความผูกพัน ดังนั้นการมีส่วนร่วมในแต่ละกิจกรรม และระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของพระธาตุศรีสองรัก จึงล้วนเป็นการคงคุณค่าของพระธาตุศรีสองรักไว้ให้คงอยู่และได้รับการสืบทอดส่งต่อให้คนรุ่นต่อไป

บรรณานุกรม

- กัลยา วานิชย์บัญชา. 2541. การใช้ SPSS for Windows ในการวิเคราะห์ข้อมูล เวิร์กชัน 7-10. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดซีเคแอนส์เอสโพลีโต้สตูดิโอ.
- เทศบาลตำบลด่านซ้าย. 2553. ยุทธศาสตร์และการพัฒนาเทศบาลตำบลด่านซ้าย. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.tessabandansai.com/> (2554, พฤษภาคม 4).
- เทศบาลตำบลด่านซ้าย. 2554. แผนที่เทศบาลตำบลด่านซ้าย. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.tessabandansai.com/data_dans/map_tt.pdf (2554, ธันวาคม 18).
- บุญใจ ศรีสถิตยน์รากูร. 2545. ระเบียบวิธีการวิจัยทางพยาบาลศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2555. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=395> (2555, กันยายน 26).
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2541. การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: บริษัทคุ้มครองมรดกไทยจำกัด.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2552. สิ่งที่ควรรู้ เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด บี.วี.ออฟเซต.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2553. แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550-2554. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www3.onep.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=2762&Itemid=175 (2554, มิถุนายน 13).

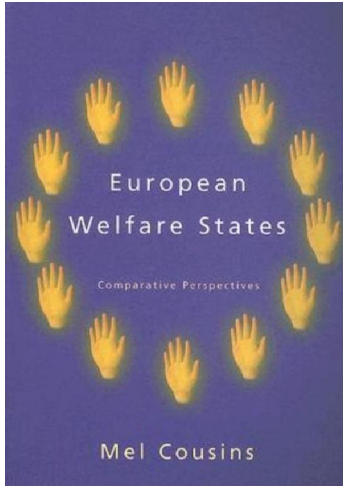
สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. 2537. การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

Parson, T.&Shills,E.A. 1951. Toward General Theory of Action. New York: Harvard University Press,

Reder, W.W. 1974. Some Aspects off the Informal Social Participation of Farm Families. Unpublished Ph.D. Disertation: Cornell University,

บทความปริทัศน์หนังสือเรื่อง “รัฐสวัสดิการ”

พิชญา สุรพลชัย¹

Cousins, M. (2005), *European Welfare States: Comparative Perspectives*.

London: Sage.

ISBN-10: 1412901731

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ประเทศไทยมีความพยายามที่จะนำระบบสวัสดิการมาประยุกต์ใช้กับนโยบายสังคม ผ่านหลักประกันรายได้และการมีงานทำของประชาชน แต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งในสมัยต่อมาได้มีการดำเนินการพัฒนาระบบสวัสดิการในประเทศไทย และมีการผลักดันให้เกิดการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ 5 ปี สร้างสวัสดิการสังคมไทย ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2555-2559) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559)

คำว่า “รัฐสวัสดิการ (Welfare State)” มีรากศัพท์จาก *Wohlfahrtsstaat* ในภาษาเยอรมัน หมายความว่าถึงการที่รัฐมีหน้าที่หลักในการ

¹ นักวิจัยผู้ช่วย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดบริการสาธารณะให้กับประชาชนภายในประเทศ เพื่อสนองความต้องการ
จำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ทั้งในแง่ความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ

ประเทศที่นำระบบรัฐสวัสดิการมาใช้เป็นประเทศแรกของโลก คือ
ประเทศอังกฤษ ซึ่งในขณะนั้นเป็นประเทศเจ้าอาณานิคมของโลก และได้แผ่
แนวคิดระบบรัฐสวัสดิการไปยังประเทศในแถบยุโรป รวมถึงแถบ
สแกนดิเนเวีย ในปัจจุบันประเทศถูกมองว่าเป็นประเทศที่นำแนวคิดรัฐ
สวัสดิการมาใช้และประสบความสำเร็จ และควรนำมาเป็นกรณีศึกษา ได้แก่
ประเทศสวีเดน

หนังสือ *European Welfare States: Comparative Perspectives* เขียนโดย Mel Cousins (ทนายความในศาลที่ the King's
Inns เมือง Dublin และที่ปรึกษาด้านนโยบายสังคมในองค์กรต่างๆ ทั้ง
European Commission, the Chinese social security authorities, the
Irish Department of Social and Family Affairs และ the Lithuanian
Ministry of Social Affairs) เป็นหนังสือที่บรรยายถึงการเกิดขึ้นของระบบรัฐ
สวัสดิการมีการนำเสนอและวิพากษ์แนวคิดเรื่องสวัสดิการจากหลายสำนัก
เช่น หน้าที่นิยม (Functionalism) และ มาร์กซิสม์ (Marxism) เป็นต้น โดย
มองว่าการเกิดขึ้นของระบบรัฐสวัสดิการ มีความสัมพันธ์กับระบบทุนนิยม
(capitalism) และโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและระบบ
ตลาดเสรี เกิดชนชั้นนายทุนและชนชั้นแรงงาน โดยชนชั้นนายทุนกลายมา
เป็นผู้ปกครองประเทศ เกิดการจัดสวัสดิการของรัฐเพื่อเอื้อต่อความ
สะดวกสบายของตนเอง ทำให้เกิดการขยายช่องว่างระหว่างชนชั้นนายทุน
และชนชั้นแรงงาน นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอความเชื่อมโยงระหว่างรัฐ
สวัสดิการและเพศวิถี (gender) ซึ่งมีความแตกต่างกันในการรับสวัสดิการ

เช่น เพศหญิงกับสวัสดิการที่เกี่ยวกับการตั้งครรภ์/การลาคลอด ในขณะที่เพศชายจะได้รับประโยชน์จากสวัสดิการด้านความเจ็บป่วยและการไม่มีงานทำ ซึ่งระบบการจัดสวัสดิการส่วนใหญ่มาจากแนวคิดครอบครัวที่มีเพศชายเป็นผู้นำในการหาเลี้ยงครอบครัว (Male Breadwinner Concept) (Lewis, 1992) ในขณะที่มีสมมติฐานว่าเพศหญิงมีหน้าที่ดูแลบ้าน ดูแลครอบครัวไม่ประกอบอาชีพหรือมีข้อจำกัดในการประกอบอาชีพและยังได้กล่าวถึงพัฒนาการของนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเพศวิถีที่มีสาเหตุมาจากการเลือกปฏิบัติต่อเพศหญิงในการรับสวัสดิการจากรัฐ และการปฏิรูปสวัสดิการเพื่อนำไปสู่การพัฒนานโยบายสวัสดิการในอนาคต โดยที่เริ่มให้ความสนใจกับครอบครัวที่เพศชายและเพศหญิงร่วมกันหาเลี้ยงครอบครัว (Dual-Earner Model) และในขณะเดียวกันก็ให้ความสนใจกับเพศหญิงในตลาดแรงงานมากขึ้น

Esping-Anderson (1990) จำแนกรัฐสวัสดิการ ไว้ 3 ประเภท ได้แก่

- 1) Liberal welfare state การจัดระบบสวัสดิการประเภทนี้ ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีรายได้ต่ำ/ชนชั้นกลาง
- 2) Conservative-corporatist welfare state ระบบสวัสดิการที่เกี่ยวข้องเนื่องกับหลักประกันทางสังคม
- 3) Social democratic regime การจัดระบบสวัสดิการที่เอื้อต่อชนชั้นกลาง เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันของประชาชน

อย่างไรก็ตาม มีนักทฤษฎีหลายท่านวิพากษ์แนวคิดของ Esping-Anderson ว่าไม่สามารถจำแนกระบบรัฐสวัสดิการของประเทศหนึ่งๆ ให้อยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่งที่ตายตัวได้ เพราะต่างก็มีการผสมผสานแนวคิดต่างๆ ที่เหมาะสมกับประเทศของตน

นอกจากการอภิปรายเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีที่นำมาอธิบายระบบรัฐสวัสดิการแล้ว หนังสือเล่มนี้ยังนำเสนอถึงการจัดระบบสวัสดิการของประเทศต่างๆ ในแถบยุโรปไว้เป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบ เช่น สาธารณรัฐเชค เนเธอร์แลนด์ สเปน สวีเดน และสหราชอาณาจักร โดยมีเนื้อหาเชื่อมโยงถึงระบบการเมือง และการจัดสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ

แม้หนังสือเล่มนี้จะไม่ได้มีข้อมูลที่เชื่อมโยงถึงประเทศไทยโดยตรง แต่ก็ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการความเป็นมาของระบบรัฐสวัสดิการ รากฐานความคิดของระบบสวัสดิการ การอภิปรายจากแนวคิดต่างๆ และมีการชี้ให้เห็นถึงรูปแบบการจัดสวัสดิการในประเทศต่างๆ อย่างเป็นทางการ ซึ่งสามารถนำมาปรับปรุงเพื่อเป็นแนวทางในการจัดสวัสดิการกับประเทศไทยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Esping-Anderson, G. 1990 *The Three Worlds of Welfare Capitalism*.

Cambridge: Polity.

Lewis, J. 1992 "Gender and the development of welfare regimes",

Journal of European Social Policy, 2(3): pp159-173.

หลักเกณฑ์วารสารวิจัยสังคม (ฉบับปรับปรุง พฤษภาคม 2555)

วัตถุประสงค์

วารสารวิจัยสังคม เป็นวารสารวิชาการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์เพื่อการเป็นเวทีวิชาการในการเผยแพร่ แลกเปลี่ยนความรู้และผลงานทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา

การพิจารณารับบทความ

วารสารวิจัยสังคม มีนโยบายรับพิจารณาบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทัศน์และบทปริทัศน์หนังสือ ของนักวิชาการ นักวิจัย นิสิต นักศึกษาและบุคคลทั่วไป ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องและได้มาตรฐานตามที่วารสารวิจัยสังคมได้กำหนดไว้ โดยไม่คำนึงถึงหน่วยงานต้นสังกัด พื้นฐานทางการศึกษา ถิ่นที่พำนักหรือศาสนาของผู้เขียน

ข้อกำหนดในการส่งและพิจารณาด้านฉบับ

1. ต้นฉบับพิมพ์ด้วย Microsoft Word for Windows ความยาว 10-20 หน้า กระดาษ A4
2. ใช้แบบตัวอักษร Browallia New รายละเอียดขนาดตัวอักษรและการจัดรูปแบบตามเอกสารคำแนะนำการเตรียมต้นฉบับ (สามารถดูรายละเอียดได้ที่ <http://www.cusri.chula.ac.th>)
3. ระบุ ชื่อของผู้เขียน หน่วยงานที่สังกัด ตำแหน่งทางวิชาการ/ ประวัติผู้เขียนโดยย่อ (ถ้ามี)
4. มีบทคัดย่อและคำสำคัญ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทั้งนี้ความยาวไม่ควรเกิน 1 หน้ากระดาษ A4
5. ผลงานวิชาการที่ส่งมาต้องไม่ได้รับการเผยแพร่ที่ใดมาก่อน
6. การส่งต้นฉบับให้จัดส่งแบบเสนอแบบฟอร์มส่งบทความเพื่อพิจารณานำลงวารสารวิจัยสังคม รวมทั้งเอกสารบทความพร้อมไฟล์ต้นฉบับที่บันทึกลงแผ่นซีดี

หรือจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ ส่งถึง กองบรรณาธิการ “วารสารวิจัยสังคม”ตามสถานที่ติดต่อของวารสาร

7. กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความที่ส่งมาและเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิคัดกรองบทความ เพื่อพิจารณาคุณภาพความเหมาะสมของบทความก่อนการจัดพิมพ์
 - 7.1 ในกรณีที่ผลการพิจารณาให้จัดพิมพ์ได้ หรือต้องมีการปรับปรุงแก้ไขก่อน กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ทราบ โดยผู้เขียนจะต้องดำเนินการปรับแก้ให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนด และกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตกแตงต้นฉบับความถูกต้องตามหลักภาษาไทย และภาษาอังกฤษ
 - 7.2 ในกรณีที่ผลการพิจารณาไม่สามารถจัดพิมพ์ได้ กองบรรณาธิการจะแจ้งและส่งต้นฉบับผลงานคืนแก่ผู้เขียน
8. ลิขสิทธิ์ของผลงาน
ทัศนะและข้อคิดเห็นในวารสารวิจัยสังคมเป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน มิใช่ทัศนะและข้อเขียนของกองบรรณาธิการ หรือสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ประสงค์จะนำข้อความใดๆ ไปผลิต/เผยแพร่จำเป็นต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนและกองบรรณาธิการวารสารวิจัยสังคมว่าด้วยกฎหมายลิขสิทธิ์

แนวทางในการพิจารณาบทความ

1. กองบรรณาธิการ ส่งบทความไปยังผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาคัดกรองบทความตามความสนใจ และความเชี่ยวชาญของผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 1 บทความ / 2 ท่าน
2. ผู้ทรงคุณวุฒิจะให้ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ ตามที่เห็นสมควร ลงในแบบฟอร์มข้อคิดเห็นเกี่ยวกับบทความ และส่งคืนกลับยังกองบรรณาธิการ
3. กองบรรณาธิการส่งต้นฉบับและข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิให้ผู้เขียนปรับแก้ไข (ถ้ามี) ภายในระยะเวลา 2 เดือน และส่งต้นฉบับ(ฉบับแก้ไข) กลับมายังกองบรรณาธิการเพื่อพิจารณาว่าได้ปรับแก้หรือไม่อย่างไร

วารสารวิจัยสังคม ยินดีพิจารณารับบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทัศน์ และบทปริทัศน์หนังสือ ของนักวิชาการ นักวิจัย นิสิต นักศึกษาและบุคคลทั่วไป ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ผู้เขียนสามารถส่งต้นฉบับมาที่ยังที่อยู่ข้างต้น และสามารถดูรูปแบบและคำแนะนำในการเตรียมต้นฉบับได้ตามเว็บไซต์ บทความทุกเรื่องจะผ่านการประเมินจากผู้ประเมินทั้งจากภายในและภายนอก โดยกองบรรณาธิการใช้ระบบการประเมินที่ผู้ประเมินและผู้เขียนบทความต่างไม่ทราบชื่อของแต่ละฝ่าย (double-blind review) ทั้งนี้ขอคิดเห็นใดๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสารวิจัยสังคม เป็นของผู้เขียน

JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH

Editorial: Social Relation in Resources Management

Access to Fishery Resources among Vietnamese Fishermen in the Informal Economy of Tonle Sap Lake, Cambodia

Management Guidelines for Coastal Resources Muang Narathiwat District, Narathiwat Province, Thailand

Social Capital on Agribusiness Activities i Subak System: Case in Subaks of Guama and Slanbawak, Bali-Indonesia

The Participation of Local People in Conservation of Cultural Environment: Case Study of Phra That Sri Song Rak, Loei Province, Thailand